

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

EKREM DOĞANAY VE FİKHİ MESELELERE YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İrfan YAĞIZ**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN**

**Karabük
HAZİRAN/2019**

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

EKREM DOĞANAY VE FİKHİ MESELELERE YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
İrfan YAĞIZ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN

Karabük
HAZİRAN/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
GİRİŞ	15
EKREM DOĞANAY HOCA EFENDİ HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	15
1. Doğduğu ve Yetiştığı Dönem Bölgenin Dini Durumu.....	16
2. Devrin Önemli Şahsiyetleri	17
2.1. Hacı Emin Üstün Hoca Efendi	18
2.2. Ahmed Kemaleddin Üstün Hoca Efendi	18
2.3. Şeref Danışman.....	19
2.4. Hacı Ömer Fevzi Cevahircioğlu.....	19
2.5. Hafız Ahmed Cevdet Bilge	20

BİRİNCİ BÖLÜM	21
HAYATI, ESERLERİ, İLMİ VE AHLAKİ ŞAHSİYETİ	21
1.1. Hayatı	21
1.1.1. Doğumu ve Çocukluk Yılları	21
1.1.2. Öğrenim Hayatı	21
1.1.3. Görev Yerleri	22
1.1.4. Yeniçağa'daki Hizmetleri	22
1.1.4.1. Yeniçağa'da Sosyo-Ekonomik Durum	22
1.1.4.2. Yeniçağa Yukarı Camii İmamlık Görevi	23
1.1.5. Cezaevi Günleri	24
1.1.6. Emekliliği ve Vefatı	24
1.2. Eserleri	25
1.2.1. Yazılı Eserleri	25
1.2.1.1. İslam'ın Şiarı Cuma Namazı ve Hükümleri	25
1.2.1.2. İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri	28
1.2.1.3. İki Mesele: Sabah Namazının Vakti, Namazların Birleştirilmesi .	29
1.2.1.4. İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükümü	30
1.2.1.5. Müsafirin Namazı ve Sefer ile İlgili Fıkhî Hükümler	33
1.2.1.6. Çok Mühim Mevzular Hakkında 105 Hadis-i Şerif	35
1.2.1.7. Çok Mühim Mevzular Hakkında Geniş İzahlı Hadis-i Şerifler	36
1.2.1.8. En Büyük Saadet Kaynağımız Namazın Sosyal Hayatımızdaki Yeri ve Olumlu Tesirleri	37
1.2.1.9. Selef Müdafası	37
1.2.1.10. Huzur ve Saadetin Kaynağı İslam'dır	38
1.2.1.11. Huzur ve Saadetin Yegâne Kaynağı İslam 2	38
1.2.1.12. Yaşar Nuri Öztürk'ün "Kur'an'daki İslam Anlayışı" na Reddiye	39
1.2.1.13. Her Müslümanın Günlük Duaları ve Zikirleri	40
1.2.1.14. Fitneler Devrinde mi Yaşıyoruz?	40
1.2.2. Mektup ve Şiirleri	41
1.2.3. Sözlü Eserleri (Sohbetleri)	41
1.3. İlmî Şahsiyeti	42

İKİNCİ BÖLÜM.....	45
YAŞADIĞI DÖNEM FIKHÎ MESELELERE YAKLAŞIMI	45
2.1. Cuma Namazı ve Hükümleri ile İlgili Fikhî Görüşleri.....	45
2.1.1. Cuma Namazının Farziyeti, Cuma Saatindeki Alışverişin Hükümü.....	45
2.1.2. Cuma Vaktinde Yapılan Akdin Hükümü.....	46
2.1.3. Cuma Namazının Sıhhati İlgili Şartlar.....	46
2.1.4. Zuhr-i Ahir Namazı Hakkındaki Görüşleri.....	50
2.2. Seferilik Hakkındaki Görüşleri	52
2.3. Talak Hakkındaki Fikhî Görüşleri.....	60
2.3.1. Talak-ı Ric'î'nin Hükümü ve Şartları	61
2.3.2. Talak-ı Bain'in Mahiyeti ve Hükümü.....	62
2.3.3. Talak-ı Selase (Üç Talak) Meselesi	63
2.3.3.1. İbn-i Teymiyye'nin Delilleri ve Cumhuriyetin Cevapları.....	68
2.3.3.2. Cumhuriyetin Delilleri.....	75
2.4. Tesettür ve Zina Hakkındaki Fikhî Görüşleri.....	82
2.4.1. Zinanın Feci Akıbetleri	82
2.4.2. Zinaya Giden Yollar ve Sürükleyen Amiller	86
2.4.3. Zinayı Önleyici Tedbirler ve Koruyucu Prensipler	89
2.4.4. Hadd-i Zina	90
2.4.5. Livatanın Cezası	91
2.4.6. Zina Suçunun Sabit Olma Yolları.....	92
2.4.7. Kazif (Zina İftirasında Bulunma) Haddi	97
2.5. “Yaşar Nuri Öztürk’ün “Kur’an’daki İslam Anlayışı”na Reddiye” İsimli Eserinde Yer Alan Fikhî Görüşleri	100
2.5.1. Hadislerin Kaynak Değeri ile İlgili Görüşleri.....	101
2.5.2. Bilerek Bozulan Orucun Keffareti ile İlgili Görüşleri	104
2.5.3. Hayız Halindeki Kadının İbadetleri ile İlgili Görüşleri.....	106
2.5.4. Cuma Namazı ile İlgili Görüşleri	108
2.5.5. Tesettür ile İlgili Görüşleri	110

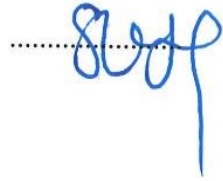
SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	116
ÖZGEÇMİŞ	120

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İrfan YAĞIZ'a ait "Ekrem Doğanay ve Fıkhî Meselelere Yaklaşımı" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Prof. Dr. Fahrettin ATAR.	
Danışman Üye	: Dr. Öğr. Üy. Ömer Faruk HABERGETİREN	
Üye	: Doç. Dr. Şaban KARASAKAL	

Tez Sınavı Tarihi: 25/06/2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlâki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: İrfan YAĞIZ

İmza

:

ÖNSÖZ

Kur'an ve sünnet, fıkıh ilmînin ana kaynaklarıdır. Bu ilim; mükellefin dinini doğru bir şekilde yaşayabilmesi için İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin tanımıyla "*lehine veya aleyhine olan hususları bilmesi*" şeklinde ifade edilebilir. Fıkıh, kişinin ibadet hayatını sağlam adımlarla sürdürebilmesi için öncelikle ilgilenilmesi gereken bir ilimdir. Din, toplumun tamamını ilgilendiren ortak bir değer olduğu için bu konuda yapılan çalışmalar da o derece ehemmiyet arz etmektedir. Sahih bilgiye dayanan çalışmaların bilinmesi, araştırılması ve yorumlanması çok önemlidir. Bundan dolayı tarih seyri içerisinde yapılmış olan ilmî faaliyetlerin tespit edilmesi gerekmektedir.

Tarihin akışı içerisinde yerini alan, ilmîyle ve irfanıyla öne çıkarak günümüzde etkisi devam eden şahsiyetleri tanımak ve tanıtmak önem arz eder. Çünkü bu örnek kişilerin, insanların manevi gelişimlerine ve toplumsal değerlere olumlu yönde etki ettiği bir gerçektir. Bu anlamda Bolu ili ve çevresinin manevi kalkınmasında iz bırakmış, yakın zamanımızın önemli şahsiyetlerinden birisi de Ekrem Doğanay Hoca Efendidir.

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, ilmî hayatında daha çok hoca talebe ilişkisiyle medreselerde eğitim görmüş bir âlimdir. Yaşadığı devre damgasını vuran, yazmış olduğu eserlerinin yanında yetiştirdiği yüzlerce talebesiyle Bolu ili ve çevresinin manevi mimarlarından birisidir. Yazarken ve konuşurken ilk bilgi kaynakları olan Kur'an ve hadisi, o iki kaynağı derleyen Ebu Hanife'nin mezhebinin ağırlığını hissederek yazmış ve konuşmuştur. Fıkıh ve Hadis ilmînde Bolu ili ve çevresinde yaşadığı dönemin önde gelen ilim adamlarından biri olarak gösterilmiştir. Bu çalışmada O'nu daha yakından tanımak ve tanıtmak için Ekrem Doğanay Hoca Efendinin öne çıkan özellikleri, sünnete uygun yaşayışı, eserlerinde değinmiş olduğu konuları ve yaşadığı dönemde öne çıkan belli başlı fikhî meselelere yaklaşımı ele alınmıştır. Eserlerinin yanısıra hayatı hakkında oğlu İsmail Doğanay ve başkaları tarafından kaleme alınan, hatıralarının anlatıldığı kitaplardan da istifade edilmiştir.

Çalışmanın başından beri yakın ilgi gösterip ve zamanını ayırarak değerli fikirlerini sunan, çalışmaya yön veren, bu konuda yardımcı olan değerli hocam Dr. Öğretim Görevlisi Ömer Faruk Habergetiren'e, tezimin şekillenmesinde tecrübe ve tavsiyelerinden yararlandığım Doç. Dr. Şaban Karasakal ve Öğretim Görevlisi Necati Üstün hocalarıma teşekkür ederim. Gayret bizden, yardım ve başarı Allah'tandır.

ÖZ

Tarihin seyri içerisinde birtakım şahsiyetler ilmî ve ahlakî kişilikleriyle ön plana çıkmış, buldukları toplumu aydınlatmışlardır. Kültür mirasımızın kaynakları olan bu örnek şahsiyetlerin tanıtılması ve görüşlerinin gelecek nesillere aktarılması önem arz etmektedir. İlmî ve fikhî kişiliği ile ön plana çıkmış olan şahsiyetlerden birisi de 1938-2002 yılları arasında, Bolu’da yaşamış olan Ekrem Doğanay Hoca Efendidir.

Bu araştırmada Ekrem Doğanay Hoca Efendinin yaşamından yola çıkılarak devrinin güncel fikhî meselelerine yaklaşımları hakkında bilgi verilmiştir. Kaleme aldığı eserleri daha çok fikhî yönden tanıtılmaya çalışılmış, giriş ve iki bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında Ekrem Doğanay Hoca Efendinin yaşamış olduğu dönem ve bu dönemdeki önemli ilmî şahsiyetler tanıtılmıştır.

Birinci bölümde; Doğanay’ın hayatı, eserleri, ilmî ve ahlakî kişiliği, çalışmanın omurgasını oluşturan ikinci bölümde ise; kaleme aldığı eserlerinde fikhî meselelere nasıl yaklaştığı üzerinde durulmuştur. Fikhî görüşleri incelenirken daha çok, yaşadığı dönemde gündemde olan ve bugün de tazeliğini koruyan meselelere yaklaşımı ele alınmıştır.

Çalışmada, cuma namazı hakkındaki tartışmalar, seferîlik ve hükümleri, talak ve özellikle bir defada verilen üç talakın kaç boşama sayılacağı, zina ve tesettür hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. İkinci bölümün sonunda Ekrem Doğanay Hoca Efendinin, Yaşar Nuri Öztürk’ün “*Kur’an’daki İslam Anlayışı*” isimli eserine yazdığı reddiyede ifade ettiği fikhî görüşleri üzerinde durulmuştur.

Fikhî görüşleri, günümüz âlimlerinin ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın fetvaları ile birlikte değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ekrem Doğanay; Gerede; Yeniçağa; Cuma Namazı; Talak; Zina Haddi; Tesettür.

ABSTRACT

From a historical perspective, some scholars come forward due to their academic and moral personalities and shed light on periods which they lived in. It is imperative to introduce these figures, sources of our cultural heritage, as well as their ideas and teachings to the next generations. Ekrem Doğanay Hoca Efendi who lived between 1938 and 2002 in Bolu is among those figures with religious and academic characteristics of his period.

Based on his life experiences, this study elaborates how Ekrem Doğanay Hoca Efendi interpreted issues of Islamic jurisprudence during the period he lived in. It introduces writings of him from the perspective of Islamic jurisprudence. This research is composed of an introduction and two chapters. The introduction deals with the period of Ekrem Doğanay Hoca Efendi in which he lived and provides the reader about scientific figures of his period.

The first chapter informs the reader about Doğanay's life, written works, his scientific and moral personality. The second chapter which constitutes the main body of this study focuses on those written texts of Doğanay and how he approached matters of Islamic jurisprudence. While doing so, this research gives special emphasis on his interpretations of those issues that have not lost popularity since the period of his life time.

This research stresses ideas and interpretations of Doğanay particularly about debates regarding issues of the Friday prayer, talaq and counting of divorcement, adultery and veiling. The end of second chapter emphasizes the Doğanay's views of Islamic jurisprudence in his work of refusal about Yaşar Nuri Öztürk's "Understanding of Islam in the Qur'an".

His ideas of Islamic jurisprudence is elaborated together with fatwas of Islamic scholars of our times and those of Presidency of Religious Affairs-Presidency of the Republic of Turkey.

Keywords: Ekrem Doğanay; Gerede; Yeniçağa; Friday prayer; talaq; adultery; veiling.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Ekrem Doğanay ve Fıkhî Meselelere Yaklaşımı
Tezin Yazarı	İrfan YAĞIZ
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Habergetiren
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	25.06.2019
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/SBE
Tezin Sayfa Sayısı	119
Anahtar Kelimeler	Ekrem Doğanay; Gerede; Yeniçağa; Cuma Namazı; Talak; Zina Haddi; Tesettür.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Ekrem Doğanay and his approach to fiqh issues
Author of the Thesis	İrfan YAĞIZ
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üyesi. Ömer Faruk Habergetiren
Status of the Thesis	Master of Art
Date of the Thesis	25.06.2019
Field of the Thesis	Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	KBÜ/SBE
Total Page Number	119
Keywords	Ekrem Doğanay; Gerede; Yeniçağa; Friday prayer; talaq; adultery; veiling.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser.
as.	: Aleyhisselam.
b.	: Bin, oğlu
bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî.
Hz.	: Hazreti.
ö.	: Ölümü.
r.a.	: Radıyallahü Anh.
r.anha	: Radıyallahü anha.
r.anhüm	: Radıyallahü anhüm.
s.	: Sayfa.
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
SBF	: Sosyal Bilimler Fakültesi
terc.	: Tercüme eden.
vb.	: Ve benzeri.

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yaşadığı zamanda topluma örnek olan, kendisinden sonra eserler bırakan insanlar, aradan yıllar geçse de anılmaya devam eder. Bu kişilerden birisi de Ekrem Doğanay Hoca Efendidir. Bu çalışmada 1938-2002 yılları arasında yaşayan Ekrem Doğanay Hoca Efendinin hayatı, eserleri ve zamanının fikhî meselelerine bakış açısı ele alınmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı, Ekrem Doğanay Hoca Efendinin hayatı hakkında bilgi vermek ve fikhî düşüncelerini tespit etmektir. Yaşamış olduğu dönemdeki örnek kişiliğini sonraki nesillere aktarma, karşılaşılan fikhî meselelere bakış açısını ortaya koyma düşüncesiyle bu çalışma yapılmıştır.

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin eserlerinin ve fikhî görüşlerinin incelenmesi, günümüz toplumunun, karşılaştığı fikhî meselelerde nasıl bir tavır takınması gerektiği hususunda önemlidir. Müellifin, fikhin temel kaynakları, özellikle sünnetin teşrîdeki rolü, fikhî meselelerde ilmî yeterliliğin önemi konularında örnekliği, günümüzde tartışılan fikhî meseleler hakkındaki görüşlerinin tespit edilmesi, hakkında âlimler arasında ihtilaf bulunan konulara bakış açısının ortaya konulması araştırmanın önemini ifade etmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşturulmuştur. Giriş kısmında Ekrem Doğanay Hoca Efendi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde hayatı, eserleri, ilmî ve ahlakî şahsiyeti ele alınmıştır. Hayatı ve kişilik özellikleri kendisi hakkında yazılmış olan eserlerden faydalanarak tespit edilmiştir. İkinci bölümde Doğanay'ın döneminde ön plana çıkan fikhî meselelere bakış açısı ele alınmış, fikhî görüşleri aktarılırken ise kendi eserleri başta olmak üzere, tartışılan konular hakkındaki klasik fikhî eserlerinden ve Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvalarından istifade edilmiştir. Çalışmada geçen âyet mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı "*Kur'an Yolu Meali*"nden alınmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu araştırmada öncelikle Ekrem Doğanay Hoca Efendinin yaşadığı dönemdeki güncel fikhî meseleleri daha iyi anlamak adına, o zamanın siyasî, ekonomik, ilmî, dînî ve fikhî oluşumlarına genel olarak bakış yapılmıştır. Daha sonra hayatı ve şahsiyeti konusunda araştırmayı sürdürerek onu daha yakından tanımaya ve tanıtılmaya çalışılmıştır. Eserleri hakkındaki bilgiler özet olarak ele alınmış ve eserlerinde dile getirilen görüşler olduğu gibi aktarılmıştır. Son olarak fikhî görüşlerinin ele alındığı bölümde, yaşadığı dönemdeki fikhî meselelere bakış açısı ve görüşleri ifade edilmiştir. Gerek ahlakî ve ilmî şahsiyetini gösteren özellikleri ve gerekse de fikhî görüşleri açıklanırken ağırlıklı olarak yazmış olduğu eserlerinden istifade edilmiştir. Sözlü eserleri niteliğindeki sohbetleri hakkında bilgi verilirken oğlu tarafından kendisi hakkında kaleme alınan “*Ekrem Doğanay Hoca Efendi Hayatı ve Eserleri*” adlı eserden faydalanılmıştır. Müellifin fikhî görüşleri ele alınırken daha çok güncel tartışmalı meseleler hakkında ifade ettiği düşünceleri incelenmiştir.

GİRİŞ

Bir âlimin, görüşlerinin anlaşılması için, aldığı eğitimin, ders aldığı kişilerin ve yaşadığı dönemdeki siyasi ve ekonomik durumun bilinmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın giriş kısmı ile birinci bölümünde Ekrem Doğanay Hoca Efendinin yaşadığı dönem ve ders aldığı kişiler hakkında bilgiler verilmiştir. Fıkhî görüşlerinin yer aldığı ikinci bölümde, özellikle bugün de gündemdeki yerini koruyan, tartışmalı meseleler hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

EKREM DOĞANAY HOCA EFENDİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

Din, toplumda her kesimin ilgilendiği, hakkında konuştuğu, fikir beyan ettiği ortak konulardan birisidir. Doğal olarak herkesin bir şekilde görüş sahibi olduğu, alakasının bulunduğu din hakkında ortaya atılan düşünceler sıhhat açısından birtakım mahzurları da beraberinde getirmiştir. Bazen, cehaletten kaynaklı, bazen siyasi veya ideolojik ve bazen de nefsanî sebeplerden dolayı insanlar din hakkında tahrifata varacak görüşler ileri sürebilmişlerdir. Böyle zamanlarda, insanlara sahih bilgiyi sunabilmek, tehlikeli akımlardan onları koruyabilmek ve doğru olana yönlendirebilmek için mücadele edecek örnek şahsiyetlere ihtiyaç duyulmuştur.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında özelde Bolu ili ve çevresine, genelde ise ülke geneline damga vuran önemli şahsiyetlerden birisi de Ekrem Doğanay Hoca Efendidir. Kaleme aldığı eserleri, konferansları, sohbetleri ve Kur'an Kursundaki eğitim-öğretim faaliyetleri ile yaşadığı dönemin karanlıklarına bir kandil olmuş, özellikle gençleri, olumsuz cereyanlara karşı bilinçlendirmiştir. Bir yandan insanların dini tartışmalar karşısında nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini, sahih bilgiye ulaştıracak sağlam delillerin önemini, deliller incelenirken dikkat edilmesi lazım gelen hususları ilmî verilerle ortaya koymuş, diğer yandan da mantiki açıklamalarla muhataplarını ikna etme konusunda etkili olmuştur. Özellikle devrinde gündemde olan dini meseleler üzerinde durmuş, ehli sünnet çizgisinde bu meselelere çözümler getirmiş, olumsuz

kanaat sahiplerinin de hangi hususlarda hata ettiklerini delilleriyle ortaya koymuştur. Bir meseleyi tartışırken, ilk önce o konu hakkındaki olumlu-olumsuz görüşleri, öne sürdükleri delilleriyle birlikte ifade etmiş, devamında dört mezhep âlimlerinin ve özellikle de Hanefî mezhebine mensup fıkıh âlimlerinin görüşlerini delilleriyle savunmuştur.

1. Doğduğu ve Yetiştığı Dönem Bölgenin Dini Durumu

Bir kişiyi hakkıyla tanıyabilmek için öncelikle o kişinin doğduğu ve yetiştiği çevrenin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu hususta Ekrem Doğanay Hoca Efendinin doğduğu ve eğitimini tamamladığı Bolu'nun Gerede ilçesi hakkında bilgi sahibi olunması önem arz etmektedir.

Gerede merkez ve köyleri, Malazgirt Savaşı'ndan hemen sonra Danişment Gazi, Battal Gazi oğlu Turasan ve ilk Türk denizcisi olan Çaka Bey tarafından Bizanslılardan alınarak Türk yurdu yapılan yerlerdir. Gerede, Çağa ve Dörtdivan toprakları, 1074-1078 tarihleri arasında Türkleştirilmiştir. Buralara yerleşen ilk Türkler Oğuz boylarıdır. Oğuz boyları, Türk-İslam inançlarına göre sosyal ve kültürel yaşamlarını düzenlemişlerdir. Bölgede günümüzde dahi bu boyların önemli bir kısmı Avşar, Danişment, Salur, Samat ve Düğer gibi köy isimleriyle yaşamaya devam etmektedir.¹ Bölgede iz bırakmış zamanın eğitim kurumlarından Danişmentler Medresesi, Gerede'nin fatihlerinden olan Danişment Gazi'nin boyu, Avşar Medresesi Avşar boyu tarafından kurulmuş ve yaşatılmıştır. Yaklaşık 930 yıldan beri bu topraklarda İslami hassasiyetlere bağlı bir hayat nizamı süregelmiştir.²

Köklü bir geçmişe sahip olan Gerede ve çevresinde dini ilimlerin öğretilmesi için zamana uygun eğitim kurumları tesis edilmiştir. Bunlar Osmanlı zamanında medreselerdir. Bu kurumlar sayesinde merkez ve köylerde yaşayan zeki öğrenciler eğitimle tanışmış, devamında başarılı olanlar İstanbul'daki daha büyük medreselerde (üniversite) tahsillerine devam etmişlerdir.

Gerede'de âlimlerin çokluğu, halkın maneviyyatına bağlı ve muhafazakâr bir toplum olmasına neden olmuştur. Gerede halkı, yaşam tarzı olarak İslami hayat tarzını anlayan ve yaşayan sosyal bir yapıya sahip olagelmiştir. Cumhuriyet döneminde de

¹ Mehmet Süme, "Türklerde Yer Adı Verme Geleneği ve Oğuz Boylarının Bolu'daki İzleri", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:18/Sayı 1 (2018): s. 269.

² İdris Keleş, İsmail Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, Tahlil Yayınları, İstanbul 2011, s. 12.

durum böyledir. Dini eğitimde en önemli görev köylerde ve şehirde camilerde imamlık yapan hocalara düşmüştür. Köy hocalarının önemli bir kısmı 1965'lere kadar halk tarafından fahri olarak görevlendirilmiş, namaz kıldırmanın dışında halkı dini bakımdan bilgilendirmişlerdir. Uzun süren kış mevsimi boyunca köydeki çocuklara Kur'an öğretiminde bulunmuşlar, bunun karşılığında arpa, buğday yahut nakit para şeklinde anlaşmaya bağlı ücret almışlardır. Hocaların iaşesi ve ibatesi köylüler tarafından karşılanmıştır.³

Gerede'de tarikat olgusuna rastlanmamıştır. Halvetilik, Nakşilik gibi tarikatlere mensup olanlar varsa da bu sosyal bir teşekkül yahut cereyan hüviyetini hiçbir zaman kazanmamıştır. Bu durumun da bölgenin çok eski zamanlardan beri fıkıh merkezli bir dini anlayışla doymuş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Öyle ki bu eğitim özellikle 1950'lerden sonra 1970'lere kadar sıradan köylü vatandaşların dahi Adapazarı, Çankırı, Ankara ve Kocaeli bölgelerindeki köylerde fahri imam olmalarına kâfi gelmiştir.⁴

Cumhuriyet döneminde Gerede'deki dini eğitim, öğretim, oluşum ve etkinlikler meşruyet sınırları içerisinde gerçekleşmiştir. Bu zaman zarfında marjinal, aşırı uç sayılabilecek fikir ve eylemlere rastlanmamıştır.⁵

2. Devrin Önemli Şahsiyetleri

Son yüz elli yıllık süreçte Gerede ve çevresinde iz bırakan birçok ilim adamı bölgedeki medreselerde yetişmiştir. Danişmentler Medresesi, Gerede'nin en eski medresesidir. Ayrıca Avşar Köyü'nde ve Gerede Merkezinde de medreseler bulunmaktaydı. Eski Gerede Müftüsü Ali Rıza Ünlü'nün ailesine ait iki medrese vardı. Onun dedesi, İstanbul Fatih Medresesi'nde öğrenimini tamamlamış ve orada müderrislik yapmış, Muharrem Efendi idi. Yine Gerede'li Rüştü Efendi ve Sadi Bey müderris idiler. Gerede'de görev yapıyorlardı ve bunların da medreseleri bulunmaktaydı.⁶

Bölgede birçok âlim önceleri medreselerde görev yaparak talebe yetiştirmiş ve bunun yanında bölgenin dini yönden irşadına katkı sağlamışlardır. Bu kişilerden bazıları şunlardır:

³ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 13.

⁴ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 14.

⁵ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 14.

⁶ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 13.

2.1. Hacı Emin Üstün Hoca Efendi

Hacı Emin Efendi, Kemaleddin Efendi oğullarındandır. Gerede'de Debbağhane Medresesi müderrisi olup, doğum yeri ilçenin Çoğullu Köyü'dür.⁷ Tekke Köyü'nde medfun bulunan Ümmi Kemal Hazretlerinin torunlarındandır. Dedeleri Şeyh Abdullah Efendinin oğlu, hâkim ve naib Abdusselam Efendi, onun oğlu ulemadan Hasan Sireti Efendi, onun oğlu kadı Kemal Efendinin oğludur. Doğum tarihi h. 1246 (M.1824) olan Hacı Emin Üstün Efendi, bir süre köyünde ders vermiş, daha sonra ilk üstadı Müftü Sadeddin Efendinin medresesinde hocalığa devam etmiştir.⁸

Gerede'de Emin Efendi namına bir medrese, bir cami ve mükemmel bir kütüphane yapılmıştır. Cami ve kütüphane halen mamurdur. Kütüphanede çoğu arapça olmak üzere 1500 cilt kitap vardır.⁹

İleri görüşlülüğü ile ilgili olarak oğlu Kemaleddin Efendi tarafından nakledilen ve yeniden medrese yapmak isteyen kimselere söylediği şu sözü çok manidardır: “*Bu Abdülhamit devrinin ilerisi karanlık görünüyor; elde olanla iktifa edelim. Zaman gelirse, bu medreselerde köpekler yavrular.*”¹⁰ Nitekim, Abdulhamit'ten sonra din alanındaki olumsuz hadiseler ve medreselerin kapatılması, bazı ibadethanelerin kapısına zincir vurulması Hoca Efendiyi haklı çıkarmıştır.

Hicri 1328 (M. 1907) tarihinde vefat eden merhum Hacı Emin Efendinin *Hediyetü'l-Kabir, Cevahiru'l-Fatihati's-Şerife, Takvimü's-Sünne, Envaru'l İslam ve Miftahu Dârü's-Selam* ve şiir tarzında olan *Yadigâr-ı Ahbab*.¹¹ İsimli eserleri bulunmaktadır.

2.2. Ahmed Kemaleddin Üstün Hoca Efendi

Hicri 1303 (M. 1882) yılında doğan Hoca Efendi, Bolu'nun Tekke Köyünde türbesi bulunan Ümmi Kemal hazretlerinin torunlarındandır.¹² Fatih âlimlerinden Malkaralı Hafız Emin Efendinin ders halkasına katılmış, Fıkıh ve Fıkıh Usulü derslerini ayrı olarak Tavaslı Kel Hasan'dan almıştır. Gerekli ilmî donanımını alan Hoca Efendi İstanbul'dan Gerede'ye dönerek babasının medresesinde ders vermeye

⁷ Mehmet Faruk Bayraktar, “Geredeli Hacı Emin ve Ahmet Kemaleddin Efendi”, *Bolu'nun Değerleri*, ed. Osman Mutluel, Cemalettin Şen, (Bolu, AİBÜ Basımevi, 2015, s. 153.

⁸ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 18.

⁹ Bayraktar, “Geredeli Hacı Emin ve Ahmet Kemaleddin Efendi”, s. 158.

¹⁰ Ahmed Kemaleddin Üstün, *İmanın Etrafındaki Afetler*, Barış Yayınları, İstanbul 2008. s. 45.

¹¹ <https://bolu.diyaret.gov.tr/gerede/Sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=869&MenuCategory=Kurumsal>, 2018

¹² Bayraktar, “Geredeli Hacı Emin ve Ahmet Kemaleddin Efendi”, s. 164.

başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Millî Mücadelede sıhhiye memuru olarak görev almış, savaş bittikten sonra medreseler kapatıldığı için müderrislikten vaizliğe geçmiştir. Yirmi yıllık vaizlik görevinden sonra Gerede Müftülüğü'ne tayin edilmiştir. Müftülük görevi yirmi beş yıl sûren ve h. 1396 (M. 1975) yılında vefat eden Hoca Efendi, “*Elli Dört Farz Şerhi*”¹³ isimli kitabı ile meşhur olmuştur. Ayrıca “*İmanın Etrafındaki Afetler*”¹⁴ isimli bir kitabı daha bulunmaktadır.

2.3. Şeref Danışman

1329 yılında Gerede’de doğan Şeref Danışman, Sultan Ahmet Camii Fahri Kur’an Kursu Öğreticisi İdris Okur’dan Kur’an eğitimi almıştır. 01.10.1946’da Kur’an Öğreticisi olarak göreve başlamış, 1964’te vaizliğe, 1969’da müftülüğe atanmıştır. Eserleri şunlardır; *Necatü’l Müslimin Risalesi, Aşk-ı Rasul, Salavat-ı Şerifenin Fazileti ile İlgili 40 Hadis, İslam Dininde Güzel Ahlakın Değeri, Felah Risalesi, Vaaz Risalesi, İslam Dininde İlim ve Sanatın Değeri Risalesi, Tatbikatlı Hac Önderi*.¹⁵

2.4. Hacı Ömer Fevzi Cevahircioğlu

Ömer Cevahircioğlu, Gerede’nin tanınmış ve köklü ailelerinden olan Cevahiroğulları sülalesindedir. 1927 doğumlu olan Hoca Efendinin sülalesinin kökeni II. Mahmud zamanına kadar uzanır. Kendisi Cevahircizadeler’den Mustafa Zeki Efendinin oğludur. Babası Gerede eşrafından olup, manifaturacılık yapardı. Cevahircizadeler’den Mustafa Zeki Efendi, Hacı Emin Efendinin tâlim ve terbiyesinde büyümüştür. Çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilmesine, tasavvufta ileri düzeylere gelmesine rağmen ticareti tercih eden baba, oğlu Ömer’i de kendi tarzı üzere yetiştirmiştir. Dolayısıyla Hacı Ömer, sivil bir âlim, ticaret erbabı, aynı zamanda sosyal ve siyasal konulara dıyarlı bir şahıs olmuştur. 1943-1944 yılları arasında Kemaleddin Üstün’den Arapça dersleri almıştır. Kendi bireysel gayretleriyle *Fıkıh Usulü, Mecelle, İbn-i Melek, Muhtasar, Mir’at* ve *Mirkat* okumuştur. Gerede’de esnafılık yaparken bir yandan da talebe yetiştirmiştir. Bu talebelerden biri de Ekrem Doğanay Hoca Efendidir.¹⁶

¹³ Ahmed Kemaleddin Üstün, *Elli Dört Farz Şerhi*, Bedir Yayınları, İstanbul 2013.

¹⁴ Üstün, *İmanın Etrafındaki Afetler*.

¹⁵ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 21.

¹⁶ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 23.

2.5. Hafız Ahmed Cevdet Bilge

Gerede Danişmentler Köyünde 1919 yılında doğmuştur. İlk tahsiline vaiz olan babası Muhammed Vasıf Efendiden başlamış, babasının vefatından sonra Gerede’de Kemaleddin stn’den Arapça ve diğer dersleri almıştır. Kemaleddin stn’n ısrarları zerine Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılan vaizlik sınavına girmiş, 1954 yılında vaiz olmuş, uzun yıllar Anadolu’nun çeşitli yerlerinde vaaz-irşad vazifesini yürüttükten sonra 2007 yılında vefat etmiştir.¹⁷

¹⁷ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 24.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI, ESERLERİ, İLMÎ VE AHLAKÎ ŞAHSİYETİ

Ekrem Doğanay Hoca Efendiyi tanıyabilmek için öncelikle, doğduğu, yetiştiği, yaşadığı çevreyi ve şartları bilmek gerekir. Ayrıca eserleri, ilmî ve ahlakî şahsiyeti hakkında bilgi sahibi olmak, fikhî görüşlerini değerlendirmede önemli rol oynamaktadır. Bu bölümde Doğanay'ın hayatı, eserleri, ilmî ve ahlakî kişiliği hakkında bilgiler verilmiştir.

1.1. Hayatı

1.1.1. Doğumu ve Çocukluk Yılları

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, 1938 yılında Gerede'nin Mircekiraz Köyünde dünyaya gelmiştir.¹⁸ Sülale adı İmamgil'dir. İmamgiller maddi olarak dönemin orta seviyede bir ailesiydi. Babasının adı İhsan, annesinin adı Zehra'dır. Ekrem Doğanay Hoca Efendi çocukluk yıllarında, dini bilgiler alanında tahsiline devam ederken aile bütçesine katkı sağlamak için değişik işlerde çalışmıştır. Bir müddet Hacı Ömer Efendinin yanında hem talebelik yapmış hem de zaman zaman inşaatlarda çalışarak aile bütçesine katkı sağlamıştır. İyi bir inşaat ustası olan Ekrem Doğanay Hoca Efendi, çalışırken de kitaplarını yanından ayırmamış, iş aralarında fırsat buldukça ders tekrarı yapmıştır. Eline geçen birkaç kuruşla fırsat buldukça kitap satın almış ve bu kitaplarla kendini geliştirmeye çalışmıştır.¹⁹

1.1.2. Öğrenim Hayatı

İlk talebeliğine Mircekiraz'da, camide aldığı Kur'an dersleriyle başlamış, sekiz yaşlarında köy hocasında başladığı Hafızlığını on-onbir yaşlarında tamamlamıştır. Zekâsı ile köyde ders veren hocaların dikkatini çekmiş, hocalar da bu zeki talebeyi Gerede'ye göndermesini babasına iletmışlerdir. Bunun üzerine Sarf ve Nahiv derslerini almak üzere Gerede Kur'an Kursu'nda öğreticilik yapan Şeref Danışman'a gönderilmiştir. Gerede Yukarı Tekke Camii Kur'an-ı Kerim Kursunda hafızlığını güçlendirmiş, diğer yandan Arapça eğitimine başlamıştır. İlk temel dersler olan sarf ve nahiv derslerini Şeref Danışman'dan öğrenmiştir.²⁰

¹⁸ Bünyamin Erul, "Ekrem Doğanay", *Bolu'nun Değerleri*, ed. Osman Mutluel, Cemalettin Şen, (Bolu, AİBÜ Basımevi, 2015), s. 131.

¹⁹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 26.

²⁰ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 27.

Medrese tahsiline Gerede Kur'an Kursu'nda başlamıştır. Osmanlı âlimlerinden Kemaleddin Efendi oğullarından, Debbaghane müderrisi Geredevi Hacı Emin Efendinin oğlu Gerede eski müftülerinden Kemaleddin Üstün Hoca Efendi ve Hacı Ömer Cevahircioğlu Hoca Efendilerden tefsir, hadis, akaid, fıkıh, mantık vb. dersler almıştır.²¹

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, Havullu Köyünden Yakup Efendinin kızı Meliha Hanım ile 1952 yılında evlenmiş, bu evlilikten Zeynep, İsmail ve Rukiye isimli çocukları dünyaya gelmiştir.

1.1.3. Görev Yerleri

Doğanay, Gerede'nin Havullu ve Samat köylerinde imam hatip olarak görev yapmıştır. Samat Köyü'ndeki görevinin ardından Gerede'de bulunan hocalardan daha fazla istifade edebilmek amacıyla, Gerede Tepebaşı Camii'nde bir süre imamlık yapmıştır. İmamlık görevi yanında Hacı Ömer Cevahircioğlu'ndan dersler almış, burada hocasının manifatura dükkânında çalışırken kendisine Yeniçağa Yukarı Camii İmamlığı teklif edilince hizmet yıllarının en önemli kısmını geçireceği bu ilçeye yerleşmiştir.²²

1.1.4. Yeniçağa'daki Hizmetleri

Yeniçağa, ilçesi, Bolu'ya 39 km. mesafede ve doğu yönündedir. İlçenin çevresinde Bolu İl merkezi ile Bolu'ya bağlı, Gerede, Mengen ve Dörtdivan ilçeleri bulunmaktadır. Ekrem Doğanay Hoca Efendinin bölgeye manevi kalkınma adına büyük katkıları olmuştur. Bundan dolayı onun ilmî hayatında en önemli bölüm Yeniçağa'da geçirdiği yıllarıdır. Yeniçağa'daki hizmetlerden bahsetmeden önce bölgenin sosyo-ekonomik durumunun bilinmesi ehemmiyet arz etmektedir.

1.1.4.1. Yeniçağa'da Sosyo-Ekonomik Durum

Yeniçağa, Eskiçağa'da 1909 yılında çıkan yangın sonucunda, Eskiçağa'lı yangınzedeler tarafından 1910 yılında Reşadiye adıyla kurulmuştur. Osmanlı Devleti padişahlarından Sultan Mehmed Reşad zamanında kurulması ve bu toprakların halka ücretsiz verilmesi gibi nedenlerle yerleşim yerine onun adı verilmiştir. Yaklaşık yüz yıllık bir tarihe sahip olan Yeniçağa'da ilk elli yıl, kuruluş için geçen süredir. 1950-1960'tan sonra gelişmeye başlamış, fakat bu gelişme daha çok ekonomik yönden

²¹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 28.

²² Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 34.

olmuştur. Eskiçağa'da çıkan yangında birçok tarihi bina yok olmuştur. Yeniçağa'nın yeni bir yerleşim yeri olması, kültür ve tarih bakımından henüz gelişmemiş olması, halkı geçmişinden koparmıştır. Bu durum Reşadiye halkının gelecek kuşaklarında Hafıza kaybına neden olmuş, insanlar yeni yerleşim yerinde yeni bir kültür meydana getirmiştir.²³ Ayrıca her yerleşim birimi gibi Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından Bolu ve çevresi de etkilenmiş, sosyo-ekonomik yaşam bozulmuş manevi değerler erozyona uğramış, dağlarda kol gezen eşkiyalar halkı canından bezdirmişti.²⁴

1.1.4.2. Yeniçağa Yukarı Camii İmamlık Görevi

1963 Yılı nisan ayında çocuklarıyla birlikte Yeniçağa'ya taşınan Ekrem Doğanay Hoca Efendi burada imam hatiplik görevine devam etmiştir. Bir yandan da fahri olarak Kur'an Kursu Öğreticiliği yapmış, merkez ve köylerden gelen yüzlerce talebeye ders vermiştir.²⁵ Kısa sürede Yeniçağa ve çevresinde ün salmıştır. Onun tanınmasında Kur'an Kursunun katkısı çok fazladır. Çünkü kursa Ankara, Samsun, İstanbul, Düzce, Karabük gibi Türkiye'nin dört bir yanından talebe gelmiştir. Talebeler O'nun birinci açılımı olmuştur. Rahle-i tedrisinden geçen ve bugün muhtelif fakültelerde akedemisyen, öğretmen ve idareci olan, çeşitli kasaba ve şehirlerde müftülük, vaizlik ve imam hatiplik yapan yüzlerce talebesi mevcuttur. İkinci açılımı da eserleridir. Yazdığı kitaplar sayesinde ülkenin her yanındaki insanlara ulaşma imkânı bulmuştur. Eserleri genelde güncel meselelere ışık tutmuştur. Ekrem Doğanay Hoca Efendinin iyi bir Hafız olduğu, hatimle teravih kıldırırken ikişer ikişer kıldırıldığı, her dört rekâttan sonra on dakika, rekâtlarda okuduğu âyetlerin mealinden bahsettiği, bu şekilde kılınan namazın yaklaşık iki buçuk saati bulduğu tanıyanları tarafından anlatılmıştır. Hatimle teravih namazı başlattığı Yukarı Camii'nde halen bu uygulama devam ettirilmektedir.²⁶

1963 yılına kadar kendi halinde, sakin bir kasaba olan Yeniçağa, Ekrem Doğanay Hoca Efendinin gelişiyile birden manevi bir kimlik kazanmış, bu kimlik açılan Kur'an Kurslarıyla pekiştirilmiş, adeta bir ilim yurdu haline getirilmiştir.²⁷

²³ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 35.

²⁴ Hüseyin Sarı, *Milli Mücadele'de Bolu*, Kemal Matbaacılık, Bolu 1995, s. 135.

²⁵ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 37.

²⁶ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 40.

²⁷ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 44.

1.1.5. Cezaevi Günleri

1970’li yıllarda Türkiye siyasi anlamda hareketli bir dönem geçirmekteydi. 21 Haziran 1975 Cumartesi günü Bülent Ecevit miting yapmak üzere Gerede’ye gelmiştir. Cumartesi günü, bugün de olduğu gibi Gerede’nin pazarıydı. Konvoy şehir merkezine girdiğinde tartışmalar başlamış, daha sonra büyümüş ve kavgaya dönüşmüştür. Ecevit’in konvoyu taşlanmış, olaylarda 42 kişi yaralanmıştır. Bu tarihte Ekrem Doğanay Hoca Efendi Gerede’de geçici vaiz olarak görev yapıyordu. İnsanlar suçlu-suçsuz olduğuna bakılmaksızın gözaltına alındı. Hoca Efendi’de gözaltına alınanlar arasındaydı.²⁸ Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde yargılanmış, yargılama sûrecinde 48 gün cezaevinde kalmıştır. 48 gün sonunda olaylarla bir ilgisi olmadığı tespit edilip serbest bırakılmış, suçsuz yere 48 gün hapiste tutulmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra da evine yapılan baskın sonucunda evinde arapça eser bulundurduğu gerekçesiyle gözaltına alınmış, sonra eserlerin yasak yayın olmaması anlaşılınca serbest bırakılmıştır.²⁹

1.1.6. Emekliliği ve Vefatı

Ekrem Doğanay Hoca Efendi uzun yıllar Bolu il ve ilçelerinde vaaz etmiştir. Bu dönemde dokuz yıl kadar Gerede merkezde, Yeniçağa’da ve Dörtdivan’da vaizlik görevini sürdürmüştür. Toplam altı yıl gayri resmi olarak çeşitli köylerde, yirmi üç yıl da resmi olarak Yeniçağa’da görev yapmıştır. Diyanetteki hizmet sûresi toplam otuz yıldır. Reşadiye Camii (Yukarı Camii) imamı olarak resmi görevine başlayan Ekrem Doğanay Hoca Efendi, 1986 yılında emekli olmuştur.

Emekliliğin akabinde bir taraftan kurstaki eğitim faaliyetleri ile ilgilenirken, bir yandan da kitap yazmaya devam etmiştir. Ayrıca, emeklilik yıllarında Türkiye’nin birçok şehrinde, gençlere yönelik eğitim faaliyetlerinin içinde bulunmuş, konferanslar vermiştir.

Vefatının birkaç yıl öncesi, Hoca Efendinin hastalıklarla mücadele yıllarıdır. Bu dönemde önemli hastalıklar geçirmiştir. En önemli sorunlarından birisi de Hafıza kaybı yaşamasıdır çünkü alzheimer hastalığına yakalanmıştır. 2002 mayıs ayından itibaren rahatsızlıkları artmıştır. Ekrem Doğanay Hoca Efendi 19 Ekim 2002 yılında

²⁸ Erul, “Ekrem Doğanay”, s. 133.

²⁹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 47.

evinde yine rahatsızlanmış, bu rahatsızlığını atlatamayarak 22 Ekim 2002 de vefat etmiştir.³⁰

1.2. Eserleri

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin eserleri denilince, sadece yazmış olduğu kitaplar akla gelmemelidir. Özel sohbet, seminer, konferans ve hutbeleri de eserleri arasında sayılmalıdır. Çünkü vaazları da başlı başına bir eser niteliği taşımaktadır. Ayrıca entelektüel olması nedeniyle şairlik tarafı da bulunmaktadır. Duygularını şiirle dile getirmiştir. Bu sebeple eserlerini iki grupta ele almak gerekir: Birincisi; yazılı eserleri, kitapları, mektupları ve şiirleridir. İkincisi de sözlü eserleri; sohbetleridir. En mühim eseri ise hiç şüphesiz yetiştirdiği talebeleridir.³¹

1.2.1. Yazılı Eserleri

Bu bölümde bazı eserleri sade bir dil kullanılarak özetlenmiştir. Bunu yaparken detaya ve tartışmaya girmeksizin (isabetli olup olmadıkları sorgulanmaksızın), mümkün merteye hocanın kanaatlerini yansıtacak kadarı ile yetinilmiştir. Serdedilen görüşler üzerine herhangi bir yorum ve değerlendirmeye gidilmemiştir. Burada gaye, gerek hocanın kullanmış olduğu ağıdalı dil, gerekse ilmî ihtilaflarla uzun uzadıya anlatılan birçok fikhî konudan oluşan bu eserlerin, sade bir dille ve ana fikri verecek kısalıkta bir hülasesini sunmak, eserlerin içeriğinden kısmen bilgi vermektir.

1.2.1.1. İslam'ın Şiarı Cuma Namazı ve Hükümleri³²

1979 yılında vuku bulan İran Devriminden sonra özellikle radikal eğilimli bazı gençler, şartlarının noksan olduğu gerekçesiyle Türkiye'de cuma namazının kılınmaması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Bu yöndeki tartışmalar gençlerin zihinlerini karıştırmıştı. Gerek bu hususta, gerekse zuhr-i ahir konusunda Ekrem Doğanay Hoca Efendi'ye yöneltilen sorular³³ ve yapılan tartışmalar böyle bir eserin yazılmasına zemin teşkil etmiştir.³⁴

Eserde, cuma namazını terk etmenin o günlerde patlak veren korkunç fitnelerden biri olduğunu ifade eden müellif, bu belaya kapılan gençlerin birçoğunun iyi niyetli olduklarını, amaçlarının İslam adına bir şeyler yapmak, gafilleri uyandırmak, uyuşuk Müslümanları şuurlandırmak olduğunu bildiğini, ancak bu

³⁰ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 54.

³¹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 82.

³² Ekrem Doğanay, *İslam'ın Şiarı Cuma Namazı ve Hükümleri*, Gonca Yayınları, İstanbul 1982.

³³ Doğanay, *İslam'ın Şiarı Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 5.

³⁴ Erul, "Ekrem Doğanay", s. 152.

konuda sadece iyi niyetin kâfi gelmeyeceğini, cumayı terk etmenin daha hayırlı olduğunu söylemenin hiçbir şekilde mümkün olmadığını, cuma namazlarını bugünkü haliyle de olsa kılmakta yüce dinimiz açısından büyük yararlar bulunduğunu, terkinde ise tedavisi mümkün olmayan yaralar açılacağını dile getirmiştir. Müellif bu akım karşısında daha fazla bekleyemediğini ve cevaben böyle bir çalışma yaptığını belirtmiştir.³⁵

Eserin yayımlanmasından sonra, bazı kesimler tarafından -güya laik sistemi İslam idaresi gibi gösterdiği gerekçesiyle- sert tepkiler olsa da kitabın söz konusu cereyana kapılan birçok genç üzerinde olumlu etki yaptığı ve cuma namazlarını tekrar kılmaya başladıkları ifade edilmiştir.

Kitap, sadece cuma kılmayanlara ve zuhr-i ahir namazının kılınması konusuna tahsis edilmiş bir eser değildir. Cuma namazının farzıyeti, cuma gününün ve namazının fazileti, şartları, sünnetleri, cuma saatinde yapılan alışverişin hükmü, peşe peşe üç cuma namazını kılmayanların durumu, cuma günü duaların kabul edildiği an, kadınların mescide gitmeleri, hutbe ve sünnetleri, Peygamber Efendimizin kıldırıldığı ilk cuma namazı ve okuduğu hutbesi gibi cuma namazı ile ilgili pek çok mesele ele alınmış, Hanefi fıkıh kitaplarıyla, hadis kitaplarından önemli nakillerde bulunulmuştur. Cuma'nın edasının şartlarından söz edilirken özellikle, "*Türkiye'de cuma namazı kılınmaz!*" diyenlerin gerekçelerinden biri olan "cuma namazını kıldıran kimsenin devlet reisi veya onun izin verdiği bir kimse olması şartı" üzerinde genişçe durulmuştur.

Cuma namazının en az kaç kişiyle kılınacağı meselesini tartışırken, Hanefilerin biri imam olmak üzere dört kişi,³⁶ İmam Şafî ve Ahmed bin Hanbel'in kırk kişi,³⁷ İmam Malik'in ise on iki kişi veya sayı belirtmeksizin "*cemaat olması*" şeklindeki görüşleri serdedilmiştir. Müellif, sırf bu kırk kişi olması görüşüne dayanarak, büyük bölümü Şafii Mezhebine mensup olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki pek çok köyde hala cuma namazlarının kılınmadığını duymuş ve bilmiş olsaydı, herhalde bu meselenin de icthadi bir konu olduğu ve bu hususta Ebu Hanife ve İmam Malik'in görüşleri ile amel edilmesi gerektiği üzerinde de genişçe dururdu.³⁸

³⁵ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 84.

³⁶ Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed El-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, trc. Soner Duman-Osman Güman, (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015), s. 89.

³⁷ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 89.

³⁸ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 85.

Kitabın ikinci baskısında yer alan ilave kısım, “Çok Mühim ve Son Derece Ciddi Bir Soru” başlığını taşımaktadır. Aynen alıntılacak olursak bu mühim sorudur: “Bugün içinde bulunduğumuz ahval ve şerait altında Türkiye gibi, beşerî sistemlerle idare edilen ülkelerde –devlet İslami bir devlet olmadığı için- kılınan cumalar sahih olur mu? Yoksa bu durumda Cuma namazlarını terk etmek mi gerekir?” Bu soruya cevaben müellif, beşerî sistemlerde bu şartın bulunmadığını doğrulamakta, ancak delil cihetinde bu şartın, kesin bir farz olan Cuma namazının kılınmasını düşürecek kuvvette bir gerekçe olmadığını belirtmektedir. “İzn-i Sultan” diye tabir edilen bu şartın, asli değil, tali bir şart olduğunu, çıkması muhtemel bir fitneye ve kargaşaya meydan vermemek için ön tedbir olarak şart koşulduğunu söylemiştir. Ayrıca bu şartın da sadece Hanefî mezhebine mahsus olduğunu, diğer üç mezhebin böyle bir şart koşmadıklarını da ifade etmiştir. Müellif, cuma kılmayanların, laik düzenin memuru olmaları hasebiyle mevcut imamların arkasında namaz kılınmayacağı şeklindeki bahanelerinin de tutarsızlığı üzerinde durmuş ve cevaplar vermiştir. Ekrem Doğanay Hoca Efendi bu eserinde ayrıca “zuhr-i ahir” konusunu da genişçe ele almıştır. Günümüzde de tartışılan bu namazın dört mezhebe göre niçin ve hangi şartlarda kılınmasının uygun görüldüğü üzerinde durulmuştur. Buna göre cuma namazı, şehir vasfı taşımayan köylerde kılınamaz, şehirlerde ise tek bir camide kılınmalıdır. Köylerde ve şehirde birden fazla camide kılınması halinde, şehirdeki en erken kılınan ve en büyük/kadim camide eda edilen namaz sahihtir, diğerleri ise öğle namazını kılarlar. Bu hususta dört mezhepten nakillerde bulunan müellif, zuhr-i ahir kılmanın imamlar zamanından beri tatbik olunageldiğini vurgulamıştır. Bu namazın fukaha tarafından, cumanın sıhhat şartlarındaki noksanlığı sebebiyle şek-şüpheyi izale edebilmek için, ihtiyata muvafık bulunarak müstahsen görüldüğünü, ibadet konusunda da ihtiyat gerektiğini kaydetmiştir.³⁹

Müellif cuma kılınan yerin, tarifine uygun şekilde şehir olması ve bu şehirde yalnız bir camide kılınması halinde zuhr-i ahiri kılmaya gerek kalmadığını da ilave etmiştir. Hanefîlerden İbn Nüceym ile ona tabi olarak Alaaddin Haskefi'nin zuhr-i ahiri kılmaya gerek olmadığını savunduklarını hatırlatmış, ardından İbn Abidin'in ona verdiği cevapları sıraladıktan sonra, İbn Nüceym ile Haskefi'nin iddialarının fikhen geçerli bir hükmü olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Akabinde zuhr-i ahirin ilk dönem

³⁹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 86

müslümanları tarafından kılınmadığını belirterek böyle bir namazın kılınmasına gerek olmadığını savunan Hayreddin Karaman'ın iddialarına da oldukça geniş ve bir o kadar da sert cevaplar vermiştir.⁴⁰

Kitabın son kısmında ise, Sadreddin Yüksel'in, eserin birinci baskısına yönelttiği tenkitlerine cevap vermiştir. Gerek tenkitlerde gerekse cevaplarda oldukça duygusal bir polemik örneği sergilendiği görülmüştür. Eser, cuma namazının ehemmiyetine yapılan vurgu ve dua cümleleri ile istifade edilen kaynakların listesini izleyen fihristle son bulmuştur.⁴¹

1.2.1.2. İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri⁴²

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin Hakses dergisinde yayımlanan talak ile ilgili yazıları okuyucuların teklif ve tavsiyeleri ile "*İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*" başlığını taşıyan bir kitap haline getirilmiştir.

İsminden de anlaşılacağı üzere, boşanma konusunu ele alan eserde, boşanmanın zarurete binaen verilmiş bir ruhsat olduğu üzerinde durulmuş, talakın, özellikle de üç talakın sakıncaları işlenmiştir. Ayrıca halk arasında "hülle" diye bilinen şartlı, geçici ve sun'î nikâhın asla caiz olmadığı belirtilerek, "tahlil-i şer'î" denilen üç talakla boşanmış bir kadının eski kocasına helal olabilmesi meselesine açıklık getirilmiştir. Bir lafızla bir mecliste verilen üç talakı, bir talak olarak göstermenin yanlış olduğu, bunu savunanların da yanlış yolda olduğu iddia edilmiştir.

Önsözle başlayan eserin girişinde, talak hakkındaki genel bilgilere yer verilmiştir. Talakın şartları ve mahiyeti, sünnet veya bid'at olan şekilleri, erkeğe ait oluşu, ric'î ve ba'n talak çeşitleri ile ilgili hükümler, kullanılan lafızlar, talakın adedi gibi önemli konular ele alınmıştır.

Özellikle bir mecliste verilen üç talakın bir talak sayılması meselesi üzerinde genişçe durulmuştur. Bu hususta ileri sürülen hadisler ve haberler, senetleri ve ravileri bakımından değerlendirilmiş, Hz. Ömer'in bu konudaki tasarrufu tartışılmış, üç talakı birden vermenin bid'at ve haram olduğu hatırlatılarak, üç talakı üç olarak kabul eden dört mezhebin ortak kararı benimsenmiş, cumhurdan farklı düşünenlerin, icmaya aykırı hareket ettikleri belirtilmiştir. Bir kadının nikâh akdi esnasında, kocasından kendisinin de boşama imkanına sahip olmasını şart olarak ileri sùrebileceğini belirten

⁴⁰ Doğanay, *İslam'ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 296.

⁴¹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 87.

⁴² Ekrem Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, Gonca Yayınları, İstanbul 1984.

müellif, ancak böyle bir ruhsatın çoğu zaman hanımlara yarar yerine zarar getireceğini belirtmiştir. Erkek ve kadın tüm Müslümanlara, talakla ilgili birçok hüküm hakkında geniş bilgi verilen eserde, eşine bir lafızla “*sen üç talak boşsun*” denilmesi halinde bunun yalnız bir talak sayılacağını savunan İbn-i Teymiyye, İbnü'l Kayyim ve takipçilerinin düşünce yapılarına dair yazar, kendi zaviyesinden değerlendirmeler yapmış, söz konusu iddialara cevaplar vermiştir. Kitabın sonunda bir mecliste veya kadının temizlik devresi içinde yapılan birden fazla boşamayı bir talak kabul eden, resmi makamdan verilmiş bir fetva nakledilmiş, ardından da tahlil yapılmıştır.⁴³ Talak konusunda hayli bilgiler içeren kitap, buna benzer diğer bir fetva eleştirisi ile sona ermiştir.

1.2.1.3. İki Mesele: Sabah Namazının Vakti, Namazların Birleştirilmesi⁴⁴

Kitap Bahar Yayınları tarafından 1983 yılında İstanbul'da basılmıştır. Devrinde ve günümüzde de tartışılan bazı güncel meseleleri ele alarak okuyucularına faydalı olmayı amaçlayan Ekrem Doğanay Hoca Efendinin kaleme aldığı bu eserde iki konu incelenmiştir.

1.2.1.3.1. Sabah Namazının Vakti:

Sabah namazının vakti meselesi, o dönemde namaz kılan birçok Müslüman'ın sabah namazını keyfi olarak kaçırmaları ve güneş doğduktan sonra kaza etmeleri münasebetiyle incelenmiştir. Önce, namazlar açısından eda ve kazanın ne demek olduğu açıklanmış, sonra sabah namazının evvel ve son vakti üzerinde durulmuştur.

Hz. Peygamber'in ashabıyla beraber uyuyakaldıkları için kaçırdıkları sabah namazını kaza ederken sünnetini de kıldığını ve cemaatle birlikte kaza ettiklerine dair rivâyetlerini nakledilmiştir. Devamında sabah namazının sünnetinin ne denli faziletli olduğu, onu kılariken hangi sûre veya âyetleri okumanın müstehap olduğu, cemaatin kaçırılacağı endişesi halinde onu terk edebileceği, farzdan sonra kılınamayacağı, sünnet namazlarını evde kılmanın camide kılmaktan efdal olduğu gibi konular izah edilmiştir. Âyet ve hadislerde sabah namazının müstesna fazilet ve bereketi üzerinde de ayrıca duran müellif, bu namazı cemaatle kılmanın sevabından ve cemaate gelmemenin vebalinden de genişçe bahsetmiştir. Farz namazları cemaatle kılmanın

⁴³ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 89.

⁴⁴ Ekrem Doğanay, *İki Mesele: Sabah Namazının Vakti, Namazların Birleştirilmesi*, Bahar Yayınevi, İstanbul 1983.

vacip olduğu belirtilmiş, özürsüz olarak cemaati terk edenlerinse günahkâr olduğundan bahsedilerek bu bölüm tamamlanmıştır.⁴⁵

1.2.1.3.2. Namazların Birleştirilmesi

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin fıkhıta “*Cem-i Salateyn*” diye tabir edilen namazların birleştirilmesi meselesini ele alış sebebi, bazı önemli mevkiilerdeki kişilerin, namazları cemetmenin günümüzde zaruret halini aldığı ileri sürmeleri ve o günlerde konu ile ilgili soru, söylenti ve münakaşaların özellikle öğrenciler arasında yayılmasıdır. Müellif bu çalışmasında, müctehidlerin ve mezhep imamlarının görüşlerini beyan etmiş, bu anlamda Hanefi mezhebine mensup imamların delillerini, müdafaalarını ve muhaliflerine vermiş olduğu cevaplarını kaynaklarından alarak göstermiştir.

Cumhura göre bir yolcunun namazlarını birleştirmesi “cem-i takdim” (ikinci namazını öğle namazı vaktinde, yatsı namazını da akşamın vaktinde kılması) veya “cem-i tehir” (öğle namazını ikinci vaktinde veya akşam namazını yatsı vaktinde kılması) şeklinde iki türlü mümkün olmaktadır. Bu takdirde namazları birleştiren kimse, iki vakti birleştirmiş ve neticede kesin delillerle sabit olan beş vakti üçe indirmiş olmaktadır. Hanefilere göre ise, öğleyi vaktin sonunda, ikindiye ise vaktin evvelinde; aynı şekilde akşamı son vaktinde, yatsıyı ilk vaktinde kılmak suretiyle her bir namazı kendi vaktinde peş peşe kılınarak birleştirilmektedir ki buna “cem-i suri” yani şeklen cem etme denmektedir. Müellif bu mesele hakkındaki görüşleri zikrettikten sonra, önce namazların birleştirilmesinin caiz olduğunu ileri süren Şafiilerin delillerini⁴⁶ sıralayarak âlimlerin konu ile ilgili tartışmalarını nakletmiştir. Müellif, kitabı mezhepler, mezhepler arası telif, mezhepsizlik, Selefilik ve Vehhabilik ile ilgili bazı uyarılarla noktalamıştır.⁴⁷

1.2.1.4. İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükümü⁴⁸

Kitabın ilk baskısı, Gonca Yayınevi tarafından İstanbul’da 1983 yılında 432 sayfa olarak, diğer iki baskısı, oğlu İsmail Doğanay tarafından, dördüncü baskısı da Milli Gençlik Vakfı tarafından 1992 yılında 407 sayfa olarak yapılmıştır. Ekrem Doğanay Hoca Efendi bu eserinde, son dönem Müslümanlarının tesettür konusunda çok sıkıntılı hale geldiklerini ve bu yüzden pek büyük zayıat verdiklerini, İslam

⁴⁵ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 90.

⁴⁶ Mehmet Keskin, *Şafii Fıkhı*, DİB Yayınları, Ankara 2016, c. 1, s. 373.

⁴⁷ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 91.

⁴⁸ Ekrem Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1984.

ailesinin perişan bir vaziyetin içine düştüğünü anlatmıştır. Müellif, cemiyetin çatısını teşkil eden aile yuvasının sağlam temeller üzerine oturtulmasını sağlayabilmek için ırz ve namus gibi hassasiyetleri koruyabilmenin teminatı olarak tesettür konusunu görmüş, akl-ı selim sahibi herkesin kötü saydığı ve birçok dünya ülkesinin değişik şekillerde cezalandırdıkları zina konusunu ele almıştır.⁴⁹

Giriş kısmında, zinanın, fert, aile ve toplum için ne denli iğrenç bir cinâyet olduğunu ve bunun doğuracağı maddi ve manevi zararlara, afetlere dikkat çekilmiş, bu hususta geçmiş kavimlerin yaşadıkları akıbetler hatırlatılmıştır. Zinanın zararları ve acı sonuçlarına ayrılan birinci bölümde; nikâhın bereketinden mahrum etmesi, ahlak ve fazileti, hayâ ve iffet zafiyetine sebep olması, namuslu kimselerle olan bağları koparması, kıskançlık duygusunu zayıflatması hatta yok etmesi, iki tarafın aile ve akrabaları arasında düşmanlık ve cinâyetlere yol açabilecek bir fitne olması, yaygınlaştığı milletlerde bereketin kalmayacağı ve Allah'ın gazabına uğrayacakları, oralarda korkunç hastalıkların ortaya çıkacağı, zinadan olacak ceninlerin kürtajla düşürülmesi vb. sebeplerle zinanın bir anlamda adam öldürmek olacağı, nihâyet zinakarların kıyamet günü çok vahim bir akıbetle karşılaşacakları gibi dünyevi zararlar ile uhrevi sonuçları üzerinde durulmuştur.⁵⁰

Zinanın bütün semavi dinlerde haram kılındığının belirtildiği ikinci bölümde, bu suça Hint, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetleri ile Yahudilik ve Hristiyanlıkta ne tür cezalar verildiğinden, zinanın o günkü Batı Kanunları ile Türk Ceza Kanunlarında nasıl ele alındığından bahsedilmiş, bu konuda İslam'ın bakış açısına yer verilmiştir. İslam'a göre, bekar olsun, evli olsun, nikahsız olarak yapılan cinsel ilişki demek olan zinanın, en büyük günahlardan addedilerek kesin bir şekilde haram kılındığı ve değil bu kötü işi yapmak, ona yaklaşılmamasının dahi yasaklandığı ifade edilmiştir.⁵¹

"Zinaya Götüren Yollar ve Sürükleyen Amiller" başlığını taşıyan üçüncü bölümde, söz konusu sebepler şöyle sıralanmıştır: Düğünlerin pahalı, evliliğin güç olması, erkekler ile kadınların bir arada bulunmaları, sarhoşluk, sinemalar, fakr-u zaruret, israf ve lükse düşkünlükten doğan aşırı harcamalar, genelevlerin açık olması, resmen evli olmayanlarca işlenen zinanın cezayı gerektiren bir suç sayılmaması...⁵²

⁴⁹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 91.

⁵⁰ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 92.

⁵¹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 75.

⁵² Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 125.

Erkekler ile kadınların bir arada bulunmalarından bahsederken sözü tesettür konusuna getiren müellif, örtünme ile ilgili âyetlere, onlardan çıkarılan hükümlere ve konuyla ilgili rivâyetlere genişçe yer vermiştir. Bu kısımda kadınların kendi aralarında ve erkeklere karşı avret yerleri, başörtüsüne karşı oluş ve sebepleri ile teberrüce (açılıp saçılmaya) sürükleyen sebepler üzerinde durulmuş, örtülü olduğu halde yoldan çıkmış kadınlar olabileceği gibi, açık gezdiği halde iffetli kadınların da bulunabileceği belirtilmiştir.

“*Zinayı Önleyici Tedbirler ve Koruyucu Prensipler*” başlığını taşıyan dördüncü bölümde, İslam’ın bu konuda sadece cezai müeyyideler koymadığı, böyle bir suçun işlenmesine fırsat vermeme, imkân bırakmama gibi tedbirleri öncelediği belirtilmiştir. Müellife göre İslam’ın mensuplarını zina ve şaibesinden korumak için koyduğu bu önleyici tedbirler, iman, nikâh, birden fazla kadınla evlilik, gözleri haramdan sakınmak, tesettüre riâyet etmek vb. hususlar olarak sıralanmaktadır.

Beşinci ve son bölümde ise “hadd-i zina” yani zinanın cezası incelenmiştir. Klasik fıkıh kaynaklarından naklen “had” ve “zina” tarifleri ile bunların geniş izahı yapıldıktan sonra, livata (erkek erkeğe ilişki) hükmü ve cezasına değinilmiş, fukahanın farklı görüşleri serdedilmiş, Lut kavmi örneği üzerinde durulmuştur.

Eserde daha sonra zina suçunun, ya suçlunun usulü dairesinde ikrar etmesiyle yahut hususi şart ve vasıfları taşıyan dört erkeğin şahitlik yapmasıyla sabit olacağı konusuna temas edilmiştir. Burada günahları örtmenin ve ayıpları gizlemenin mendup olduğu da hatırlatılmış, şahitlerle ispatı ağır şartlara bağlanmış olan bu suçun, Hz. Peygamber dönemindeki Maiz ve Gamidiyye hadiselerinde olduğu gibi, şahitlerle değil, suçlunun kendi ikrar ve itirafıyla gerçekleştiği belirtilmiştir.

Zina cezasının, bekâr için yüz celde (değnek), muhsan (evli veya evlilik geçirmiş) için ise recm (taşlayarak öldürme) şeklinde iki şeklinin bulunduğunu belirten müellif, celde ve recm konularına da genişçe yer vermiştir.⁵³ Bu cezaların nasıl tahakkuk ve tatbik edileceği konusuna da değindikten sonra, Kur’an’da zikrolunmadığından hareketle recm cezasına karşı çıkanların delillerine, ehlisünnetin delilleriyle karşılık vermiştir.

Hadlerin cürümlere keffaret olup olmayacağı konusu tartışıldıktan ve bu tür cezaları kaldırma konusunda şefaet etmenin haram olduğunu işlendikten sonra, iffetli

⁵³ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 303.

kimselere zina isnad etmenin (kazf-i muhsanat) vebali ve cezası üzerinde durulmuştur. Daha sonra, “Hakkında bir şer’î had bulunmayan suçlardan dolayı uygulanacak terbiye cezası” diye tarif edilen ve yöneticinin ictihadına bırakılan “ta’zir” cezasından ve “ta’zir”i icap ettiren cürümlerden söz edilmiştir.⁵⁴

Kitapta; iffet ve namus ehli olmanın en büyük saadet ve şeref iken, zinanın ise; en kötü cürümlerden biri olduğu anlatılmış, batılların basite indirgemelerinin aksine İslam’ın bu konuya göstermiş olduğu ehemmiyet tekraren hatırlatılmıştır. Eserin sonunda âyet ve hadislerden yararlanılarak sıralanmış dua cümlelerinden oluşan bir hülasanın ardından istifade edilen kaynakların listesine yer verilmiştir.

1.2.1.5. Müsafirin Namazı ve Sefer ile İlgili Fıkhî Hükümler⁵⁵

Kitap, 1984 yılında, Ankara’da 124 sayfa olarak basılmıştır. Kısa zamanda uzun mesafelerin katedildiği son zamanlarda, yolculuk yapan her mükellefi ilgilendiren bu önemli meselede, yolculuk vasıtalarının değişmiş olmasının fıkhî hükümleri etkileyip etkilemeyeceği konusunda sorulan sorular ve yapılan tartışmalar üzerine böyle bir çalışma yapma zorunluluğu hâsıl olduğunu belirten müellif, konuya “sefer” ve “misafir” terimlerinin tanımlarıyla başlamıştır.

Müellif önce hadislere göre bir kimsenin üç gün, üç gece yolculuk yapması halinde seferî olacağını açıklamıştır. “*Bunun yaya binekle üç merhale ve on sekiz saatlik bir yolculuk olarak hesaplandığından günümüzde bu hükmün geçerli olabilmesi için, vasıta ne olursa olsun on sekiz saatlik yolculuk yapılması gerekmez mi?*” şeklindeki soruya cevaben, Elmalılı Hamdi Yazır merhumun trenle on sekiz saat gidildiğinde seferî olunacağı görüşünü hatırlatılmıştır.⁵⁶ Bu görüşün Ömer Nasuhi Bilmen ve başka ilim adamları tarafından tasvip edilmediğini kaydettikten sonra, sefer mevzuunda zamana değil, mekâna ve niyete itibar olunduğunu belirtmiş, dört mezhebe göre sefer müddeti üzerinde durmuştur.

Müellife göre İmam Malik, İmam Şafii ve İmam Ahmed, sefer mesafesinin en azının iki merhale, 48 mil- 89 km. olması kanaatindedirler. Dolayısıyla bu mesafe üç mezhebe göre 89 km., Hanefilere göre de 90 km. olarak hesaplanmıştır.⁵⁷ Bazı Hanefî fıkıh kitaplarından konu ile ilgili nakillerde bulunulduktan sonra şu sonuca ulaşılmıştır: “*O halde sefer hükmü, eskiden olduğu gibidir. Zamanımızda seri vasıtalarla yolculuk*

⁵⁴ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 399.

⁵⁵ Ekrem Doğanay, *Müsafirin Namazı ve Sefer ile İlgili Fıkhî Hükümler*, Elif Matbaası, Ankara 1984.

⁵⁶ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Çelik-Şura Yayınları, İstanbul 1993, c. 1, s. 497.

⁵⁷ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l Muhtac*, Daru'l-Hadis, Kahire 2006, c. 1, s. 406.

yapılmış olmakla sefer hükmünde bir değişiklik meydana gelmiş değildir. Üç günlük mesafeyi üç saat gibi bir zaman içinde alan kimse de seferîdir."⁵⁸

Müellif on sekiz saatlik yolculuğa itibar edilmesi halinde artık uçakla ve otobüsle yapılan birçok yolculukta seferî olunamayacağı vb. bazı mahzurların ortaya çıkacağını, dolayısıyla bu konuda bir değişikliğe gerek bulunmadığını belirtmiştir. Ekrem Doğanay Hoca Efendi eserin devamında sefer sebebiyle değişen şer'î hükümlere değinmiştir. Bunlar, dört rekâtlı namazların ikişer rekât kılınması, ramazan orucunun ramazan sonrasına tehir edilebilmesi, mestler üzerine üç gün mesh edilmesi, yolcuya cuma namazının farz olmaması, bayram namazlarının ve kurban kesmenin vacip olmaması ve hanımların yanında mahremi olmaksızın yolculuğa çıkmaması gibi hükümlerdir.⁵⁹

Müellif seferde dört rekâtlı namazların ikişer rekât kılınmasının ruhsat mı, azimet mi olduğu meselesinde, bunun İmam Şafii, İmam Malik ve İmam Ahmed'e göre ruhsat olduğu,⁶⁰ yolcunun iki rekât kılmakla tam kılmak arasında muhayyer olduğu,⁶¹ hatta dörde tamamlamanın evla olduğu kanaatlerini zikredip delillerini tartışmaya açmıştır. Hanefî fukahasının verdiği cevapları kaydetmiş, Hanefilere göre dört rekâtlı namazların ikişer rekât kılınmasının vacip ve azimet olduğunu, iki rekât kılınması gereken namazın dörde çıkarılmasının, ilave edilen iki rekâtın da farz olduğuna itikat etme, selamı tehir etme, farz için alınan iftitah tekbiriyle nafileyeye devam etme vb. çeşitli mahzurlarının bulunduğunu belirtmiştir.⁶²

Ekrem Doğanay Hoca Efendi eserin devamında seferde sünnetlerin kılıp kılınmayacağı konusunda sünnetlerin kısaltılmayacağını, ancak nafîle kılmanın da meşru olduğunu, yolcunun sünnet namazlarını tamamen terk edebileceğini veya kılınabileceğini söylemiştir. Ayrıca Hanefilere göre, sünnet namazlarının yolculuk esnasında terk edilip, konaklama ve emniyet halinde ise kılınmasının efdal olduğunu, dolayısıyla yolculukta mola verildiğinde sadece farz namazlarının kılınmasının daha uygun düşeceğini belirtmiştir. Eserde, seferî olmaktan ne zaman ve ne ile çıkılacağı konusuna dair bazı teferruatlı bilgiler verildikten sonra, sefer konusunda hayli önemli olan "vatan-ı asli" ve "vatan-ı ikamet" kavramları açıklanmıştır. Vatan-ı aslinin, yani

⁵⁸ Doğanay, *Müsafirin Namazı ve Sefer ile İlgili Fikhî Hükümler*, s. 23.

⁵⁹ Doğanay, *Müsafirin Namazı ve Sefer ile İlgili Fikhî Hükümler*, s. 32-34.

⁶⁰ Soner Duman, *Âyet ve Hadislerle Şafii İbadetler İlmihali*, Mirac Yayınları, İstanbul 2013, s. 439.

⁶¹ Keskin, *Şafii Fikhi*, c. 1, s. 367.

⁶² Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 34.

asıl vatanın, bir insanın doğup büyüdüğü, evlenip de hayatı boyunca yaşamak istediği yahut yerleşip ömrü boyunca kalacağı yer, “vatan-ı ikamet”in ise iş, tahsil vb. sebeplerle ikamet edilen, o meşgale sona erdiğinde ise terk edilecek geçici yerleşim yeri olduğu ifade edilmiştir.⁶³

Çeşitli mazeretler sebebiyle vasıta üzerinde -mümkünse kibleye dönerek- ima ile namaz kılınabileceğinin de hatırlatıldığı eserin sonunda seferin sünnetleri ve adabı konusuna değinilmiş, sefere çıkarken evde iki rekât namaz kılınması, pazartesi veya perşembe günleri yola çıkılması, Hz. Peygamber’in okuduğu bazı duaların ve Âyetel kürsinin okunması, iyi arkadaşlarla yolculuk yapılması, içlerinden birinin emir/başkan tayin edilmesi vb. müstehab olan bazı hususlar hatırlatılmıştır.⁶⁴

1.2.1.6. Çok Mühim Mevzular Hakkında 105 Hadis-i Şerif⁶⁵

Önsözünde ümmetin dini işleriyle ilgili kırk hadis ezberleyenlerin ahirette fakih olarak haşredileceğini ifade eden bir hadise atıfta bulunan müellif, çeşitli konularda dikkatini çeken 105 hadisi bir araya getirmiş ve genç kardeşlerine bu hadisleri ezberlemelerini tavsiye etmiştir.

Her hadisten evvel bir başlık koyan müellif, başlıklarda ya hadisin hangi konu hakkında olduğunu zikretmiş yahut hadisten çıkarılan hüküm, emir veya nehiy şeklindeki kısa mesajı başlık olarak seçmiştir. Bazı hadislerin tercümesinden sonra “Açıklama” başlığı altında kısaca izah yapılmışsa da birçoğundan sonra açıklama yapılmamıştır. Seçilen hadislerin konularına bakıldığında, iyi niyet, tevhit, İslam’ın esasları, istikamet, namaz, Paygamber sevgisi, ebeveyne iyilik, itaat, komşu ve akraba ilişkileri, Müslümanların hakları, büyüğe saygı, küçüğe sevgi, zulme mani olma, cihat ve çeşitleri, istiğfar, salavat getirme, zikir, sahabenin fazileti, evlilik, tesettür, eşlere iyi davranma, aileye yapılan harcama, gıybet, ortaklık, kavmiyetçilik, kabir azabı, esmau’l hüsna vb. iman, ahlak, ibadet ve adap ile ilgili hadislerin seçildiği görülmüştür.⁶⁶

Hadisler seçilirken, Buhari, Müslim, Tirmizi, Ebu Davud, İmam Malik, Nesai, İbn Mace, Darimi, Ahmed b. Hanbel gibi büyük hadis imamlarının meşhur eserlerinin yanı sıra, Deylemi, Taberani, Bezzar gibi hadis âlimlerinden, Ebu Hanife’nin *Müsned*’i, Münziri’nin *et-Terğib ve ve’t-Terhib*’i, Beyhaki’nin *Şuabu’l-İman*’ı Kurtubi’nin *Tezkire*’si, Gazali’nin *İhya-u Ulumiddin*’i gibi farklı eserlerden ve

⁶³ Doğanay, *Müsaferin Namazı ve Sefer ile İlgili Fıkhi Hükümler*, s. 97.

⁶⁴ Doğanay, *Müsaferin Namazı ve Sefer ile İlgili Fıkhi Hükümler*, s. 109.

⁶⁵ Ekrem Doğanay, *Çok Mühim Mevzular Hakkında 105 Hadis-i Şerif*, Elif Matbaası, Ankara 1988.

⁶⁶ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 97.

Mişkatu'l-Mesabih, *el-Camiu's-Sağir* ve *et-Tac* gibi Hadis derlemelerinden, *Haleb-i Kebir*, *Hayatu's-Sahabe* ve Alusi'nin *Ruhu'l-Meani Tefsiri*'ne varıncaya kadar oldukça farklı dönem âlimlerinin eserlerinden yararlanılmıştır. Ancak bu hadislerin birçoğı doğrudan bu eserlerden değil de *Mişkat* ve *et-Tac* gibi çalışmalardan nakledilmiştir.⁶⁷

Eserde konulara göre belli bir tasnif yapma cihetine gidilmediğı gibi, hadislerin isnadı, kaynağı ve sıhhati fazla nazar-ı itibara alınmaksızın, daha çok metni ve muhtevası esas alınarak seçildiğı gözlemlenmiştir.⁶⁸

1.2.1.7. Çok Mühim Mevzular Hakkında Geniş İzahlı Hadis-i Şerifler⁶⁹

İsminden de anlaşılabilceğı gibi bu çalışma, “*Çok Mühim Mevzular Hakkında 105 Hadis-i Şerif*” adlı eserdeki hadis-i şeriflerin genişçe izahının yapılmasıyla meydana getirilmiştir. Bazı dostlarının, zikri geçen eserdeki açıklamaların çok kısa olduğı, dolayısıyla geniş izahlar yapılması halinde daha fazla istifade edileceğı, hatta hutbe ve vaazlarda kullanılabileceğı yolundaki talepleri üzerine açıklamalar genişletilmiştir.⁷⁰ Önsözde müellif, bu ve benzeri ilmî çalışmaların yayımlanmasına rağmen, gençlerimizin sigara içme, televizyon seyretme, futbol ve en mühimi olan okumama hastalığına yakalandıklarını, acilen bunların düzeltilmesi gerektiğini üzülenek ifade etmiştir. Ekrem Doğanay Hoca Efendi hadislerin izahında, Kastalani'nin *İrşadu's-Sâri* adlı Buhari Şerhi, Mişkat Şerhi *Mirkat*, Nevevi'nin Kırk Hadisine *Taftazani Şerhi*, *Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, *el-Camiu's-Sağir Şerhi* *Sirac-i Münir* gibi şerhlerden, Elmalılı Tefsiri, Alusi Tefsiri, Razi Tefsiri, Hazin Tefsiri gibi tefsirlerden ve İmam Rabbani'nin *Mektubat*'ı, *Tarikat-i Muhammediye*, *Meraku'l Felah* gibi muhtelif eserlerden istifade etmiştir. Tavla ile ilgili 71. hadisin, kumarın zararları hakkındaki geniş izahıyla sona eren eser, Gümüş Matbaacılık tarafından Ankara'da 1993 yılında 275 sayfa olarak basılmıştır.⁷¹

⁶⁷ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 98.

⁶⁸ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 98.

⁶⁹ Ekrem Doğanay, *Çok Mühim Mevzular Hakkında Geniş İzahlı Hadis-i Şerifler*, Gümüş Yayınevi, Ankara 1993.

⁷⁰ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 98.

⁷¹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 99.

1.2.1.8. En Büyük Saadet Kaynağımız Namazın Sosyal Hayatımızdaki Yeri ve Olumlu Tesirleri⁷²

Namazın önemini ve Müslümanların hayatındaki yerini kapsamlı bir şekilde anlatan eser, namaz konusunda bilgilenmek isteyen herkesin başvurabileceği bir kitaptır. Müellif eserinde namazın farzıyeti ve fazileti hakkında âyet ve hadislerle bilgiler vermiş, Allah Resulu ve Sahabe örneğinde namazın ehemmiyetine dikkat çekmiştir. Namaz ile ilgili dikkat edilmesi gereken birtakım hususların delilleriyle dile getirildiği eser, namazı terk etmenin vebali konusunda bilgilendirme yapılarak sona ermiştir.⁷³

1.2.1.9. Selef Müdafası⁷⁴

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, eseri, Süleyman Uludağ'ın yazmış olduğu “İslam Düşüncesinin Yapısı” adlı kitaba cevap olarak kaleme almıştır. Kitabın ilk kısmında Müslümanlar, Allah ve Resulu'nun yolunda birlik olmaya çağrılmış, Müslümanların birçok fırkaya ayrılacağından fakat bu yollardan bir tanesinin Allah'ın yolu olduğundan âyet ve hadisler ışığında bahsedilmiş, ehli-sünnet itikadına muhalif olmanın yanlışlıkları anlatılmıştır. Ayrıca kitapta felsefeciler ve tabiatçılarla ilgili değerlendirme de yapılmıştır. Bazı felsefi görüşler aktarılarak bu görüşlerin itikadi hastalıklara yol açabileceği örneklerle gösterilmiş, felsefi görüşlerle birlikte Müslümanların bölündükleri fırkalar hakkında bilgiler verilmiştir.⁷⁵

Bir diğer bölümde sahabe-i kiram'dan sözedilmiş, onlara saygı göstermenin önemi vurgulanmış, sahabenin aleyhinde konuşmanın, onları tenkit ve hakaret etmenin kınanması gerektiği açıklanmıştır. Sahabe-i kiramın özellikleri ve Peygamber Efendimize bağlılıkları övülmüş, sahabenin fazileti örneklerle anlatılmıştır.⁷⁶

Tüm bu konularda Süleyman Uludağ'ın görüşlerine karşı Selef'in görüşleri dile getirilmiş ve Uludağ'ın ileri sürdüğü görüşleri eleştirilmiştir. Peygamber Efendimizden sonra sahabe arasında birtakım hadiseler cereyan ettiği fakat bunların Allah'a havale edilmesinin en hayırlı yol olduğu belirtilmiş, ashabi kiramın gökteki yıldızlar gibi olduğu mealindeki hadisi şerif hatırlatılmıştır. Müellif, Süleyman Uludağ'ın Selefiye, Kelamiye bölümlerinde başta Ebu Hanife Hazretlerine olmak üzere birçok İslam

⁷² Ekrem Doğanay, *En Büyük Saadet Kaynağımız Namazın Sosyal Hayatımızdaki Yeri ve Olumlu Tesirleri*, Elif Matbaası, Ankara 1985.

⁷³ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 100.

⁷⁴ Ekrem Doğanay, *Selef Müdafası*, Ravza Yayınları, İstanbul 1997.

⁷⁵ Doğanay, *Selef Müdafası*, s. 23.

⁷⁶ Doğanay, *Selef Müdafası*, s. 59.

âlimine ve müctehid imamlara dolaylı yoldan da olsa “*çirkin hakaretlerde bulunduğunu*” söyleyerek, Selefiye'nin müdafasını yapmıştır.⁷⁷

1.2.1.10. Huzur ve Saadetin Kaynağı İslam'dır⁷⁸

Eserde, günümüz insanların İslam'dan uzak kalmaları nedeniyle türlü sıkıntılar çektiğinden, dünyada ve ahirette huzura ermenin tek yolunun İslam'ı yaşamak olduğundan bahsedilmiştir. İnsanın zorluklar içinde hayatını sürdürmesine rağmen yaşadıklarına tahammül gösterdiği, hayattaki engelleri aşmak için ve insanlığın gayesi olan cennete girmek için mücadele ettiği, yaratıcının kanununun bu olduğu, insanoğlunun bu dünyada imtihandan geçmeden, imanın bireysel gerçekliğini ortaya koymadan bırakılmayacağı ifade edilmiştir.⁷⁹

Müellife göre dünyada huzur ve saadetin kaynağı İslam'dır. Mü'min salih ameli ve güzel ahlakıyla bu dünyayı bir nevi cennet hayatına çevirme imkânına sahiptir. Şuurlu Müslümanlar, inandığı gibi yaşayan insanlar, dünyada iken cennete, İslam cennetine girmiş olurlar.

Kitabın son kısmında gönlü rahatlatacak, mü'mini elem ve ıstıraptan kurtarıp huzura ermesine vesile olacak dualar hakkında bilgiler verilmiştir.⁸⁰

1.2.1.11. Huzur ve Saadetin Yegâne Kaynağı İslam 2⁸¹

Kitap aynı isimdeki birinci eserin devamı olarak kaleme alınmıştır. Müellif bu eserinde de birinci de olduğu gibi, dünya ve ahirette huzura kavuşabilmenin yegâne yolunun İslam dininin yaşanması olduğunu ifade etmiştir. Kitapta ayrıca Peygamber Efendimizin Mekke ve Medine dönemleri hatırlatılarak, hicretin nedenleri ve önemi üzerinde durulmuştur. Bugünkü insanlığın halinin, Mekke'nin o dönemki halinden pek de farklı olmadığı vurgulanmış, insanın imanını koruması için gerekirse hicret etmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁸²

Ekrem Doğanay Hoca Efendi bu eserinde, günümüz insanının en çok sıkıntı yaşadığı ve imanına zarar veren konuları âyet, hadisler ve cumhurun görüşleriyle açıklamış, faiz, cahiliyye adetleri, rızık konusunda yaşanan kaygılar gibi birçok konuya değinmiştir. Şirk konusu da tafsilatlı olarak anlatılmış, şirk için illa bir puta tapmak gerekmediği, bir şeye secde etmeden de şirke düşülebileceği örneklerle

⁷⁷ Doğanay, *Selef Müdafası*, s. 76.

⁷⁸ Ekrem Doğanay, *Huzur ve Saadetin Kaynağı İslam'dır*, Gümüş Matbaacılık, Ankara 2000.

⁷⁹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 101.

⁸⁰ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 102.

⁸¹ Ekrem Doğanay, *Huzur ve Saadetin Yegâne Kaynağı İslam 2*, Gümüş Matbaacılık, Ankara 1992.

⁸² Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 103.

gösterilmiş, şirkin zararları ve korkunç sonuçları, şirkten korunmak için alınması gereken tedbirler, okunması tavsiye edilen âyet ve dualar hakkında bilgiler verilmiş, ayrıca sabah ve yatsı namazına devam etmenin kişiyi şirkten koruyacağı vurgulanmıştır.

1.2.1.12. Yaşar Nuri Öztürk'ün “Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye⁸³

Bu eser, Yaşar Nuri Öztürk tarafından yazılmış olan “Kur'an'daki İslam Anlayışı”⁸⁴ adlı eserdeki görüşlere karşı yazılmıştır. Kitapta sapıkların ve bid'atçıların görüşlerinin bulunduğu, bazen Mutezile'den, bazen Harici, bazen Vehhabi, bazen de Rafizilerden görüşler yer aldığı tespiti yapılmıştır. Yaşar Nuri Öztürk'ün kitabında, Peygamber Efendimizin, sözlerinin yazılmamasını istemesini naklederek hadis-i şerifler vasıtasıyla hüküm verilmeyeceği yönünde değerlendirmelerine müellif karşı çıkmış, Öztürk'ün hadislerle ilgili bu tespitine yine bir hadis-i şerif ile açıklama yapmaya çalışmasının da üzerinde durulacak bir çelişki oluşturduğunu ifade etmiştir.⁸⁵

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, eserinde hadislerin sıhhati üzerinde durmuş, Kur'an'dan sonraki en önemli kaynak ve hüküm verme kapısının sünnet olduğu hususunda icma bulunduğunu vurgulamıştır. Hadis-i şeriflerle amel etmenin gerekliliği üzerine âyet-i kerimeleri nakletmiş, âyetleri tefsirlerin ve hadislerin ışığında açıklamıştır. Yaşar Nuri Öztürk'ün, âyet ve hadisleri çevirirken (belki de kasten) hata yaptığını, hadisleri tercüme ve yorumlama konusundaki durumunu güzel bir örnekle açıklamış, Yaşar Nuri Öztürk'ün tercümelerini bir Avrupalı'nın Hz. Aişe'nin hayatını yazarken “çok hadis bilirdi” anlamındaki “kanet müksirate' ehadis” cümlesini “geveze bir kadındı” diye tercüme etmesine benzetmiştir.⁸⁶

Ekrem Doğanay Hoca Efendi eserinde, hadis konusu dışında diğer birçok konuda da Yaşar Nuri Öztürk'ün görüşlerini reddetmiştir. Reddedilen görüşlerle ilgili teferruatlı açıklamalara yer vermiştir. Bu konular şunlardır: Cünüp kimse Kur'an okuyabilir mi? Hayızlı kimse Kur'an'a el sùrebilir mi? Orucun evveli ve orucu bozan şeyler nelerdir? Müslüman kadınlar, ehli kitap erkeklerle (Yahudi ve Hristiyan) evlenebilir mi? Kadınlara Cuma namazı farz mıdır? Sahabeler devrinde nasıl abdest alınıyordu? Mezhepler ve reenkarnasyon konularında da Yaşar Nuri Öztürk'ün

⁸³ Ekrem Doğanay, *Yaşar Nuri Öztürk'ün “Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye*, Prestij Matbaacılık, İstanbul 1998.

⁸⁴ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'daki İslam Anlayışı*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 2000.

⁸⁵ Doğanay, *Yaşar Nuri Öztürk'ün “Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye*, s. 16.

⁸⁶ Doğanay, *Yaşar Nuri Öztürk'ün “Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye*, s. 37.

kitabında dile getirdiği görüşleri reddedilmiş, bu konularda âyet, hadis ve âlimlerin genel kabulleri doğrultusunda cumhurun görüşleri aktarılmıştır.⁸⁷

1.2.1.13. Her Müslümanın Günlük Duaları ve Zikirleri⁸⁸

Eser, küçük el kitabı olarak hazırlanmıştır. Ekrem Doğanay Hoca Efendi tarafından birinci baskısı yapılmış, ikinci baskısı vefatından sonra oğlu İsmail Doğanay tarafından Ankara’da, 2003 yılında yayına hazırlanmıştır. Kitaba, duanın fazileti ve bereketi anlatılarak başlanmış, uykudan uyanıldığında, her sabah ve akşam okunacak dualar okuyucuya aktarılmıştır. Allah’ı çok zikretmenin insanın kurtuluş ve saadetine sebep olacağı âyet ve hadislerle izah edildikten sonra tesbihlerin fazilet ve bereketleri ile bu konudaki duaların sayıları hadisler ışığında izah edilmiştir. Müellif eserinin “*Mübarek Dualar*” kısmında Peygamber Efendimizin hadis-i şerifleri ışığında sağlık ve şifa veren, sıkıntı ve kötülüklerden koruyan dualara yer vermiştir. Şirkten korunmak için okunacak dualar, namazlardan sonra okunması müstehap olan dualar, evden çıkarken okunacak dualar, haneye girerken okunacak dualar, mescide girerken, abdest alırken okunacak dualar, tuvalete girerken okunacak dualar, ezan duası, istiğfar nedir ve bereketleri nelerdir, istiğfar ederken okunacak dualar nelerdir, kötülüklerden korunmak ve İslam’ın muzaffer olması için yapılacak dualar konuları işlenmiş ve açıklamaları ile birlikte verilmiştir. Son bölümde ölümü unutmanın ve sùrekli hatırlamanın fazileti anlatılmış, âyet ve hadislerle açıklamalar getirilmiştir.⁸⁹

1.2.1.14. Fitneler Devrinde mi Yaşıyoruz?⁹⁰

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin ilk yazı çalışması olan “*Fitne Devrinde mi Yaşıyoruz?*” Hakses Dergisi’nde yayınlanmıştı. İleriki yıllarda yazı dizisini geliştirmiş, konuyla ilgili makalelerini bir araya getirmiş ve yeni ilaveler yapmıştır. Bu çalışmayı kitap haline getirmeyi düşünürken rahatsızlanmış, kitabı bitirmeye ömrü vefa etmemiştir.⁹¹ Oğlu İsmail Doğanay, dökümanları bir araya getirmiş ve “*Fitneler Devrinde mi Yaşıyoruz?*” adı altında yayımlamıştır. Eserde “Fitne” kelimesinin tanımı yapılmış, altı anlamı üzerinde durulmuş, bu anlamlar tek tek değerlendirilmiştir. Devrin insanının en önemli sorunlarından birinin fitne olduğuna dikkat çekilmiş, fitneden korunmak için çözüm önerileri getirilmiştir. Dinin, insanın zaruri ihtiyacı

⁸⁷ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 104.

⁸⁸ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 104.

⁸⁹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 105.

⁹⁰ Ekrem Doğanay, *Fitneler Devrinde mi Yaşıyoruz?* MG V Yayınları, Ankara 2008.

⁹¹ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 105.

olduğu, kurtuluşun tek çaresinin de İslam olduğu altı çizilerek âyet, hadis ve kıssalarla izah edilmiştir. Fitnenin en tehlikelisinin şirk olduğu, şirkin de gizli ve açık olmak üzere iki kısma ayrıldığı, Allah'tan başkasını, Allah sevgisi derecesinde sevmekten kaçınmak gerektiği vurgulanmıştır. İnsanın maddi ve manevi sıkıntılarının kökeninde dinden uzaklaşmanın, fitnelerin yattığı açıklanmış, insanın Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğu, şerefli bir varlık olduğu ve Rabbine layık bir kul olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Müellif, devrin insanının en önemli sorunlarından olan maddecilik anlayışını ve zenginliğin saadet bilindiği bir cemiyette, materyalist düşüncenin insanların sonunu getireceğini örneklerle göstermiş, maddi kalkınmanın temelinde yatan öncelikli kuralın manevi kalkınma olduğunu hadis-i şerifler ışığında açıklamıştır.⁹²

1.2.2. Mektup ve Şiirleri

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin dostlarına değişik vesilelerle yazmış olduğu mektupları da birer eser niteliğindedir. Bu mektuplar içerik olarak Müslümanların ihtiyaçlarını gidermek için yazılmış olanlar, dostlarının hallerini sormak için yazdığı mektuplar veya bir yakınının vefatı sebebiyle yazmış olduğu mektuplardır. Ekrem Doğanay Hoca Efendinin şiir yazma yeteneği de olduğu nakledilmiştir. Bu özelliği Hoca Efendinin hassas bir insan, duyarlı bir müslüman olmasında kendini göstermiştir. Hoca Efendinin talebelerinden ilim tahsili için yurt dışına gidenler olmuştur. Bunlardan bir kısmı Pakistan'da bir kısmı Mısır'da okumuştur. Aşağıda ilk dördlüğü verilen şiirde ilim öğrenmek için yurt dışına giden öğrenciler “Gurbet Kuşu” olarak nitelenmiş ve onların şahsında ilim tahsili için evini, yurdunu bırakan tüm talebelere bu şiirle Hoca Efendinin duyduğu coşku ifade edilmiştir.

*Besmele-hamdele ile kalemi alayım elime,
Eğer Allah, nusrat, talâkat verirse benim dilime;
Nasihat edeceğim kardeşlerime birkaç kelime!
Gurbet Kuşu o mücahit kardeşlerime selam olsun.*⁹³

1.2.3. Sözlü Eserleri (Sohbetleri)

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin sohbetleri (sözlü eserleri) öğrencileri ile Kur'an Kursu'nda yapmış olduğu çalışmaların dışındaki sosyal faaliyetleridir. Değişik yerlerde sürekli sohbetler yapmış, seminerler vermiştir. Sohbetlerini iki grupta

⁹² Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 106.

⁹³ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 113.

toplamak mümkündür: Birincisi Yeniçağa, Gerede ve Bolu'daki belli bir program dâhilinde sùrekli yapılan sohbetlerdir. Bu sohbetler üç ay, altı ay, bir yıl gibi sùrelerle yapılır bir sùre ara verilip sonra yeniden başlanırdı. İkincisi ise Ekrem Doğanay Hoca Efendinin Bolu ilçelerinde veya Türkiye'nin diğer illerinde verdiği seminerler ve konferanslardır.⁹⁴

1.3. İlmî Şahsiyeti

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, öğrencilik yıllarından itibaren fıkıh, hadis ve tefsire çok büyük önem vermiş, bu ilimlere dair oldukça geniş müteâllâlarda bulunmuştur. Elde ettiği ilmî birikimini okurların istifadesine sunması Hakses Mecmuasında yazdığı yazılarla başlamıştır. Ömrünü ilme adanmış, önemli bir mazereti bulunmadıkça kesinlikle derslerini aksatmamış, talebelerinin de aynı hassasiyette olmalarına özen göstermiştir. Hitabet konusunda muhatabını etki altında bırakan bir yeteneğe sahip olan Ekrem Doğanay Hoca Efendi, derste konuyla ilgili toplumda zuhur etmiş olan sorunları ele almış, bu meseleler hakkında öğrencilerini aydınlatmıştır. İlahiyat camiasındaki ilmî tartışmaları, temel meselelerle ilgili eserleri ve gazeteleri yakından takip eden Doğanay, yetiştirdiği öğrencileri ve civardaki öğretmenleri yazları bir araya getirmiş, onlardan buldukları çevre ile ilgili bilgiler almış, insanlara faydalı olmak için tutulması gereken yol hakkında yönergeler yapmıştır. Ehli Sünnet akidesine sahip olan Doğanay'ın aynı zamanda sıkı bir Hanefi olduğu eserlerindeki fikhî görüşlerinden anlaşılmaktadır.⁹⁵

Kendisine yöneltilen sorulara cevap verirken, Hanefi Uleması'nın görüşlerinin dışına çıkmamış, yeni düşüncelere, yaklaşımlara, fetva ve icthatlara iltifat etmemiş, buna yeltenenlere de hoş gözle bakmamıştır. Geçmişteki ilim sahibi büyük sufilerin tasavvuf anlayışına hürmet ettiği halde, devrinde olduğu gibi, ilim ve irfandan yoksun, keramet sevdalısı, şov ve şöhret hastası bazı tarikat ehlinin hallerini asla tasvip etmemiş, onların bu yönlerini hem konuşmalarında hem de kitaplarında tenkit etmiştir. Onun rahle-i tedrisinden geçip de çeşitli sahalarda hizmet veren ve birçok kitaba imza atmış talebeleri, hafız, müftü, vaiz vb. bu bereketli kökten fişkirip yüzlerce çınara dönüşmüş, hocaları gibi çevrelerindeki insanlara hizmet etmeye, onun aziz ruhunu şad etmeye devam etmektedir.⁹⁶

⁹⁴ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 117.

⁹⁵ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 65.

⁹⁶ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 65.

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, bir konuyu anlatırken önce konu ile ilgili âyetleri, ardından hadisleri, hükümleri, durumun günümüzdeki yanlış ya da doğru uygulamalarını göstermiş, âyet, hadis ve dini hükümleri güncel meselelerle irtibatlandırmıştır. Fikhî meseleleri diğer mezheplerin görüşlerini de aktararak anlatmış, âyet ve hadise aykırı hiçbir şeyin geçerli olamayacağını ifade etmiştir. Talebelerinden Prof. Dr. Enbiya Yıldırım, Ekrem Doğanay Hoca Efendinin ders verme usulünü şöyle tasvir etmiştir: *“Derslerde hocamız, konularla ilgili geniş açıklamalarda bulunur ve tartışmasını yaparak bizleri de meselenin içine çekerdi. Hafız olan hocamızın tefsir derslerinde âyetler arasında adeta mekik dokumasına şaşırdık. Fıkıh derslerindeki mezheplerin yaklaşımlarına olan vukufiyetine hayran kalırdık. Bu derslerinde günlük sorunlara yeni yaklaşımlar ve çözüm yolları üretirdi. Her üç dersinde, ezbere bildiği beşbin civarındaki hadisleri delil olarak kullanışıyla bizleri etkilerdi. Derslerinden aldığımız manevi hazzı kelimelerle ifade etmek zordur. Dersler çok içten ve deruni, adeta ibadet atmosferinde geçiyordu. Çünkü o, anlattığını hayatında tatbik eden, özü sözü bir, tam müslüman bir insandı. “Allah’tan doğru sözlü olmayı ve doğru işler yapmayı dileriz” sözünü derslerinde ve sohbetlerinde çok tekrar eder ve bu uğurda çaba sarfederdi. Zaman zaman ders aralarında bizlere yaptığı nasihatler, akşam kursta aramızda geçen konuşmalar ve müzakerelerle ilgili olurdu. İster istemez hocamızın bunu ilahi bir sezikle söylediğini düşünürdük. Çevirilerin güzel yapılması üzerinde çok durur, tercüme edilen metnin Türkçedeki karşılığı ile ifade edilmesini isterdi. Dersleri monotonluktan kurtarmak için konuyla ilgili kıssalar anlatır, darb-ı meseller getirirdi. Böylece işlenen konuların zihnimizde daha iyi yer etmesini sağlardı.”⁹⁷*

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin ahlakî şahsiyeti hakkında oğlu İsmail Doğanay’ın görüşleri şu şekildedir: *“Son derece edep ve hayâ sahibi, aynı zamanda cömert, yedirmeyi seven bir kişiliğe sahipti. Kendisini ziyarete gelip de yemeğini yemeyen, çayını içmeyen, kendisine talebelik yapıpta harçlık almayan neredeyse yoktu. Kendini beğenen, büyüklenen bir insan değildi. Aksine çok mütevazı, insanlara değer veren, yediden yetmişe herkesi ciddiye alan birisiydi. Kendisinden büyük olan kişilere saygı ile davranır, herkese hâl hatır sorardı. Yanına gelen kişi küçük bir çocuk bile olsa onunla hasbihal eder, gönlünü hoş eder, hemen bir ikramda bulunurdu. Hafızası*

⁹⁷ Keleş- Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s. 68.

çok güçlü idi. Görüştüklerini derhal hatırlar, asla unutmazdı. Tanıştığı bir kimseyi yıllar sonra gördüğünde, ne zaman ve nerede tanıştıklarını da söylerdi.”⁹⁸

⁹⁸ Keleş-Doğanay, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, s.59.

İKİNCİ BÖLÜM

YAŞADIĞI DÖNEM FIKHÎ MESELELERE YAKLAŞIMI

2.1. Cuma Namazı ve Hükümleri ile İlgili Fıkhî Görüşleri

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, yaşadığı dönemde birtakım akımlardan etkilenen gençler arasında yayılan “*Türkiye koşullarında cuma namazı kılınmaz*” düşüncesine cevap olarak bir eser kaleme almıştır. Bu eserde sırasıyla şu konulara değinmiş ve görüşlerini beyan etmiştir:

2.1.1. Cuma Namazının Farzıyeti, Cuma Saatindeki Alışverişin

Hükmü

Cuma namazı, şartlarını taşıyan kimseler üzerine bir farz-ı ayn’dır. Farzıyeti Kitap, Sünnet ve İcma ile sabit olduğundan inkâr edenlerin küfrüne hükmolunur. İlgili âyet-i kerimede Allah Teâla şöyle buyurur: “*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah’ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz, bu sizin için çok hayırlıdır.*”⁹⁹

Şu hâlde cumanın dış ezanı ile birlikte namaza gitmek farz, âlim satım gibi her türlü muâmelât haramdır. Bey‘ ve şirânın (alım satımın) nehyi de ezanın okunması ile başlar ve imamın namazdan çıkmasına kadar devam eder. Binaenaleyh cuma vaktinde alışveriş yapmak haramdır. Buhari’nin ta’likân rivâyetine göre İbn-i Abbas (r.a.): “*O vakit – cuma saatinde – bey’u şirâ harâm olur*” demiştir. Buhari’nin ta’likan bir başka rivâyetinde; Atâ b. Ebî Rabâh: “*Cuma vaktinde bütün işler haram olur*”¹⁰⁰ diye fetva vermiştir.

İktisadi akidlerden bey’u şirâ’nın haramlığı, âyet-i kerimenin sarahatiyle, icâre gibi diğer muâmelâtın haramlığı da bu nassın delâletiyle sabittir. Buna, büyük fakih Atâ hazretlerinin fetvâsı da eklenince, âyet-i celiledeki nehyin, cuma namazına gitmeye mâni olan her nevi meşgale ve faaliyete şamil olduğu açıkça anlaşılır.¹⁰¹ Müellif eserinde cuma vakti gerçekleşen alışverişin haram olduğunu ifade etmiş,¹⁰² lakin konunun devamında Hanefi Mezhebi’ndeki görüşün ve cumhurun görüşünün tahrimen mekruh olduğunu zikretmiştir.¹⁰³

⁹⁹ Cuma, 62/9.

¹⁰⁰ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-Kaari*, Daru't-Tıbaati'l-Amire, 1308, İstanbul c. 3, s. 281-282.

¹⁰¹ Doğanay, *İslam’ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 12.

¹⁰² Doğanay, *İslam’ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 12.

¹⁰³ Doğanay, *İslam’ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 14.

Doğanay “*cuma vakti gerçekleşen alışverişin hükmü haramdır*”, derken sıkı sıkıya bağlı olduğu Hanefi Mezhebinin görüşünü tercih etmemiştir. Bunun sebebi de kendine göre bu alışverişin hükmünün haram olduğu yönündeki delillerin daha kuvvetli olduğudur. Konu ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu’nun mütalaasında cuma namazının farz-ı ayın yani her mükellefin kılması gereken bir namaz olduğu, Allah Teâlâ’nın cuma namazı vaktinde alışverişin bırakılmasını buyurduğu, bundan dolayı cuma namazının öncesinde veya sonrasında alışveriş yapmada bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir. Yine aynı mütalaaya göre cuma namazını kılmakla yükümlü olanların cuma saatinde alışverişini bırakıp namazı eda için mescidlere gitmeleri gerektiği, namazla yükümlü olmayanların ise alışveriş yapabilecekleri, cuma namazı kılmakla yükümlü olanların namaz saatindeki alışverişlerinin tahrimen mekruh, ancak elde edilen kazancın helal olduğu açıklanmıştır.¹⁰⁴

2.1.2. Cuma Vaktinde Yapılan Akdin Hükmü

Müellif cuma saatinde yapılan akdin geçerli olup olmadığı konusunda ilk önce mezhep imamlarının görüşlerini vermiştir. Buna göre; İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel (r.a.)’a göre cuma vaktinde vaki’ olan alışveriş, haram olduğu ve dinen yasak bulunduğu için, yapılan akid de batıldır. İbn-i Arabi fasid olduğunu söylemiş, Mücahid de “*Her kim cuma günü, güneşin zevalinden (vaktin girmesinden) sonra bir şey satarsa onun mubâyaası merduddur*” demiştir. İmam Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Züfer ve İmam Şafi (r.a.) hazeratına göre ise bu alışveriş tahrimen mekruh olmakla birlikte caiz olur. Cumhurun kavli de budur. Ekrem Doğanay Hoca Efendi de cumhurun görüşünü benimsemiş ve “*mekruh olmakla birlikte geçerli olur*” demiştir.¹⁰⁵ İmam Ahmed ve Davud ez-Zahiri’nin bir görüşüne göre ise bu bey‘ geçerli değildir.¹⁰⁶

2.1.3. Cuma Namazının Sıhhati İlgili Şartlar

Bu konu günümüzde ehemmiyetini bir kat daha artıran ciddi mevzulardan birisidir. Çünkü günümüzde umumiyetle köylerimizde dahi cuma namazları kılınmaktadır. Hâlbuki Hanefi Mezhebinde, şehir hükmünde olmayan yerlerde cuma

¹⁰⁴ Seyyid Muhammed bin Ömer bin Abdülaziz, (*İbn Âbidîn*) *Reddü’l-Muhtâr*, Osmaniye Matbaası, 1324 İstanbul, c. 4, s. 182.

¹⁰⁵ Doğanay, *İslam’ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 15.

¹⁰⁶ Vehbe Zuhayli, *El Fıkhü’l İslami ve Edilletuhu*, Daru’l-Fikr, Beyrut 2006, c. 2, s. 1284.

namazı kılmak caiz değildir. Cuma namazının geçerli olması için Hanefi Mezhebinde altı şart vardır. Bunlardan birincisi cuma namazı kılınacak yerin şehir veya şehir hükmünde olmasıdır. Müellife göre bu hususta Hanefi Mezhebinin tutunduğu deliller kalbe kanaat bahşedecek derecede kuvvetlidir. Hatta Şafi ve Hanbeli Mezheplerine göre bile birçok köyde cuma kılmanın şartı mevcut değildir. Çünkü bu mezheplerde, bir köyde kılınan cuma namazının sahih olabilmesi için, kendilerine cuma namazı farz olan kırk kişinin bulunması ve bunların hutbe okunurken mevcut olması şarttır. Ayrıca bir şehirde birden fazla yerde cuma kılmanın sahih olup olmaması hakkında, mezhep imamları arasında kuvvetli ihtilaflar bulunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı cuma namazının ardından zuhr-i ahir namazı kılınmalıdır.¹⁰⁷

Konu ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun açıklaması şu şekildedir: Âlimlere göre bir yerde cuma namazı kılınabilmesi için buranın şehir veya şehir hükmünde bir yer olması gerekir. Bu görüş Allah Resulü (s.a.v.)'in şehir veya şehir hükmünde bir yerin dışında Cuma namazı kılınmayacağı yönündeki hadisine dayanır. Kaynaklarda zikri geçen bu şehir şartının küçük olsun, büyük olsun bir yerleşim birimi olarak anlaşılması gerekir.¹⁰⁸ Zira Hz. Peygamber ilk cuma namazını Ranuna Vadisi'nde kıldırmıştır.¹⁰⁹

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.), “*Bir yerleşim biriminde, sadece dört kişi bulunsa bile, cuma namazı kılmak farzdır*”¹¹⁰ buyurmuştur. Buna göre, farz edecek sayıda cemaatin bulunduğu köy, belde, şehir gibi büyük veya küçük tüm yerleşim birimlerinde kılınan Cuma namazı sahihtir. Şu kadar var ki, nerede kılınırsa kılınсын dinen yetkili mercilerden izin alınması gerekir.¹¹¹

İkinci şart, cuma namazını kıldırarak imam, devlet başkanı veya onun izin vereceği biri olmalıdır. Cuma namazını bizzat devlet reisinin kıldırması veya devletin izin ve müsâdesini haiz hatibin kıldırması, husûmet ve fitneye sebep olabilecek tartışmaların önünü kesmek ve cumanın iptaline mahal bırakmamak için behemehâl lazımdır. Bu şanı büyük olan dini vazifenin sulh, sükûn içinde edasını temin, ancak

¹⁰⁷ Doğanay, *İslam'ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 15.

¹⁰⁸ Huriye Martı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, DİB Yayınları, Çağlayan Matbaacılık, İzmir 2018, s. 184.

¹⁰⁹ Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviye* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), I-IV, Kahire 1355/1936, c. I, s. 494.

¹¹⁰ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, c. 3, s. 255.

¹¹¹ Martı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s 184.

böyle mümkün olur. Çünkü ya onun emrine itaat edilir yahut cezasından çekinilir. Cabir (r.a.)’dan rivâyet edilen hadiste Resul-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurmuştur: “... *Her kim hayatımda veya benden sonra gerek adil ve gerekse cair (zâlim) bir imamı bulunduğu halde onu hafife alarak yahut inkâr eyliyerek cumayı terk edecek olursa Allah iki yakasını bir araya getirmesin ve hiçbir işini mübarek kılmasın...*”¹¹² Görülüyor ki Peygamber (s.a.v.) cumanın lüzumu için adil veya cair mutlak bir imamın bulunmasını şart koşturmuştur. İmam-ı Şafi Hazretlerine göre cumanın sıhhati için veliyyü’l-Emr’in izni şart değildir. Fakat sünnet olan devlet reisinin izniyle kılınmasıdır. İmam Malik ve İmam Ahmed (r.a.)’ın görüşleri de bu yöndedir.¹¹³

Müellifin eserinde konu ile ilgili gündeme getirdiği bir başka husus şudur: “*Bugün içinde bulunduğumuz ahval ve şerait altında Türkiye gibi, beşerî sistemlerle idare edilen ülkelerde –devlet İslami bir devlet olmadığı için- kılınan cumalar sahih olur mu? Yoksa bu durumda cuma namazlarını terk etmek mi gerekir?*” Bu soruya cevaben müellif, beşerî sistemlerde bu şartın bulunmadığını doğrulamakta, ancak delil cihetinde bu şartın, kesin bir farz olan cuma namazının kılınmasını düşürecek kuvvette bir gerekçe olmadığını belirtmektedir. “*İzn-i Sultan*” diye tabir edilen bu şartın, asli değil, tali bir şart olduğunu, çıkması muhtemel bir fitneye ve kargaşaya meydan vermemek için ön tedbir olarak şart koşulduğunu söylemiştir.¹¹⁴

Müellif, cuma kılmayanların, laik düzenin memuru olmaları hasebiyle mevcut imamların arkasında namaz kılınamayacağı şeklindeki bahanelerinin de tutarsızlığı üzerinde durmuş ve cevaplar vermiştir. Ayrıca konu ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı’nın açıklaması şu şekildedir: İslam âlimleri, imamet, müezzinlik, dini öğretim gibi işler karşılığında ücret veya maaş almayı, bu görevlerin sahipsiz kalmaması gerekçesiyle caiz görmüşlerdir.¹¹⁵

Günümüzde imam-hatip ve müezzinler, namaz kıldırımlarının karşılığı olarak değil, başka bir işle uğraşmayıp böyle bir görev için mesailerini tahsis etmelerinden (habs-i nefis) dolayı maaş almaktadırlar. Çünkü namaz sadece Allah rızası için kılınır ve kıldırılır. Diğer taraftan, imam-hatip ve müezzin-kayyımların görevleri sadece

¹¹² İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul 1981, İkame 78.

¹¹³ Doğanay, *İslam’ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 146.

¹¹⁴ Doğanay, *İslam’ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 212.

¹¹⁵ İbn Nüceym, *el-Bahr* (Ali et-Tûrî’nin Tekmileleri), Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1998, c. 8, s. 33, İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, c. 5, s. 45.

namaz kıldırmaktan ibaret değildir. Cami görevlileri, vaaz, irşat ve Kur'an öğreticiliği gibi din hizmetlerinin yanında, caminin ibadete açılması, ibadet için hazır tutulması, temizliği, bakımı, korunması gibi pek çok hizmet sunmaktadırlar. Buna göre, günümüzde din hizmetlerini yerine getiren imam-hatip ve müezzin-kayyımların aldıkları maaş helal olduğu gibi, kıldırdıkları namazlar da geçerlidir.¹¹⁶

Üçüncü şart ise “*İzn-i âm*”dır. Yani cuma kılınacak caminin kapıları açılıp müslümanların umumuna izin vermek, cuması sahih olacak hiçbir kimseyi, cuma namazı kılınacak yere girmekten men etmemektir. Hatta bir cemaat camide toplansalar ve mescidin kapılarını üzerlerine kilitleyip de cuma kılsalar caiz olmaz.¹¹⁷

Müellif eserinde ilk iki madde hakkında âlimler tarafından serdedilen farklı görüşlere yer vermiş, fakat bu madde hakkında diğer görüşlere yer vermemiştir. Günümüz koşullarında, insanların rahatlıkla girip çıkamadığı, askeri alan, organize sanayi bölgesi, cezaevi vb. yerlerde Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından¹¹⁸ “*buralarda zaruret sebebiyle cuma namazı kılınabilir*” fetvası verilmiştir. Konu ile ilgili açıklama şu şekildedir: Güvenlik ve gizliliğin korunması gibi sebeplerle herkese açık olmayan yerlerde bulunan cemaat cuma namazı kılabilir. Burada izn-i âm şartı zaruret sebebiyle kalkmış olur. Şafilerde “*izn-i âm*” şartı bulunmadığından cezaevindekilerden kırk kişi bulunmaları halinde içlerinden birinin imamlık yapması caiz olur.¹¹⁹

Dördüncü şart, vakittir. Vakit bütün namazlar için farzdır fakat diğer namazlar vakti çıkınca kaza edilebiliyorken cuma kaza edilemez. Binaenaleyh daha cuma namazı kılınmakta iken vakit çıksa, teşehhüd miktarı oturduktan sonra bile olsa batıl olur ve kaza olarak öğleyi kılmak icabeder. Peygamber (s.a.v) zamanından günümüze kadar bu şekilde gelmiştir. Sahabe, Tabiin ve onlardan sonrakilerden cumhurun kavli budur. İmam Malik, Cuma namazı öğle vakti çıktıktan sonra da kılınabilir demiş, İmam Ahmed'de zevalden önce de kılınabileceğini söylemiştir.¹²⁰

Beşinci şart cemaattir. Cuma namazının kılınabilmesi için imamdan başka en az üç erkek bulunmalıdır. Bunların hür ve mukim olmaları şart değil iken erkek ve bülüğa ermiş olmaları şarttır. Cuma namazı için cemaatin şart olduğu hususunda icma

¹¹⁶ Martı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 182.

¹¹⁷ Doğanay, *İslam'ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 152.

¹¹⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı 26.06.2014/15.

¹¹⁹ Ali Osman Parlak, Ramazan Özalpdemir, *Cezaevlerinde Sıkça Sorulan Sorular*, DİB Yayınları, İstanbul 2014. s. 127.

¹²⁰ Aynî, *Umdetü'l-Kaari*, c. 3, s. 279.

var iken cemaatin sayısı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Hanefi Mezhebine göre biri imam dört kişi yeterli iken, İmameyn'e göre imam dâhil üç kişi yeterlidir. Bu sayı İmam-ı Şafi'de kırktır. İmam Ahmed b. Hanbel'in meşhur kavli de budur. İmam-ı Şafi'nin kavli cedidinde cuma namazının sahih olması için kırk kişinin bulunması şart koşulmuşsa da kavli kadiminde imam dâhil üç kişinin bulunması yeterli görülmüştür. İmam-ı Malik'e göre bir sayı ile mukayyed olmaksızın çok cemaat ile cuma mün'akid olur.¹²¹

Altıncı şart hutbedir. Hutbenin şart olduğu hususunda icma vardır. Ancak hutbenin farz olan miktarı konusunda müctehid imamlar ihtilaf etmişlerdir. İmam Ebu Hanife'ye göre hutbeye “zikrullah” denmiş, bundan dolayı en kısa bir zikirle bile şart yerine gelmiş olur. İmameyne göre ise bunun rüknü en az teşehhüd miktarı bir zikrullah olmasıdır.¹²²

2.1.4. Zuhr-i Ahir Namazı Hakkındaki Görüşleri

Müellifin cuma namazı ile ilgili üzerinde genişçe durduğu bir başka husus zuhr-i ahir namazı meselesidir. Konu hakkında ilk önce dört mezhebin görüşleri delilleriyle birlikte zikredilmiş, akabinde Ezher ulemasından Mansur Ali Nasıf Hoca'nın şu görüşlerine yer vermiştir: “Cuma'nın şartları tamam olmadığı zaman, cumadan sonra öğlenin kılınacağına, müctehid imamların hepsi kaail olmuştur.” Hâsılı; cumanın farzı kılındıktan sonra bir de zuhr-i ahir kılmak dört mezhebin hepsinde vardır. Yeni ihdas edilmiş bir bid'at olmayıp asırlardan, müctehid imamlar zamanından beri tatbik olunagelen bir sünnettir. Bu konuda Hanefi fıkıh kitaplarında şu bilgiler verilir: Şehir olup olmadığına şek vaki olup tereddüt edildiğinden veya bir başka sebepten dolayı, cumanın sıhhatinde şek, şüphe vuku bulunan her yerde, cumayı kılan cemaatin, cumanın farzını ve hatta son sünnetini kıldıktan sonra dört rekât daha kılmaları icap eder. Bu namazın her dört rekâtında fatihadan sonra bir sûre veya birkaç âyet okumak evladır. Zira eğer cuma namazı yerini bulmadı, şartları noksan olduğundan sahih olmadı ise, bu dört rekât ile o günün öğle farzı eda edilmiş, vaktin farzının uhdesinden yakinen çıkılmış olur. Son iki rekâta fatihaya süre zamedilmiş olması da bunun sıhhatine bir zarar vermez. Şâyet cuma sahih olmuşsa, bu dört rekât, son olarak kazaya kalmış bir öğle namazının yerine geçer. Şâyet kaza namazı yoksa bir

¹²¹ Doğanay, *İslam'ın Şiarı Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 153.

¹²² Doğanay, *İslam'ın Şiarı Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 158.

nafile namaz kılmış olur. Seferî olduğu halde Cuma namazına gitmiş olanlar ise bu namazı iki rekât kılarlar. Çünkü müsafirin farzı iki rekâttır.¹²³

Ekrem Doğanay Hoca Efendi; “Cuma namazının sıhhat şartlarından bazılarında noksanlık veya sahih olup olmaması konusunda şüphe vuku bulmasından dolayı zuhr-i ahir namazı kılmaya ihtiyaç hâsıl olmuştur” demiştir. Ona göre fukaha-ı kiramin pek çoğu bu namazı müstahsen görmüş, bu suretle kılınmasını ihtiyata muvafık bulup tavsiye buyurmuşlardır. İbadet babında ihtiyat gereklidir. Ve “Müslümanların -âlimlerin- güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir.”¹²⁴ Müellif, eserinin devamında zuhr-i ahir namazının hükmü konusunda açıklamalar yapmış ve bu namazın Hanefî, Şafî ve Maliki mezheplerine göre vacip olduğunu, Hanbeli Mezhebinin görüşüne göre ise şartlar mevcut olmaz da noksan olursa hepsinin cuma namazları batıl olup öğle namazını iade etmelerinin farz olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵

Özetle zuhr-i âhir, son öğle namazı demektir. Bazı İslam bilginleri, bir yerleşim biriminde birden fazla yerde cuma namazı kılınmasının sahih olmayacağı ihtimaline binaen, o günkü öğle namazının ihtiyaten iade edilmesini önermişlerdir. Zuhr-i âhir adıyla dört rekât olarak kılınan bu namaz, cuma namazına dâhil değildir. Hz. Peygamberden (s.a.s.) ve ilk dönemlerden gelen rivâyetler arasında bu isimle kılınmış bir namaz yoktur. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu’nun konu ile ilgili fetvasına göre zuhr-i âhir namazı kılmaya gerek yoktur. Çünkü cumanın tek camide kılınması bu namazın ruhu açısından uygun ise de büyük şehirlerde cuma namazının bir şehirde tek camide kılınması mümkün değildir. Hanefî mezhebinde fetvaya asıl olan görüşe göre, herhangi bir kayıt olmaksızın bir şehirde birden çok camide cuma namazı kılınabilir.¹²⁶ İmam Şâfî de Bağdat’a gittiğinde cuma namazının birden fazla yerde kılındığını görmüş ve buna karşı çıkmamıştır.¹²⁷ Böyle olunca, her bir camide kılınan cuma namazının ayrı ayrı geçerli olması, bu yönden aralarında bir fark gözetilmemesi esas olup cuma namazı kılanların ayrıca zuhr-i âhir (son öğle namazı) kılmaları gerekmez. Ancak cuma namazına dâhil olmadığını bilerek, bu namazı kılmak isteyenler için de bir sakınca söz konusu değildir.¹²⁸

¹²³ Doğanay, *İslam’ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 282.

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, c. 1, s. 379.

¹²⁵ Doğanay, *İslam’ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 289.

¹²⁶ İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, c. 1, s. 755.

¹²⁷ Şirbînî, *Muğni’l Muhtac*, c. 1, s. 620.

¹²⁸ Martı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 183.

Zuhr-i âhir namazındaki ihtilafların temel sebebi bir yerde birden fazla camide namaz kılınıp kılınamayacağı ve şehir hükmünde yerleşim yerinin farklı yorumlanmasıdır. Dört mezhep içerisinde de, bir şehirde birden çok camide cuma kılınabileceği görüşü olduğuna göre zuhr-i ahir namazını da şart gibi göstermeleri çelişki doğuracaktır. Örneğin Ebu Hanife (r.a.)’dan gelen en meşhur görüşe göre şehirde cuma namazı sadece bir yerde kılınır, birkaç yerde kılınmaz denilirken diğer yandan Ebu Hanife’den İmam-ı Muhammed’in görüşü gibi birden fazla yerde cuma kılınabileceği de rivâyet edilmiştir. En sahih olan görüşün bu olduğu da söylenmiştir. Ebu Yusuf’tan, iki yerde kılınan cumanın sahih olacağı, daha fazlasında caiz olmayacağı rivâyet edilmiştir. Ondan gelen bir başka rivâyette de sadece aralarında nehir olması durumunda caiz olur.¹²⁹ Bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığı’nın mütalaası günümüz koşullarına daha uygun görünmektedir.

2.2. Seferîlik Hakkındaki Görüşleri

Sefer mevzuunun İslam fıkhdaki yeri çok önemlidir. Seferî olmayı gerektiren uzak mahallere yolculuk yapmayan hemen hiç yok gibidir. Bu meselenin ehemmiyeti günümüzde daha da artmıştır. Klasik fıkıh eserlerindeki hükümlerin bazılarının günümüzde uygulanma imkânı kalmamıştır. Yolculuk vasıtalarının değişmesi neticesinde uzak mesafeler kısa zamanda katedilir olmuş, dolayısıyla meşakkat azalmış, bunun sefer hükümlerini etkileyip etkilemediği tartışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde seferîlik hakkında ilk önce Ekrem Doğanay Hoca Efendinin görüşlerine yer verilecek, bu görüşler başta Diyanet İşleri Başkanlığı fetvaları olmak üzere diğer görüşler çerçevesinde değerlendirilecektir.

Müellif “*Müsafirin Namazı ve Seferîlikle İlgili Hükümler*” isimli eserinde “sefer” kelimesini şöyle açıklamıştır: Sefer; lügatte, mesafe kat’etmek, herhangi bir yere gitmek veya bir yere gitmek için ikamet mahallinden çıkmak demektir ki, mukabili “*ikamet etmek*” demektir. Sefer kelimesinin şer’î manası ise; “*muayyen (belirli) bir yere gitmektir*” veya “*muayyen bir mesafeye gitmek kasdıyla ikamet etmekte olduğu yerden çıkıp hareket etmektir.*” İş bu muayyen mesafe; seyr-i vasatla (mutedil yürüyüşle) deve veya yaya yürüyüşüyle senenin en kısa günlerinden mutad olan inme ve dinlenmeler de dâhil olmak üzere üç günlük yoldur. Yolculukta gece gündüz yola devam edilmez. İbadet için inilir, ihtiyaç için inilir ve istirahatata da ihtiyaç

¹²⁹ Hüsamettin Vanlıoğlu, *Tam Kayıtlı Halebi Sağır ve Tercemesi*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2009. s. 317.

hissedilir. Binaenaleyh bir günlük normal yürüyüş altı saat olarak kabul edilmiştir. Şu hâlde üç günlük yol 18 saatlik yol demektir. Buna “üç merhale” de denir.¹³⁰

Müellifin “*sefer ahkâmının başlaması için, çıktığı cihetteki evlerin tamamını, çadırdan veya kamıştan bile olsa geçmek şarttır*” ifadesi konu ile ilgili ilk tartışmalı husustur. Çünkü bugün bazı yerleşim yerleri arasında neredeyse hiç boşluk kalmamıştır. Buralarda seferîliğin nereden başladığı konusunda yeni yorumlara ihtiyaç duyulmuştur.

Bu hususta Fahrettin Atar’ın Diyanet İslam Ansiklopedisi’ndeki açıklaması şöyledir. “Kaynaklarda tâbiîn fakihlerinden Hâris b. Ebû Rebîa, Atâ b. Ebû Rebâh ve Süleyman b. Mûsâ’nın, yolcunun yerleşim biriminden ayrılmadan namazını kısaltarak kılabileceği görüşünde oldukları zikredilir.¹³¹ Ayrıca günümüzde büyük şehirlerin yerleşim alanları çok genişlediği için adı geçen fakihlerin görüşü dikkate alınarak yolcunun ikamet ettiği ilçenin belediye sınırları veya gemi limanı, otobüs terminali, tren istasyonu gibi ulaşım araçlarının hareket yerleri seferî başlangıç noktası olarak kabul edebileceği ifade edilir.”¹³²

Konu ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığının fetvası şu şekildedir: İstanbul gibi büyükşehirlerde yaşayan kimseler, yolculuğa kendi araçlarıyla çıktıklarında, ikamet ettikleri ilçenin belediye sınırlarını geçtikleri andan itibaren seferî sayılırlar ve haklarında seferîlik hükümleri sabit olur. Yolculuğa otobüs, tren, uçak ve gemi gibi umumi vasıtalarla çıkılması halinde ise seferîliğin başlangıç noktası olarak otogar, gar, havâlimanı ve limanlar esas alınabilir.¹³³

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin üzerinde durduğu ikinci husus seferîlik mesafesidir ki, müellif bunu etraflıca ele almıştır. Sefer mesafesi konusunda günümüzde vasıtaların değiştiğini, hızlı vasıtalarla kısa zamanda uzun mesafeler katedildiğini, bu şartlarda 18 saatlik mesafenin nasıl belirleneceği sorusuna cevap vermeden önce Merhum Elmalılı’nın görüşünü nakletmiştir. Elmalı’lı Hamdi Yazır, bu mesele hakkında: “*Devrin araçları değerlendirilirken baskın ve alışılmış, yoğunlukla kullanılan araçlar olması gerektiğini, bu sebeple trenle veya vapurla yolculuk edenlerin on sekiz saatini vapur veya trenin normal gidişiyle hesap etmek gerektiği,*

¹³⁰ Doğanay, *Müsaafirî Namazı ve Sefer ile İlgili Fıkhi Hükümler*, s. 4.

¹³¹ Muhammed b. Kudâme, *İbn-i Kudame*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2009, c. 2, s. 515; Muhammed eş-Şevkânî, *Neylül’-Evtar*, Darü’l-Kitabi’l-Arabi, Beyrut 2000, c. 2, s. 480.

¹³² Fahrettin Atar, “Sefer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2009), 36: 294.

¹³³ Martı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 192.

bunların nassın manası değişmeksizin zaman farklılığıyla değişen hükümlerden olduğunun inkar edilemeyeceğini, Mazanne-i meşakkat olan sefer olabilmesi için hiç olmazsa trenle on sekiz saat gidilmesi gerektiğini, böyle mütalaa etmenin fıkhı muvafık olduğu gibi, haramdan ve günahattan da sâlim olacağını belirtmiş, aksine ise günaha girmek, orucu yemek, namazı kılmamış olmak vardır.”¹³⁴ demiştir.¹³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen’e bu görüş sorulduğunda görüşünü tasvip etmediğini belirtmiştir.¹³⁶

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, konu hakkında mezhep imamlarının görüşlerini de naklettikten sonra kendi görüşünü eklemiş ve şöyle demiştir: “Sefer hükmünde zamanın değişmesiyle bir değişme yoktur. Hüküm eskiden olduğu gibidir. Zamanımızda seri vasıtalarla yolculuk yapılmış olmakla sefer hükmünde bir değişiklik meydana gelmiş değildir, üç günlük mesafeyi üç saat gibi kısa bir zamanda alan kimse de seferîdir. Eğer günümüzde sefer hükmünün tahakkuk etmesi için seri vasıtaların hızı nazarı itibara alınacak olsa ve mesela otobüsle on sekiz saat yolculuk eden seferî olur denilecek olsa, birçok mahzurlar doğacak, bu değişiklik, bir nice arızalara sebep olacaktır. Netice olarak ahkâm-ı sefer, meşru kılındığı zamanda olduğu gibi, ter-ü taze, dimdik ayakta durmaktadır, hiçbir değişikliğe maruz kalmamıştır ve kıyamete kadar da kalmayacaktır, zamanın değişmesiyle değişmeye yüz tutan, nass ile sabit olmayan cüz’i ve izafî hükümlerden değildir.”¹³⁷

Fahrettin Atar, Diyanet İslam Ansiklopedisi’nin “Sefer” maddesinde konuyu etraflıca açıkladıktan sonra seferîlik hususunda süre kriteri ile mesafe kriterinden hangisinin esas alınması gerektiği konusunda sonuç olarak şu ifadelerle yer vermiştir: “Eskiden üç günde (on sekiz saatte) katedilen ve yaklaşık 80-100 km. olan bir yolun günümüz hızlı ulaşım araçlarıyla kısa bir zamanda katedilebildiği dikkate alındığında, çağımızda seferîlik belirlenirken süre kriterinin esas alınması halinde neredeyse artık seferîlik hükümlerinden istifadenin mümkün olmayacağına dikkat çekilir. Bu sebeple çağdaş İslâm bilginlerinin çoğunluğu, bu iki kriterden mesafe ölçüsünün daha objektif ve uygulanabilir olduğu kanaatindedir.”¹³⁸

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin sefer sebebiyle değişen hükümler konusundaki görüşleri de şunlardır: Dört rekât olan farz namazlar ikişer rekât kılınır.

¹³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.1, s. 497.

¹³⁵ Doğanay, *Müsaafir Namazı ve Seferle İlgili Fıkhî Hükümler*, s. 11.

¹³⁶ Doğanay, *Müsaafir Namazı ve Seferle İlgili Fıkhî Hükümler*, s. 13.

¹³⁷ Doğanay, *Müsaafir Namazı ve Seferle İlgili Fıkhî Hükümler*, s. 28.

¹³⁸ Atar, “Sefer”, 36: 294.

Müellif bu konuda dört rekât olan farzların ikişer rekât kılınmasının azimet mi, yoksa ruhsat mı olduğu konusuna etraflıca yer vermiş, sonuç olarak şu değerlendirmede bulunmuştur: “*Seferde kasr-ı salat (namazın kısaltılması) vaciptir, ve azimettir. Namaz ilk farz kılındığı zaman hizada ve seferde ikişer rekât olarak farz kılınmış ve bilahare hizada, öğle, ikindi ve yatsı namazlarına ziyade edilerek dörde çıkarılmıştır. Resulullah (s.a.v.) ve keza Hulefa-i Raşidin (r.a.) bütün seferlerinde gerek korkulu hallerde ve gerek hal-i emniyette rekâtların sayısını kısaltıp hep ikişer rekât kılmışlardır. Binaenaleyh ne Peygamber (s.a.v.)’in, ne de Hulefa-i Raşidin dördü rekât kıldıklarına dair sahih tek bir hadis bile ibraz etmek mümkün değildir. Hz. Osman (r.a.)’ın hilafetinin altı veya sekiz senesi geçtikten sonra Mina’da dört rekât kılmasının sebebi Mekke’de tehhül ettiği için ikamete niyette bulunmasıdır. Hz. Aişe (r.anha) da onun gibi bir te’vilde bulunarak dörde tamamlamıştır. Seferde dört rekât kılanlar için mutlaka mahmil-i sahik (geçerli bir sebep) bulmak ve o vechile te’vilde bulunmak lazımdır. Nitekim bir kısım müctehidler, hac, umre ve gaza gibi meşru ve taat olan seferlerin haricinde kasr-ı salatı caiz görmemişlerdir. Dört rekât kılanların ikmal etmelerinin (dörde tamamlamalarının) sebebini tayinde birçok ihtimal vardır. İhtimalin bulunduğu yerde ise istidlal batıldır. Resulullah (s.a.v.)’den ve Sahabe-i Kiram’dan sabit olan bir gerçeğe muhalefette bulunmak caiz değildir. Mukimin namazında dört üzerine ilave etmesi nasıl caiz olmazsa, müsafirin de iki üzerine ilavesi aynı şekilde caiz değildir. Son iki rekâtı kılabilir diyen Şafilerde bile farz olanın ilk iki rekât olduğu gayet açıktır. Çünkü farz olan dört rekât olsaydı dörde tamamlama konusunda muhayyerdir demezlerdi.*”¹³⁹

Konu ile İlgili Diyanet İslam Ansiklopedisi’ndeki değerlendirme şu şekildedir: İlgili âyete¹⁴⁰ ve Hz. Peygamber’in uygulamalarına dayanan fakihler, yolculukta dört rek’atlı farz namazların ikişer rek’at kılınmasının câiz olduğu hususunda icmâ etmişlerdir. Şâfiî ve Hanbelîler’e göre bu namazları kısaltarak kılmak ruhsat olup tam kılmaktan daha faziletlidir. Mâlikî fakihlerinin çoğunluğuna ve Hanefîler’e göre ise azimettir. Ancak Mâlikîler’in çoğunluğu kısaltarak kılmayı sünnet-i müekkede sayarken,¹⁴¹ Hanefîler yolcunun tercih hakkı bulunmayıp kısaltmasının vâcip olduğu kanaatindedir. Bazı Hanefî fakihleri kısaltma hükmünü ruhsat diye nitelendirirken

¹³⁹ Doğanay, *Müsafirin Namazı ve Seferle İlgili Fikhî Hükümler*, s. 68-69.

¹⁴⁰ Nisa, 4/101.

¹⁴¹ Ebu'l-Velid Muhammed ibn Ahmed ibn Muhammed İbn-i Rüşd, *Mukaddimat-ı İbn-i Rüşd Ala Müdevveneti'l-Kübra*, El-Mektebetü't-Tevfikıyye, Kâhire 1324, c. 1, s. 268.

bununla azîmet niteliğindeki ıskat ruhsatını kastetmişlerdir. Onlara göre yolcunun dört rek’atlı namazı bilerek kısaltmadan kılması mekruhtur. Fakat iki rek’at kılıp teşehhüde bulunduktan sonra iki rek’at daha kılsa farzı eda etmiş olur; selâmi geciktirmiş olmasından dolayı dinde tasvip edilmeyen bir iş yapmış olmakla birlikte diğer iki rek’at nâfile sayılır. Birinci teşehhüdü terketmiş veya ilk iki rek’atta kıraatte bulunmamışsa farzı eda etmiş sayılmaz. Yine Hanefî mezhebine göre seferde iken kazâyâ kalan dört rek’atlı namazlar mukim olduğunda da ikişer rek’at kılınır. Namaz cemaatle kılındığında mukim yolcuya, yolcu da mukime uyabilir. Mukime uyan yolcu dört rek’atlı namazı tam kılar. Yolcuya uyan mukim, imam iki rek’atın sonunda selâm verince kalkar, tercih edilen görüşe göre kıraatsiz olarak namazı dörde tamamlar, yanılırsa secde yapmaz. Yolcu sünnet namazları kılsa rek’at sayılarında değişiklik yapmaz. Fıkıh âlimleri gerek uzun gerek kısa yolculuklarda sabah namazının sünneti dışındaki sünnet ve nâfile namazların herhangi bir mazeret olmasa da binek üzerinde, farz namazların ise ancak düşman korkusu vb. bir mazerete bağlı olarak binek üzerinde veya gemi gibi bir vasıtada oturularak ya da ima ile kılınabileceğini belirtmişlerdir.¹⁴²

İmam Serahsi’de (ö. 1090) *el-Mebsut* adlı eserinde mezhepler arasındaki ihtilafa değinmiş, Hanefîlere göre namazları kısaltmanın azimet hükmü olduğunu, Şafi’lerde ise ruhsat olduğunu beyan etmiştir.¹⁴³

Müellif seferîlik konusunu ele aldığı eserinin 34. sayfasında hür bir kadının, yanında mahremlerinden biri veya kocası bulunmadan sefere çıkmasının haram olduğunu zikretmiş, hatta hacca bile gitmesi caiz değildir demiştir. Delil olarak da “Allah’a ve ahiret gününe iman eden bir kadına yanında mahremi olmaksızın üç gün (lük mesafeye) sefer etmek helal olmaz (haram olur). hadis-i şerifini göstermiştir.¹⁴⁴

Konu ile ilgili diğer âlimlerin görüşleri şu şekildedir: Fakihler, kadının sefer mesafesindeki bir yere yanında mahremi veya kocası bulunmadan yolculuk yapmasının câiz olmadığına ittifak etmekle birlikte hac, umre gibi ibadet yolculuğunun bu yasak kapsamına girip girmediği hususu tartışılmıştır. Hanefî ve Hanbelîler, Hz. Peygamber’in cihad için orduya yazılmış bulunan bir sahâbîye hac yolculuğuna hazırlanan hanımına refakat etmesini söylediğine dair hadisi¹⁴⁵ delil

¹⁴² Atar, “Sefer”, 36: 296.

¹⁴³ Ahmed es-Serahsi, *Mebsut*, Daru’l-Ma’rife, Beyrut 1324, c.1, s. 223.

¹⁴⁴ Doğanay, *Müsaafirin Namazı ve Seferle İlgili Fıkî Hükümler*, s. 34.

¹⁴⁵ Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Nikah 111.

göstererek hac yolculuğunun da bu yasak kapsamında olduğuna hükmetmişlerdir. Şâfîî ve Mâlikîler ise söz konusu hadislerde haccın zikredilmediğini ve yasağın farz olmayan yolculuklar hakkında olduğunu, dolayısıyla kendisine hac farz olan bir kadının güvenilir kadınlardan oluşan bir kabile ile birlikte hac yolculuğuna çıkabileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁴⁶ Bazı Şâfîî fakihleri, bir kadının Hîre'den kalkıp güven içinde Kâbe'ye gelerek haccını ifa edeceği günlerin yakın olduğunu bildiren hadise¹⁴⁷ dayanarak yol emniyeti olduğu takdirde kadının tek başına da farz olan hac yolculuğu yapabileceğini söylemişlerdir. Yine fıkıh eserlerinde, istisnaî olarak ve zaruret hükümleri çerçevesinde kadının mahremi veya kocası bulunmaksızın tek başına yolculuk yapmasının câiz olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁸ Günümüz fıkıh âlimleri ve fetva kurulları genellikle, hadislerde söz konusu edilen uzun yolculuğun alt sınırının orta bir yürüyüşle üç günlük mesafe olduğu dikkate alınarak yol güvenliği, konaklama yerlerindeki emniyet şartları ve kadının kişisel durumu gibi hususlar gözden geçirildiğinde, hükmün amacı bakımından bir sakınca bulunmadığı takdirde kadının yanında mahremi veya kocası olmadan yolculuk yapabileceği¹⁴⁹ yönünde kanaat belirtmiştir.¹⁵⁰

Konu ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvası da bu minvaldedir. Hanefî mezhebine göre evli bir kadının kendisiyle birlikte gideceği bir mahremi yoksa hacca gitmesi uygun değildir. Ancak kocasının iznini ve rızasını alarak güvenilir bir hac organizasyonu ile Şâfîî ve Mâlikî mezheplerini taklid edip mahremsiz olarak gitmesi mümkündür. Diğer taraftan yanında bir mahremi varsa ve diğer şartları taşıyorsa kocası, kadının farz olan hacca gitmesine engel olamaz. Buna hakkı yoktur.¹⁵¹ Umre farz olmadığı için, yanında mahremi olsa bile kocasının izni olmadan bir kadın umreye gidemez.¹⁵²

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, seferde sünnetlerin kılınıp kılınmaması konusunda klasik fıkıh âlimlerinin görüşlerini zikrettikten sonra kendisinin de bu meyanda görüş sahibi olduğunu belirten açıklamalarda bulunmuştur. Özetle, cumhur

¹⁴⁶ İbn Rüşd, *Mukaddimat-ı İbn-i Rüşd Ala Müdevveneti'l-Kübra*, c. 1, s. 348; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. 1, s. 467.

¹⁴⁷ Buhârî, Menâkıb 25.

¹⁴⁸ Serahsî, *Mebcut*, c. 4, s. 110; İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 3, s. 238; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. 1, s. 467.

¹⁴⁹ Yûsuf el-Kardâvî, *Fetâvâ Mu'âşıra*, Kuveyt 1990, s. 350.

¹⁵⁰ Atar, "Sefer", 36: 298.

¹⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 5, s. 31.

¹⁵² Martı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvaları*, s. 338.

ulemanın ve dört mezheb imamlarının kavline göre, seferde nafîle kılmak meşru olduğu gibi, gündüz olsun, gece olsun vakit namazlarının sünnetlerini de kılmak meşru ve müstehaptır. Şu kadar ki, herhangi bir korkusu olan, yorgun kırgın olan ve seyr halinde bulunan kimselerin ruhsatla amel ederek kılmaması efdaldır. Bu halde iken zahmete ve sıkıntıya düşmenin de bir manası yoktur. Yalnız sabah namazının sünneti bu kaydın dışındadır. O mübarek sünneti ne hazardous ne seferde asla bırakmamalıdır.¹⁵³

Müellifin seferîlik hakkında değindiği bir başka husus namazların cem edilip edilmeyeceği meselesidir. Müellif bu hususta genellikle her konuda olduğu gibi yine Hanefî Mezhebi'nin görüşünü savunduğunu ifade etmiştir. O'na göre öğle ve ikindiye, akşamla yatsıyı takdim veya tehir ederek ikisinden birinin vaktinde kılmak sadece Hac esnasında Arafat'ta ve Müzdelife'de caiz hatta lazımdır. Müellif bu konuyu daha detaylı bir şekilde "*İki Mesele: Sabah Namazının Vakti, Namazların Birleştirelmesi*" adlı eserinde açıklamıştır.¹⁵⁴

Konu ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun açıklamasında ilgili görüşler nakledildikten sonra şu ifadeye yer verilir: Önemli mazeretlerin bulunduğu durumlarda Hanefî birisi de diğer mezhepleri taklit ederek anılan namazları cem ederek kılabilir. Mesela seferde olmak, imtihan saatiyle çakışmak, doktorun ameliyatta iken namazı vaktinde kılamaması gibi zarûret ve ihtiyaç hâllerinde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazları, cem-i takdim veya cem-i te'hir ile kılınabilir.¹⁵⁵

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin seferîlikle alakalı görüşlerini belirttiği son konu, seferîlikte vatan mevzuudur. Müellife göre vatan-ı asli, kişinin doğup büyüdüğu, vatan edinip yerleştideği veya evlenip de içinde yaşamak istediği, hayatı boyunca ailesini bırakmaya karar verdiği yerdir. Binaenaleyh bir kimse bir yere yerleşir de orada devamlı kalmaya ve oradan başka bir yere yerleşmek için ayrılmamaya karar verirse burası onun vatan-ı aslisi olur ve burada mukim hükümlerine tabi olur. Evvelki doğup büyüdüğu vatani, vatan-ı asli olmaktan çıkar. Oraya gittiği zaman seferî hükümlerine tabi olur. Önceki vatanında anne babasından kimsenin olması durumu değıştirmez. Sadece eşi ve çocuklarından kalan varsa o takdirde eski vatani da vatan-ı asli olur. Yani bir kimsenin iki beldede mesela Ankara ve İstanbul'da eşi olsa, her iki yerde de

¹⁵³ Doğanay, *Müsafirin Namazı ve Seferle İlgili Fıkhî Hükümler*, s. 79.

¹⁵⁴ Doğanay, *Müsafirin Namazı ve Seferle İlgili Fıkhî Hükümler*, s. 96.

¹⁵⁵ Martı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 195.

mukim olur. Fakat eşi öldüğünde orada malı da olsa artık mukim olmaz. Müellif buna delil olarak muhacirini göstermiş, “*muhacirin Mekke’de evleri akarları vardı, yine de seferî olurlardı*” demiştir.¹⁵⁶

Müellifin burada bir kişi için sadece bir vatan-ı asli olabileceğini, ikinci yerin vatan-ı asli olabilmesini orada bir eşi veya evladının yaşamasına bağlaması, vatan-ı aslinin bir başka vatan-ı asli ile bozulacağını söylemesi tartışmalıdır. Örneğin “*herhangi bir yerde kişinin eşi yaşıyorken orası vatan-ı asli olur, eşi vefat edince vatan-ı asli olmaktan çıkar, yani sadece orada bir evinin veya başka bir akarının bulunması orayı vatan-ı asli kılmak için yeterli değildir*” görüşüne muhalefet edip oranın eşi ölse bile vatan-ı asli olarak kalacağını ifade edenler de olmuştur.¹⁵⁷

Bir kişinin birden fazla yerde yatırım amaçlı olmayan, kullandığı evinin olabildiği günümüzde bu kişinin evlerinin bulunduğu yerlerin vatan-ı asli hükmünde olması daha uygundur. Zira bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın fetvası da bu doğrultudadır. Fıkıh kaynaklarındaki bir görüşe göre, iki yerde kullandığı evi bulunan bir kimse bunlardan hangisine gitse mukim olur.¹⁵⁸ Buna göre bir belde kullandığı evi olan kimse oraya gittiğinde seferî sayılmaz. Bazı yaklaşımlara göre kişinin yazlığının olduğu yer de aslî vatani gibidir. Dolayısıyla kişi, kendisine ait yazlık, kışlık evinin veya devre mülkünün bulunduğu yerlerde namazlarını tam kılar.¹⁵⁹

Özetle İslam, namaz ve oruç gibi ibadetlerin eda edilmesinde yolcularla ilgili bazı özel hükümler getirmiştir. Buna göre dinen yolcu (seferî) sayılan kimselerin dört rekâtlı farz namazları iki rekât kılmaları, ramazan oruçlarını sonradan tutmak üzere erteleyebilmeleri bu özel hükümlerdendir. Dinen yolcu sayılabilmenin iki temel ölçütü vardır. Bunlardan biri mekân, diğeri ise mesafedir. Yolculuk konusu ile ilgili olarak bir kimsenin bulunduğu yer, ya “*vatan-ı aslî*”, ya “*vatan-ı ikâmet*”, ya da “*vatan-ı süknâ*”dır. Vatan-ı aslî: Aslî yerleşim yeri demektir. Bir insanın doğup yaşadığı yer veya çalışmak üzere yerleşip geçimini sağladığı, ev alıp çoluk çocuğu ile yerleştiği yerdir.

Vatan-ı ikâmet: Yerleşmek maksadı ile olmaksızın on beş günden fazla kalmak üzere bulunduğu ve aslî vatanından en az doksan km. uzaklıktaki yerdir. Vatan-ı süknâ: Bir

¹⁵⁶ Doğanay, *Müsaafirin Namazı ve Seferle İlgili Fikhî Hükümler*, s. 100.

¹⁵⁷ Doğanay, *Müsaafirin Namazı ve Seferle İlgili Fikhî Hükümler*, s. 100.

¹⁵⁸ İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtar*, c. 2, s. 614; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Karaca Yayınevi, İstanbul 2011, s. 202.

¹⁵⁹ Martı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 196.

kimsenin on beş günden az bir sûre kalmak niyetiyle bulunduğu, aslî ya da ikâmet vatanından en az doksan km uzaklıktaki yerdir.¹⁶⁰

Bu hükümler Hanefî mezhebine göredir. Şafii mezhebine göre ise seferî sayılabilmek için yaklaşık 90 km bir mesafeye gitme niyeti ile yola çıkmış olmalı ve gidilen yerde, giriş ve çıkış günleri hariç dört günden az kalınmalıdır. Dört gün ya da daha fazla kalınmaya niyet edilmesi halinde seferîlik hükmü biter.¹⁶¹

2.3. Talak Hakkındaki Fıkhî Görüşleri

Çalışmanın bu bölümünde Ekrem Doğanay Hoca Efendinin “*İslam’da Talak’ın Hükümü ve Hikmetleri*” adlı eserinde ifade ettiği fıkhî görüşleri değerlendirilecektir. Müellif eserinde ilk önce talak kelimesinin tanımından ve hikmetlerinden bahsetmiş, boşanmanın zarurete binaen verilmiş bir ruhsat olduğu üzerinde durmuş, talakın, özellikle de üç talakın sakıncaları hakkında uyarılarda bulunmuştur. Talak; lügatte herhangi bir şeyin bağını çözmek, bir kaydı (bağlantıyı) kaldırıp salıvermek demektir. Şer’an ise “*nikâh ile sabit olan kaydı, nikâh bağını çözüp kaldırmaktır.*”¹⁶² Yani, aradaki zevciyyet, karı-kocalık rabitasını usûlü dairesinde kaldırarak zevceyi salıvermek demektir ki, Türkçe’de boşamak diye tabir edilir.¹⁶³

Müellif, eserinde talakın beş nev’i bulunduğundan bahseder ve bunları şöyle sıralar: Birincisi mubah olan talaktır ki; erkeğin sevmediği, iyi geçinmekten aciz olacak şekilde nefret ettiği hallerde yapılan talaktır. İkincisi, müstehab olan talaktır. Bu da zevcenin eli veya dili ile kocasını veya başkalarını rahatsız ettiği veya namazını kılmadığı hallerde verilen talaktır. Üçüncüsü, vacip olan boşamadır ki, erkeğin herhangi bir kusur sebebiyle erkeklik görevini yerine getirememesi hasebiyle kadını taht-ı nikâhında tutmanın bir manası olmayacaksa o halde de boşama vacip olur. Dördüncü olarak ise, talakı mubah kılan bir sebep bulunmadığı ve hayatları normal ve istikamet üzere devam etmekte bulunduğu bir sırada boşamaktır ki bu mekruhtur. Beşincisi de kadının adet zamanında, ona yaklaştıktan sonra verilen ve bid’i boşama denilen talaktır ki haramdır.

Ekrem Doğanay Hoca Efendi; fukahanın talakı îka (yapılış) itibarıyla ikiye ayırdığını bildirir, birincisi, mesnun talaktır. Buna sünni talak da denilir. Burada sünni

¹⁶⁰ Abdullah b. Mahmûd el-Mavsîlî, *el-İhtiyâr li’t-Ta’lîl el-Muhtâr*, Daru’l-Hayr, Beyrut 1998, c. 1, s. 111.

¹⁶¹ Martı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 192.

¹⁶² Robin Hüseyin, *Mu’cemü’n Nefâis el-Medârisi*, Dârü’n Nefâis, Beyrut 2009, s. 470.

¹⁶³ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 7.

talakdan maksat, mubah olan, günahı ve cezayı gerektirmeyen talaktır. Yoksa ecre, sevaba sebep olan sünnet manasında değildir. Âlimler bu talak çeşidini de kendi içerisinde iki kısma ayırmışlar, bunları da hasen ve ahsen diye isimlendirmişlerdir. Talak-ı Hasen, zevcin zevcesini her biri temizlik dönemlerinde olmak üzere ve ilişkiye girmeden üç defa ayrı ayrı boşamasıdır. Ahsen (en güzel) talak ise karısını boşamak isteyen bir kimsenin, hanımını âdetten temizlendikten sonra ve onunla cinsi ilişki kurmadan bir defa boşaması ve bırakmasıdır. İkinci bir defa boşamaz. Bu durumda, verilen talak ric'î ise ve henüz iddet bitmemişse, koca isterse karısına döner ve evliliklerini sürdürürler. İkinci talak çeşidi talak-ı bid'idir; bir kişinin eşini hayızlı iken boşaması, temizlendikten sonra ilişkiye girip öyle boşaması, bir temizlik içerisinde bir defada veya ayrı ayrı üç talakla boşaması, bid'i talak örnekleridir. Evvela kadına yaklaşmak haram iken, onun ezalı olduğu ve âdetini gördüğü aybaşı günlerinde boşamak haramdır, lakin talak gerçekleşir ve kadın boş olur.¹⁶⁴

Talak hakkı müstakillen erkeklere aittir. Fakat bazı durumlarda kadının da boşanmaya hakkı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, geçerli bir mazeret sebebiyle kadın hâkime başvurup hâkimin kendisini ayırmasını talep edebilir, talebi yerinde görülürse hâkim tefriğe hükmeder. Bir başka husus ise nikâh esnasında kadının kendisini boşama yetkisini talep edebilir, şartlarına uyulduğu ve kocanın da kabul etmesi durumunda kadın kendi kendini boşama yetkisine sahip olur. Netice olarak gerek erkeklerin gerekse kadınların lüzum ettiğinde birbirinden ayrılma, boşama, boşanma imkânları vardır ve bu yola başvurmak da meşrudur. Fukaha talak hüküm itibarıyla ric'î ve bain diye iki kısma ayırmışlardır. Bain talak da kendi içinde hafif ve galiz veya beynunet-i suğra ve beynunet-i kübra diye iki kısma ayrılır.¹⁶⁵

2.3.1. Talak-ı Ric'î'nin Hükümü ve Şartları

Karısını talak-ı ric'î ile boşayan erkek, onun rızasına ihtiyaç duymadan iddet içerisinde rücu edip nikâhı iade edebilir. Yani, karısı razı olmasa dahi yeniden nikâha gerek kalmadan evlilik hayatını devam ettirebilir. Talakın tuhur halinde veya hayız halinde olması, yani boşamanın sünni veya bid'i olması sonucu değiştirmez. Rücu, sarîh sözlerle veya niyeti rücu olan kinayeli sözlerle olabileceği gibi fiilen de olabilir.

¹⁶⁴ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 30.

¹⁶⁵ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 65.

Talak-ı ric'î talakların sayısını noksanlaştırır ve bilahare yapılan müracatla da bu izale kabul edilemez.¹⁶⁶

Bir talakın, ric'î olabilmesi için altı şartın mevcut olmasına ihtiyaç vardır. Aksi halde gerçekleştirilen talak bain olur. Bu şartlar şunlardır:

Verilen talakın sarıh, sözlerle olması lazımdır. Kinayeli, mübalağalı ve şiddet içeren sözlerle gerçekleşen talak Ebu Hanife'ye göre bain talak olur. Talak zevceye yaklaşımdan sonra vuku bulmalıdır, yaklaşımdan önceki talak, sarıh sözlerle de olsa bain olur. Talak, açık ifade ile veya işaretle üç sayısına makrun olmamalıdır. Aksi bain talak olur. Talak, beynunete delalet eder bir sıfatla tavsif edilmiş olmamalıdır. Mesela bir kişi zevcesine “seni şiddetli bir talak ile boşadım” derse bu talak bain olur. Talak gerek büyük ve gerek küçük bir şeye teşbih edilmiş, benzetilmiş olmamalıdır. Mesela bir kişi zevcesine “*seni şu dağ gibi bir talakla boşadım*” derse o talak bain olur. Talak bir ivaza mukârin yapılmış olmamalıdır. Mesela bir kişi zevcesini muhalea¹⁶⁷ yapmış, bir bedel mukabili boşamış olsa bu talak, sarıh lafızla bile olsa bain olur.¹⁶⁸

2.3.2. Talak-ı Bain'in Mahiyeti ve Hükümü

Talak-ı bain, mehir ile yeniden nikâhlanmadıkça normal aile hayatına dönüş imkânı bırakmayan boşama şeklidir.¹⁶⁹ Talak-ı bainin hükümü hürmettir, yani haramlıktır. Talak-ı bainle ayrılık tahakkuk eder, aralarındaki evlilik rabitası kesilir ve derhal ayrılmış olurlar. Zevcin nikâhı devam ettirmeye hakkı kalmaz. Usûlü dairesinde yeniden nikâh kıyılmadıkça evlilik idame edilmiş olmaz. Talak-ı baiden sonra iddet süresi içerisinde eşlerden biri vefat etse sağ kalan ölene varis olamaz.¹⁷⁰

Müellifin eserinde üzerinde etraflıca durduğu bir başka husus “Tahlil-i Şer'î” meselesidir. Eşini üç talak ile boşayan koca eşinden tamamen (geri dönüşü olmayacak şekilde) ayrılmıştır ki buna büyük ayrılık anlamında “beynunet-i kübra” denir. Böyle bir talak ile boşanan koca ancak eşinin doğal bir evlilik yapması ve bu evliliğinden yine doğal olarak boşanmasıyla yeniden evlenebilir. Buna da “tahlil-i şer'î” denir. Talak-ı selase ile boşanmış kadın, evvelki kocasına ancak böyle bir sert muamele ve uzun merasimden sonra helal olup yeniden evlenme imkânı bulur. İşte Kur'an-ı Hâkim'in kat'î hükmü olan ve halk arasında hülle diye bilinen tahlil-i şer'înin hikmeti

¹⁶⁶ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 84.

¹⁶⁷ Bilmen, “*Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye*” *Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1968, s. 229.

¹⁶⁸ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 85.

¹⁶⁹ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Kerem Matbaacılık, İstanbul 1996, c. 1, s. 359.

¹⁷⁰ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 88.

ve tatbiki budur. Burada âlimlerin üzerinde tartıştığı husus tahlil şartı ile yapılan evliliğin hükmünün ne olacağıdır. Yani, sırf ilk kocası ile yeniden evliliğinin önünü açmak için bir kadınla nikâhlanmanın hükmünün ne olacağı konusunda âlimler ihtilafa düşmüştür. İmam-ı Malik, Ahmed b. Hanbel, Sevri ve birçokları tahlil (eski kocaya helal kılmak) şartıyla yapılan nikahın fasid olduğunu hükmetmişler ve şu hadis-i şerifi delil getirmişlerdir: *“Allah o helal kılınan (mahallil) i başkasının boşadığı kadının nikahını ona helal kılmak için o kadınla şartlı olarak evlenen kimseyi ve “muhallem” i, karısını üç talak boşayan ve onunla tekrar evlenmesi, nikahının kendisine helal olması için tahlil yapılan kimseye lanet etsin veya Allah onlara lanet eder.”*¹⁷¹ İmam-ı Azam Ebu Hanife ise tahlil şartı ile kıyılan nikâhın tahrimen mekruh olduğuna, şart batıl olup nikâhın sahih olacağına ve ikinci eşin o karıyı boşamaya zorlanamayacağına ve şâyet boşarsa evvelki zevce helal olabileceğine hükmetmiştir. Ebu Hanife, mezkûr hadis-i şerifin haberi vahid olduğu gerekçesiyle zan ifade edeceğini, zanni delil ile sabit olan bir mahzurun hükmünün ise tahrimen mekruh olacağını belirtmiştir. İmam Yusuf, nikâh fasiddir, İmam-ı Muhammed ise nikâh geçerlidir ama ilk eşe helal olmaz demiştir.¹⁷²

Konu ile ilgili Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde Saffet Köse, şu görüşlere yer vermiştir. Âlimler; hüllenin caiz olmadığı hususunda görüş birliği içerisindedirler, ayrıca onlara göre kadın böyle bir işlemle önceki eşe helal olmaz. Fakat, hülle niyetiyle yapılan nikah akdinin geçerli olup olmadığı konusunda farklı görüşler serdetmişlerdir. Bir kısım âlimler yapılan işlemi (hülle) haram saymakla beraber niyet açığa vurulmadığı sûrece geçerli saymışlardır. Bu görüş hukuken geçerli ve savunulabilir bir görüş olsa da halk arasındaki anlaşılması farklı olmuş ve uygulamada bazı olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu süreç gerek İslâm dünyasında gerekse Batı’da hülle evliliklerini hedef alan, bu arada İslâm hukukuna ve geleneğine kadar uzanabilen ağır eleştirilerin yapılmasının, hatta konu etrafında mizahî bir literatürün oluşmasının da temel âmili olmuştur.¹⁷³

2.3.3. Talak-ı Selase (Üç Talak) Meselesi

Üç talakla boşamanın birkaç çeşidi bulunmaktadır. *“üç defa boşsun”* veya sayıyı artırarak, *“üçten dokuza, bin talakla boşsun”* şeklinde yapılan boşama, *“sen*

¹⁷¹ Tirmizi, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Nikâh 28.

¹⁷² Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 119.

¹⁷³ Saffet Köse, “Hiyel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1998), 18:475.

boşsun, sen boşsun, sen boşsun.” şeklinde yapılan boşama ve aynı temizlik döneminde fakat farklı meclislerde yapılan boşamalardır.

Müellifin “*Talak-ı Selase*” yani üç boşama hakkında, bu başlık altında işlediği husus, talak-ı selasenin üç nevinden birincisidir. Üç talak meselesi, üzerinde ciddiye ve ehemmiyetle durulması gereken çok hassas mevzulardandır. Zaman zaman çok sert tartışmalara konu olmuş, birçok fıkıh âliminin ilmî tedkikler ve ciddi incelemelerde bulunmasına yol açmıştır. Burada konu olan, kocanın karısını bir defa da üç talak hakkını da kullanarak, mesela “seni üç talak ile boşadım” diyerek boşamasıdır. Müellif bu konu hakkında bazı kişilerin fetva verme sorumluluğundan uzak bir şekilde, haddi de aşarak üç talak ile eşini boşayan kocayı yeniden eski eşi ile bir araya gelmesini sağlayacak çareler aramaya çalıştıklarını, bu yüzden de ehli bid’atın batıl görüşlerine yapışmış olduklarını ifade etmiştir.¹⁷⁴

Yine müellif fetva vermenin ciddi bir iş ve bir o kadar da zor olduğunu, hele ki talak gibi hassas mevzularda, delillerini ihatalı bir tarzda bilmeden veya fukahanın o konu hakkındaki hükmüne muttali olmadan cevap vermenin bir cür’et ve aynı zamanda pek büyük manevi mes’uliyeti mucip olduğunu belirtir. Verilen cevap hakkı isabet etse dahi, dine karşı bir hürmetsizlik ve şer’î hükümlere karşı samimiyetten uzak bir hareket olduğunu dile getirir. Bir de verilen fetva yanlış veya mercuh (zaif) kavle mebni olursa artık serdedilen görüşün, dini İslam’a karşı bir iftira ve Müslümanlar aleyhine işlenmiş bir cinâyet olacağını ifade etmiştir.¹⁷⁵

Bu konuda çok sert ifadeler kullanılmasının sebebi, bir defada verilen üç talakın bir talak sayılacağı yönünde dile getirilmiş olan ifadelerdir. Ekrem Doğanay Hoca Efendi, üç talakla boşama konusuna girmeden önce fetva verme sorumluluğundan bahsetmeyi yeğlemiştir. Ona göre bir mesele hakkında kâfi derecede bilgisi olmadan veya ilmî bir tedkikte bulunmadan fetva vermeğe cüretkâr olmamak lazımdır. Kâfi ilmî bulunmadığı halde haddini aşp fetva vermeye yeltenenleri, sorumluluğu çok ağır olan bu hatalı davranıştan men edip yasaklayan pek çok deliller vardır. Örneğin Sünen-i Darimi’de mezkûr olan bir hadis-i şerifte “*Sizin fetva vermeğe en cüretkâr olanınız, cehenneme atılmaya en cür’etli olanınızdır.*” buyrulmuştur.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 121.

¹⁷⁵ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 122.

¹⁷⁶ Abdullah b. Abdurrahman ed-Darimi, *Sünen*, Darul-Kütüb’l-İlmiyye, Beyrut 1987, c. 1, s. 57.

Bu konudaki sıkıntı, yani ehil olmayanların dini konularda delilsiz veya zayıf delillerle fetva vermeye kalkmaları, her devirde kendini göstermiştir. Niyetleri iyi veya kötü olduğuna bakılmaksızın bu kişi veya gruplarla mücadele edilmeli, insanların dini duygularının suistimal edilmesi engellenmelidir.

Müellif fetva vermenin ehemmiyetine, sorumluluğuna temas ettikten sonra asıl mevzuya gelmiş ve sözü talak-ı selaseye getirmiştir. Onun tabiriyle, bir takım sapık sefipler bilhassa talak-ı selase mevzuunda tercih edilen görüşe göre değil de şaz, batıl ve merdud olan, dört mezhebde yeri ve ilmî hiçbir kıymeti olmayan, hatta icma-ı ümmete muhalif bulunan fasid kavillere göre fetva vermişler, böylece güya aileleri içine düştükleri müşkil durumdan kurtarmışlardır. Şüphesiz bu, şer'î hükümlere karşı ciddiyetsizliğin getirdiği cür'et ve heva-perestlikten ibaret bir harekettir.¹⁷⁷

Ekrem Doğanay Hoca Efendi buraya kadar ki ön bilgilerden sonra konuya girmiş ve üç talak mevzuunu açıklamıştır. Şöyle ki, bir kimse zevcesine bir kelime ile “*sen üç talak boşsun*” veya “*seni üç talakla boşadım*” dese bununla üç talak gerçekleşmiş olur. Artık beynunet-i kübra yani büyük ayrılık vuku bulmuş olur. Kadın usûlüne uygun olarak (yani anlaşmalı vs. değil), başka biriyle evlenir, evlendiği kişiyle cinsi münasebette bulunur, sonra da yine usûlüne uygun olarak kocasından boşanırsa, o takdirde ilk kocasına helal olur, aksi halde helal olmaz. Sahabe ve tabiundan cumhur ulemanın görüşü budur. Dört mezheb imamlarının ki, Ebu Hanife ile ashabının, İmam-ı Malik ve ona tabi olanların, Şafi ve ashabının, Ahmed b. Hanbel ile ona tabi olanların vesair müctehid imamların (r. anhüm) kavilleri budur.¹⁷⁸ Taki böyle bir boşamaya başvuran yani üç talakı birden veren kimsenin günahkâr olacağı hususunda Ebu Hanife ve İmam Malik görüş birliği içindedirler. Çünkü bu yola başvuran kişinin yöntemi bid'i talaktır ve şer'an haramdır, lakin haramlığı gerçekleşmesine mâni değildir. Üç Talak mezuunda cumhurun görüşü budur. Buna muhalif görüşler ise şaz, mualleldir, itibara layık görülmemiştir. Çünkü cumhurun görüşüne, hatta icmaa aykırıdır. Bu yüzden reddolunmuştur.¹⁷⁹

Burada müellifin çok keskin görüşler sarfettiği görülmektedir. Ayrıca ilmî bir konuyu işlerken çoğunluk ulema ilk önce konu hakkındaki olumlu-olumsuz görüşleri nakleder, sonrasında kendi değerlendirmelerini ve tercih ettikleri görüşü gerekçeleriyle

¹⁷⁷ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 123.

¹⁷⁸ Keskin, *Şafii Fıkhı*, c. 2, s. 113.

¹⁷⁹ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 124.

birlikte beyan ederlerken müellif, konu hakkındaki kendi görüşünü ilk önce ifade etmiş, devamında diğer görüşlere yer vermiştir. Konu hakkındaki görüşler şöyledir: İbn-i Teymiyye ile ona tabi olanlar, bu meselede cumhura muhalefet etmişler ve şu görüşü beyan etmişlerdir: “Bir kimse zevcesine bir lafzile “Sen üç talak boşsun” dese, yalnız bir talak vaki olur.” Bu görüşü savunanlar, İbn-i Teymiyye, talebesi İbnü’l-Kayyim, Şevkani, M. Abduh ve Reşit Rıza’dır.¹⁸⁰

Şia fırkasının İmamiyye taifesi ise “bir lafzile yapılan üç talak yani sen üç talak boşsun” denilmesi ile asla talak vaki olmaz demişlerdir. Keza “hayız halinde yapılan talak ile de kadın boş olmaz” demişlerdir. Sebep olarak da şu savunmayı yapmışlardır: “Bir kelimedede üç talak vermek, birden sen üç talak boşsun demek ve aybaşı halindeki kadını boşamak bid’attir ve şer’an haramdır.” Peygamber Efendimiz; “Kim bir iş yapsa ki ona dair emrimiz (ve iznimiz) bulunmasa o merduddur.”¹⁸¹ Ne üç talakı ika etmeye ne de aybaşı olan kadını boşamaya şer’an izin verilmemiştir. Bundan dolayı sünnete muhalif olan bu bid’i talaklar geçerli değildir.¹⁸² Ayrıca İmamiyye, birden verilen üç talakın geçerli olmayacağı görüşünün Hz. Ali (r.a.)’ye ait olduğunu iddia etmişlerdir. Fakat bu İmam Serahsi’ye göre onların Hz. Ali’ye atmış oldukları bir iftiradır.¹⁸³ Çünkü Hz. Ali’den (r.a.) bu konuda rivâyet edilen meşhur görüş şudur: “Çocuk ve bunağın boşaması dışında bütün boşamalar geçerlidir.”¹⁸⁴

Ehli Sünnet âlimleri bir boşamanın şer’an haram olması, yani bid’i boşama olması vukuuna engel teşkil etmez görüşünü savunmaktadırlar. Delilleri de aybaşı halindeyken eşini boşayan Abdullah İbn-i Ömer’e Resulullah (s.a.v.)’in karısına müracaat edip geri almasını emir buyurmasıdır. Bu hadise aybaşı halinde verilen talakın geçerli olduğuna ve İmamiyye’nin tezinin batıl olduğuna delildir, demişlerdir.¹⁸⁵

Müellife göre İbn-i Teymiyye ve onunla aynı görüşte olanların yolunun ilmî bir kıymeti olmayıp itibara layık görülmediği için ehli sünnet âlimleri bu görüşlere cevap

¹⁸⁰ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 126.

¹⁸¹ Müslim, Ebû’l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, 1718.

¹⁸² Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 126.

¹⁸³ Serahsi, *Mebcut*, c. 6, s. 57.

¹⁸⁴ Tirmizi, *Talak*, 15.

¹⁸⁵ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 126.

dahi vermeyi lüzumlu görmemişler, zikri geçen görüşün sakat, batıl ve merdud olduğuna kısaca temas etmişlerdir. Bunların birkaçı şunlardır;

Allame İbn-i Nüceym *Bahr-i Raik*'te “Bir cümle ile birden verilen üç talakın vukuunu inkâr edenlerin kavlini red için, deliller serdedip cevapla meşgul olmaya gerek yoktur, çünkü bu icmaa muhalif bir kavildir”¹⁸⁶ demiştir.¹⁸⁷

Müfessir Hamdi Yazır da İbn-i Teymiye ile İbn-i Kayyım Cevziyye'nin birden fazla talak vermenin haram olması dolayısıyla böyle bir durumda talak sayısının bir kabul edileceği yönündeki görüşlerinden tefsirinde bahseder. Bu görüşe itibar edilmediğini, çünkü bu konuda, yani bir defada üç talağın verilmesi durumunda bunun üç talak sayılacağı yönünde mezheplerin görüş birliğine vardığı yani icmanın bulunduğunu bundan dolayı da içtihada konu olamayacağını savunur.¹⁸⁸

Doğanay'ın “*İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*” adlı eserinde zikrettiğine göre, M. Ali Es-Sabuni; “*Tefsir-u Âyâtî'l-Ahkam*” adlı çalışmasında, cumhurun ve muhaliflerin delillerini kaydetmiş, İbn-i Kayyım'ın, İbn-i Teymiye'nin görüşünü müdafa ettiğini, Şevkani'nin de *Neylü'l-Evtar* adlı kitabında İbn-i Teymiye'yi savunduğunu belirtmiştir. Sonuç sadedindeki değerlendirmesinde ise; “*ikinci firkanın ileri sürdüğü delillerinin hepsi, cumhurun delillerini redde yetecek ve sahabe'nin icmâına mukavemet edecek kuvveti haiz değildir*” demiştir.¹⁸⁹

Müellife göre icma'a muhalefet dalalettir, cumhura muhalefet kuvve-i hatadandır. Ehl-i Sünnet ve Cemaat; İcma-ı Ümmete, müctehid imamların ittifak ettikleri şer'î bir hükme tabi olmanın farz olduğuna kail olmuşlardır. Çünkü icma, kitap ve sünnetten sonra gelen şer'î bir delildir. Hz. Ömer döneminden itibaren Sahabe-i Kiramın, bir defada üç talak vermenin üç boşama sayılacağı hususunda ittifak ve icma'ı bulunmaktadır. Hz. Ömer (r.a.) sahabeyi toplayıp onlarla bu konunun müşaveresini yaptıktan sonra böyle bir kelime ile yapılan üç talakın, üç boşama sayılacağına ve kadının temelli boş olacağına hükmetmiş, sahabe de O'na muvafakat etmiştir. Kimse tarafından bir inkâr ve itiraz yapılmamıştır.¹⁹⁰

Bir defada verilen üç talakın hükmü ile alakalı tartışmalar incelendiğinde, ilk önce, bir defada verilen üç talakın bid'i boşama olduğu, buradan da hareketle bid'i

¹⁸⁶ Zeynüddin İbrahim İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik Şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik*, Matbabaa-ı İlmiyye, Mısır 1334, c. 1, s. 257.

¹⁸⁷ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 127.

¹⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.7, s.375.

¹⁸⁹ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s.129.

¹⁹⁰ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s.132.

boşamanın geçerliliği üzerinde durulmuştur. Bu boşamanın bid'i boşama yani sünnete aykırı ve haram boşama olduğu konusunda görüş birliği vardır. Tartışmalar bid'i boşamanın geçerliliği konusundadır. Şia böyle bir talakın geçerli olmadığını ileri sürerken ehli sünnet âlimleri geçerli olur demişlerdir. Şia'nın kendi içerisinde de tutarsızlık vardır, mesela İmamiyye kolu geçersiz derken, Zeydiyye koluna göre bir talak vaki olur.¹⁹¹ Tartışmaların daha sonraki kısmı bir defada verilen üç talakın kaç boşama sayılacağı hususunda devam etmiştir. İbn-i Teymiyye, İbn-i Hazm ve Şevkani gibi âlimlere göre bir defada verilen üç talak bir talak sayılır. Dört mezhep âlimine göre ise bir defada verilen üç talak üç boşama olarak gerçekleşir ve beynunet-i kübra yani büyük ayrılık hasıl olur.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde tarafların görüşleri, delilleri ve verdikleri cevapları ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Ekrem Doğanay Hoca Efendi, bu konuyu zikri geçen eserinde kapsamlı bir şekilde ele almış, dört mezhep âlimlerinin görüşlerini savunmuştur. Çünkü kendisi Hanefi Mezhebine sıkı sıkıya bağlı bir âlimdir. Bu konu ile alakalı eseri kaleme aldığı dönemde az da olsa bir defada verilen üç talakın bir talak sayılacağı yönünde fetvalarla karşılaşmıştır. Doğanay'ın bu kişilere tepkileri çok sert olmuştur. Ayrıca bugün gelinen noktada, bir defada verilen üç talakın vakiya muvafık olarak (yani evliliğin devamında görülen maslahat üzerine) bir talak sayılması gündemdedir. Bir defada verilen üç talakın kaç talak sayılacağı konusunda ortaya konulan görüşler şunlardır:

2.3.3.1. İbn-i Teymiyye'nin Delilleri ve Cumhuriyetin Cevapları

“*O talak iki defadır*”¹⁹² âyetinin nassı, üç talakın birden yapılmayacağını, bir talak verildikten sonra bir defa daha yapılacağını göstermektedir. Bir defadan sonra bir defa daha yapılması icap eden bir şeyi, mükellef, bir defada ifa etmeğe, bir lafız ile yapmaya malik ve mezum değildir. Bu bir “*lian*” meselesi gibidir. Mulaane yapan kimse -dört defa; “*Eşhedü billahi, zevcesine zina isnadında hiç şüphesiz kendisi sadıklardandır.*”- diyerek şehadet etmesi lazım gelirken, bir lafız ile “*dört defa şehadet ederim*” dese bir şehadet sayılır. Yine böyle “*otuz üç defa sübhanallah*” diyen kimse de bir defa söylemiş olur. Keza, Peygamber (s.a.v.)'e bin defa salat-ü selam

¹⁹¹ Serahsi, *Mebcut*, c. 6, s.57.

¹⁹² Bakara, 2/229.

getireceğine yemin eden kişi bir lafız ile “*Allahümme Salli Ala Muhammed'in elfe merretin*” demiş olsa ancak bir salat getirmiş olur.¹⁹³

Cumhurun, bu görüşü reddi ve cevapları şu şekildedir: Bu âyet-i kerime maksadı isbat hususunda yani; bir kelime ile üç talakın verilemeyeceğini beyan için bir nass değildir. Bu âyet-i celile, ric'î yoluyla yapılan talakın iki defa olduğunu, ondan sonra ise, zevceyi, ya maruf veçhile nikah altında tutmak yahut da onu güzellekle salıvermek lazım geldiğini hatırlatmaktadır. Mezkûr âyet-i celile, İbn-i Teymiyye ve onun görüşünü paylaşanlar için bir delil teşkil etmemektedir. O âyetin maksada delaletini iyice anlamak için her şeyden evvel nüzul sebebini bilmek lazımdır. İmam-ı Malik'in *Muvatta* isimli eserinde zikri geçtiği üzere, cahiliyye devrinde boşama bir defa ile sınırlı değildi. Erkek karısını boşar, sonra iddeti bitmeden ona tekrar döner, sonra yine boşar, yine dönerdi. Bu şartlar altında mes'ud bir aile hayatı mümkün olmuyor ve kadınlar son derece mağdur oluyorlardı. Nihâyet ailevi bunalımlar arttı, sıkıntılar had safhaya ulaştı ve Resulullah(s.a.v.)'e bu konuda şikâyetler geldi. İşte bu âyet-i kerime ile cahiliyye devrinin bir yanlışı daha düzeltilmiş oldu. Sahabeden Urve anlattı: (O dönemde) bir kişi karısına, “*Seni ebediyyen boşamayacağım*” dedi. Karısı, “*Bu nasıl olacak*” diye sorunca, “*Seni boşayacağım, iddet bitmeden geri döneceğim*” diye cevap verdi. O kadın Resulullah'a gitti ve durumu anlattı.¹⁹⁴ Bu olay üzerine Allah “*Talak iki keredir*” ayetini indirdi.¹⁹⁵

Müellif; İbn-i Teymiyye'nin “*talak iki defadır*”¹⁹⁶ mealindeki âyeti delil getirmesine cevap sadedinde, üç talakı cem etmenin, yani bir defada söylemenin haram fakat geçerli bir boşama olduğunu ve üç talakla boşanmış olacaklarını eserinde uzun uzun anlatmıştır.¹⁹⁷ Lakin İbn-i Teymiyye'nin görüşüne delil olarak sunduğu bu birinci maddede konu boşamanın geçerli olup olmadığı değil, boşamanın sayısıdır.

İtiraz edilen noktalardan birisi de yapılan kıyaslardır. Üç talakı, liandaki şehadetlere ve cemrelere taş atmaya benzetmek (yedi taş birden atılsa bir taş atılmış gibi olur demek, talakı da ona kıyas etmek) mahallinde bir kıyas değildir. Çünkü; evvela “*Mevrid-i nass'da kıyas caiz değildir*”. Bu mesele ise, Kitap ve Sünnet ile sabittir. Binaenaleyh böyle bir meselede kıyas cari olmaz demiştir.

¹⁹³ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s.137.

¹⁹⁴ Tirmizi, Talak 16.

¹⁹⁵ Rıfat Oral, *Bulûğu'l-Meram Şerhi*, Esra Yayınları, Konya 2015, c. 3, s. 39.

¹⁹⁶ Bakara, 2/229.

¹⁹⁷ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 139-150.

İkinci olarak lian işi çok ağır bir şeydir. Bir ailenin namusu söz konusu olduğundan, bir şehadetle iktifa edilmeyip, erkeğin zina isnadından vazgeçmesini ümit ederek, yeminler ile müekked kılınması istenmiştir. Erkek tarafından “*Lanete*”, kadın tarafından ise “*Gazaba*” makrun olarak dört defa şehadetin ayrı ayrı getirilmesi, belki erkek rücu ederde, suç setredilir veya kadın ikrar eyler de had; ceza ikame edilir de günahına keffaret olur diye emredilmiştir.

Bu açıklamaya şöyle bir itiraz gelebilir: “*Lian işi çok ağır bir iştir*”, denilmektedir. Fakat boşama işi de hafif bir iş sayılamaz. Lian işi ne kadar ağır ve hassas olunması gereken bir mevzu ise, boşama konusu da ondan daha fazla hassas olunması gereken bir durumdur. Aslında doğurduğu sonuçlar bakımından ikisi de boşamanın farklı versiyonlarıdır.

Üçüncü olarak da bu dört şehadet, dört şahid mesabesinde. Zina suçunu ispat veya bu cürmün cezasını kaldırmak için dört şahide ve dört şehadete ihtiyaç vardır. Bunların bazısı ile (mesela yalnız üçü ile) yetinmek mümkün değildir. Halbuki talakta şahide ihtiyaç yoktur. Çünkü talakta şahit şart değildir. Binaenaleyh üç talaktan yalnız biri ile de yetinmek mümkündür.¹⁹⁸ Müellife göre İbn-i Teymiyye ve taraftarlarınca ileri sürülen itirazlardan hiçbiri varid değildir. Kıyasları da yerinde olmadığından, muteber sayılmasına imkân yoktur.

Muhaliflerin ikinci delili, Ebu Rükane hadisidir. Zikri geçen hadiste, bir sahabi eşini boşadığını Allah Resulüne bildiriyor ve bu boşama ile bir boşama kastettiğine Resulullah’ın isteği üzerine yemin ediyor, Allah Resulü de onun hanımına dönebileceğini ifade ediyor.¹⁹⁹

Müellif, ilgili hadisin senedlerini tahlil ve tenkid ettikten sonra metninde ve senedinde birçok kadh-u cerh (sıhhate mani kusur) iletti olan ve sika huffazın rivâyetlerine muhalif bulunan bu rivâyetle, böyle mühim bir meselede amel edilemez görüşünü kaydetmiştir.²⁰⁰ Ayrıca, Rükane hadisi hakkında -Alusi’nin ve İbn-i Hümmam’ın dediği gibi- sahih olan rivâyetin şu olduğunu ifade etmiştir: “Abdiyezid’in oğlu Rükane, zevcesi Süheyme’yi “*elbette: kat’i olarak*” boşadı. Bunu Peygamber (s.a.v.)’e haber verdi ve “*Ben (elbette ile) yalnız bir talak murat ettim*” dedi. Resulullah (s.a.v.); “*Ancak bir talak murat ettiğine vallahi mi?*” buyurdu. Rükane; “*Bir*

¹⁹⁸ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s.149.

¹⁹⁹ Abdullah Parlıyan, *Sünen-i Ebu Davud Tercemesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984, Talak 10.

²⁰⁰ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s.153.

talaktan başkasını kastetmediğime vallahi” cevabını verdi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) zevcesini ona reddeyledi. (geri verdi)”²⁰¹ Ebu Davud bunu, üç tarikten rivâyet ettikten sonra; “Bu hadis, Rükane’nin karısını üç talakla boşadığını haber veren İbn-i Cüreyç hadisinden daha sağlamdır. Zira bu (nun ravileri olan Nafi’ b. Uceyr ve Abdullah b. Albulnar) Rükane’nin aile halkı (oğulları, torunları) dır. Onlar bu haberi başkalarından daha iyi bilir” demiştir.²⁰²

İlgili izahatin devamında Ekrem Doğanay Hoca Efendi, zikri geçen hadisin kendileri lehine delil olduğunu ifade ederek: “Bu hadis, görüldüğü üzere, Alusi’nin de dediği gibi muhaliflerin iddialarına (üç talakın bir sayılacağına) delil olmaya salih (yeterli) değildir. Bilakis aleyhlerine hüccettir. Zira “Elbette” lafzı, elfazı kinayedendir. Bunda ise, niyet muteberdir. Karısına, “Elbette seni boşadım” diyen kimse, bir talaka niyet ederse bu, bir talak olur, üç talaka niyet ederse üç talak olur. Bunun için Resulullah (s.a.v.), Rükane’ye yemin teklif etmiş, Rükane de ancak bir talaka niyet ettiğine dair yemin etmiştir. Bu hadis de delalet ediyor ki, bir lafzile üç talakın vukuu sahihtir. Çünkü Rükane, birden fazlaya (mesela, üç talaka) niyet ettim demiş olsaydı vaki olacaktı. Yoksa ki, “Yalnız bir talaka niyet ettiğine Vallahi mi?” diye yemin edilmesinin bir manası olmazdı.”²⁰³

Delil olarak gösterilen Hadis-i şerif, bir defada üç talakla boşamanın hem bir talaka ve hem de üç talaka yorumlanabileceğini işaret etmektedir. Buradan da Allah Resulü döneminde bir defada üç talakla boşamanın vaki olduğu, böyle durumlarda Allah Resulü’nün vakiyaya muvafık hareket ettiği, yani bazı durumlarda birden verilen üç talakı yine aynı şekilde üç talak olarak onayladığı, bazı durumlarda ise üç talakı bir talak olarak onayladığı görülmektedir. Hz. Ömer’in uygulaması da bunu desteklemektedir. Şöyle ki, âlimlerin ortak görüşüne göre Hz. Ömer boşama konusundaki gevşekliğin önüne geçmek için, istişare ile bir defada verilen üç talakın üç talak olarak tescil edilmesine hükmediyor. Yani Hz. Ömer, Allah Resulü’nün uygulamalarından o anki şartlara en uygun olan uygulamayı almış ve hüküm olarak açıklamıştır. Aslında Hz. Ömer yeni bir şey ihdas etmemiş, Allah Resulü dönemindeki bir uygulamayı devam ettirmiştir.

²⁰¹ Tirmizi, 2051.

²⁰² Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s.154.

²⁰³ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s.154.

Müellife göre muhalif azınlığın üçüncü fakat en kuvvetli delilleri şu hadis-i şeriftir: Abdullah İbn-i Abbas'tan rivâyete göre; Resûl-i Ekrem ile Hz. Ebû Bekir devrinde ve Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk iki yılında bir lafızda üç talâk bir talâk sayılmaktaydı. Daha sonra Hz. Ömer bu hakkın kötüye kullanıldığını görünce, *“İnsanlar kendilerine mühlet verilmiş bir konuda acele ediyorlar; gelin bu konuda onların sözlerini geçerli sayâlim”* diyerek bir defada üç talâkı geçerli saymıştır.²⁰⁴

İbn-i Cüreyc tarîkı ile gelen rivâyette, Ebu's-Sahba, İbn-i Abbas (r.a.) ya: *“Üç talakın Peygamber (s.a.v.) ile Ebu Bekir (r.a.) in zamanında ve Hz. Ömer (r.a.) in hilafetinin ilk üç yılında ancak bir talak kabul edildiğini bilir misin”* diye sordu. İbn-i Abbas (r.a.) da: *“Evet”* buyurdu.²⁰⁵

Müellife göre İbn-i Teymiyye'nin görüşünü savunanlar bu hadis-i şerifin zahirine tutunup şöyle demişlerdir: Resulullah (s.a.v.) ile Ebu Bekir'in zamanlarında ve Ömer İbnü'l-Hattab'ın hilafetinin de ilk iki veya üç senesinde; *“Sen üç talak boşsun”* demek gibi bir ağızdan verilen üç talak, bir talak sayılıyordu. Hz. Ömer (r.a.), halkın, acele etmeyip ihtiyatlı olması gereken, talak hususunda acele edip şerre düştüklerini görünce, onlara bir ukubet (ceza) olmak üzere bir lafız ile veya bir mecliste yaptıkları üç talakı, üç talak olarak aleyhlerine imza ve infaz eyledi. Ömer (r.a.)'in re'yine göre bu, O'nun zamanında halkın maslahatlarına muvafık idi. Ve onlar böyle bir cezayı zaten hak etmişlerdi.²⁰⁶

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, *“bu hadis-i şerifin, İbn-i Teymiyye ve taraftarlarının yorumladığı gibi anlaşılması, tefsir ve te'vil edilmesi, birçok mahzurlar doğuracak ve Din-i İslam'da tedavisi mümkün olmayan yaralar açacaktır.”* der ve görüşlerini şöyle temellendirmeye çalışır:

“Mevrid-i nass'ta kıyasa (icthada) mesağ yoktur (nassın varid olduğu yerde kıyas caiz olmaz ve nass ile sabit olan bir hükmü değiştirmek, hiç kimse için, hiçbir zaman mümkün değildir). Bu külli bir kaidedir. Hakkında Allah ve Resulünün görüş beyan ettiği bir konuda icthad etmek, o nassın hilafına hüküm vermek, batıldır. Bu bağlamda Hz. Ömer (r.a.) için, Allah Resulü'nün bir uygulamasını kaldırdı, demek mümkün değildir.” Müellif ayrıca İbn-i Kayyim'in *“Zamanların, mekanların ve hallerin değişmesiyle fetva da değişebilir. Binaenaleyh Ömer, kendi zamanında bunu,*

²⁰⁴ Müslim, Talâk 15-17.

²⁰⁵ Ebu Davud, Talak 10.

²⁰⁶ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükmü ve Hikmetleri*, s.157.

bir ukubet olmak üzere onlar aleyhine imza etmeyi maslahatlarına uygun gördü, O'nun görüşü bu idi” şeklindeki sözlerine de “kendince cevap vermeye çalışmış fakat düştüğü batıl bataklığından çıkmaya uğraştıkça daha çok batmıştır.”²⁰⁷ demiştir.

Fıkıhta “Zamanın değişmesi ile hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz” diye bir madde vardır. Ancak müellif bu kaidenin külli olmayıp cüz’i olduğunu ve mukayyed bulunduğunu savunmaktadır. Ona göre zamanın değişmesi ile değişebilecek hükümler nass ile sabit olmayıp, ahkam-ı külliyyeden bulunmayan, örfe dayandırılarak icthadla koyulan bir kısım cüz’i hükümlerdir. Yoksa kat’i nasslar ile sabit olan hükümlerin zamanla değişmesi söz konusu değildir.

Talak-ı selase konusu hakkında nass bulunmayan ve zamanın değişmesi ile etkilenen örfe mebni koyulmuş cüz’i hükümlerden değildir. Aynı zamanda riâyet edilmesi veya ilga edilmesi hakkında bir nass varid olmayan “*Mesalih-i Mürsele*” den de değildir. Hz. Ömer (r.a.)’ in böyle bir meselede kendi re’yi ile değiştirme yapması mümkün değildir. Bu, imamların (devlet reislerinin) görüşüne bırakılmış meselelerden hiç değildir.²⁰⁸

Müellif bu kısımdaki görüşlerinde önemli birtakım iddialarda bulunuyor. Bunlardan birincisi Allah Rasulü (s.a.v.) döneminde üç talak bir sayılmamış, üç sayılmıştır. Resulullah (s.a.v.) ve ilk dönem sahabeler döneminde, bir defada söylenen üç talakın bir talak sayılması gâyet net bir şekilde ortadadır ki müellifin kendi eserinde dahi zikrettiği hadisler bunu göstermektedir. Bir tanesini örnek verecek olursak şu hadis-i şerifi zikredebiliriz. Bahsi geçen eserin 153. sayfasında nakli verilen ve müellif dahil, birçok âlimin sıhhatine şهادette bulunduğu hadisede; Abdiyezid’in oğlu Rükane eşini boşamış ve ardından Peygamber (s.a.v.)’e gelerek boşamada üç talak verdiğini ama bununla niyetinin bir talak olduğunu ifade etmiş, Allah Resulü (s.a.v.)’de niyetinin bir talak olduğuna dair yemin etmesini istemiş, yemin gerçekleşince de zevcesini ona reddeylemiş (geri vermiş)tir. Hadiseyi yorumlayan müellif kendi ifadeleriyle şöyle demiştir: “*Karısına “elbette seni üç talakla boşadım” diyen kimse bir talaka niyet etmişse bu bir talak olur.*” Bu ifade bize gösteriyor ki Allah Resulu döneminde eşlerini üç talakla boşayanlar olmuş, böyle durumlarda boşayanın niyetine bakılmıştır. Bazı hadiselerde de Allah Resulü niyetini sormaksızın

²⁰⁷ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükümü ve Hikmetleri*, s.158.

²⁰⁸ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükümü ve Hikmetleri*, s.159.

bir defa da üç talakla boşayanın boşamasının (üç talakla) geçerli olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁹

Allah Resulü (s.a.v.) ‘in vakiaya muvafık olarak, yani içinde bulunulan şartlara göre evliliğin devamında maslahat görüp görmemesi, kararlarında etkili olmuştur. Zira fetva bireyseldir. Fetvayı etkileyen birçok husus bulunmaktadır.

İkincisi Hz. Ömer (r.a.) naslarda sabit olan hiçbir hükmü ortadan kaldırmamıştır. Bu doğrudur. Lakin değişen durumlar, illetler vs. gibi sebeplerden dolayı bazı hükümleri uygulamadığı vakidir. Müellefe-i Kulüb’e zekât gelirinden pay verilmesini durdurması, hırsızlık yapanlara verilen cezanın uygulanmaması gibi Hz. Ömer (r.a.) döneminde gerçekleşmiş uygulamalar mevcuttur. Allah Resulü zamanında bir defada üç talakla gerçekleşen boşamanın bazen bir, bazı durumlarda üç boşama sayılması, Hz. Ömer döneminde ise gevşekliğin önüne geçilmesi amacıyla istişare ile bir defa da üç boşamanın, beynunet-i kübra yani büyük ayrılık sayılmasına hükmedilmesi de²¹⁰ Hz. Ömer’in naslarda geçen bir hükmün uygulamasını durdurmasına örnektir. Yoksa hükmü kaldırmış değildir. Yani Hz. Ömer (r.a.) vermiş olduğu hükümde Resulullah (s.a.v.)’in konu ile ilgili farklı uygulamalarından birini esas almış, vakiaya muvafık olarak, toplumun faydasına olacağını düşündüğü bir hükmü başlatmıştır. O dönemde bu uygulama genel kabul görmüş ve cumhur tarafından onaylanmıştır. Fakat değişen şartlar göz önüne alındığında hali hazırda toplumun faydasına olan uygulamanın, bir defada üç talakın bir talak sayılmasında olduğu görülmektedir.²¹¹

Müellif, talakı selase konusunda, “*Resulullah (s.a.v.) döneminde üç talak bir sayılıyordu, Hz. Ömer (r.a.) döneminde üç talak üç boşama olarak sayılmaya başlandı*” denilirse, “*Hz. Ömer (r.a.)’ın kendi re’yi ile, kendi devrindeki insanlara, maslahat gördüğü için ve bir ukubet olmak üzere, bunu üç talak kabul edip imzaladı demenin*” büyük yaralar açacağını ve çeşitli musibetlere sebebiyet vereceğini belirtmiştir.

Müellife göre bu musibetlerden biri şudur: “*Bir devlet reisi, maslahat gördüğü zaman, şer’î hükümlerde -kitap, sünnetle de sabit olsa- kendi re’yine göre tebdilat yapabilecektir.*” manası anlaşılacaktır. Bunun için, meşru bir hak olacak ve bu

²⁰⁹ Buhari, Talak 30.

²¹⁰ Müslim, Kitabu’l-Ahkam 1718.

²¹¹ H. İbrahim Acar, “Talak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayinevi, 2009), 39:499.

salahiyeti -haşa- haiz olacaktır. Halbuki bu, mahz-ı küfür ve dalalettir. Peygamber dahi böyle bir salahiyyete kat'iyen sahip değildir.²¹²

Burada şu konuyu açıklığa kavuşturmamız gerekiyor ki, Kur'an ve sünnetle sabit olan bir hüküm hakkında devlet başkanı dahil hiç kimse kendi görüşüne göre ve istişare yapmadan te'vil yapmak, yok saymak hakkına sahip değildir. Müellif bu manada haklıdır. Lakin bir devlet reisi bazı özel durumlarda istişare ile birtakım illetlere binaen hükümleri uygulamayabilir. Bu onun, o hükümleri inkâr ettiği anlamını taşımaz. Hz. Ömer (r.a.) döneminde müellefe-i kulub'e zekâtan pay ayrılması, O'nun ilgili âyeti inkâr ettiği anlamı taşımaz.

2.3.3.2. Cumhuriyetin Delilleri

*“Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.”*²¹³ Başta İmam Buhari olmak üzere birçok müfessir, bir kelime ile verilen üç talakın, üç talak vaki olacağına bu âyet-i kerime ile delil getirmişlerdir. Şöyle ki: İki talakı cem'edip; *“sen boşsun, sen boşsun”* demek caiz olunca üç talakı cem'etmek; *“sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun”* demek de caizdir. Ayrıca *“Veya onu güzellikle salıvermektir”* ifadesi, üç talakı birden vermeye de şamil bir lafz-ı ammdır. Nikah hakkına malik olan bir erkek, bu hakkını ayrı ayrı izale edebileceği gibi; bir sözle, *“sen üç talak boşsun”* demek suretiyle birden de izale edebilir. Bunun bid'i talak olması ve binaenaleyh şer'an haram kılınması gerçekleşmesine engel teşkil etmez. Mesela mürted olmak haramdır, lakin mürted olacak bir fiilde bulunmak mürted olmaya engel teşkil etmez. Ta ki üç talakı birden vermek, İmam Şafi'ye, Ebu Sevr'e ve İmam Ahmed'in bir kavline göre sünnete muhalif bile değildir.²¹⁴

Bahsi geçen âyette iki talakın bir defada verilmesi hükmü net değildir. Burada kastedilen bir kocanın karısını bir defada veya farklı zamanlarda iki defa boşayabileceği, bundan sonra tek hakkının kaldığını, bu hakka göre de ya evliliğini yeni bir nikahla veya yeni bir nikaha gerek olmadan devam ettireceği ya da üçüncü boşama hakkını kullanarak eşinden tamamen ayrılacağı bildirilmektedir. Yani bu âyetin mesajı, nüzul sebebi ile birlikte incelendiğinde *“Boşama iki artı bir defadır, bundan fazlası yoktur.”* olarak da anlaşılabilir.

²¹² Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükmü ve Hikmetleri*, s.163.

²¹³ Bakara, 2/229.

²¹⁴ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 171.

Allah’u Teâlâ, Talak Sûresi 1. âyetinde boşama ile ilgili hükümlerden bahsettikten sonra “*İşte bunlar Allah’ın koymuş olduğu sınırlardır. Kim bunu aşarsa kendine yazık etmiş olur. Bilemezsin belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir.*”²¹⁵ buyurmuştur. Cumhur ulema bu âyet ile delil getirip şöyle demişlerdir: Zevcesini sünnete riâyet etmeyip de birden üç talakla boşayan kimse, sonradan nedamet getirip onu geri almak isteyebilir. Fakat bu onun için, beynunet-i galiza vaki olduğundan mümkün olmaz. Fevt olanı telafi imkânı kalmaz. Eğer bir lafız ile verilen üç talak, üç talak olarak meydana gelmiş olmasaydı, o takdirde bir talak-ı ric’î olurdu. Binaenaleyh boşayan da geri almak hakkı bulunduğu için pişman olmaz ve “*Bilemezsin belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir*” cümlesinin manası kalmaz, o, nefesine zulmetmiş sayılmazdı. Halbuki iş işten geçmiş, dönmeğe hakkı kalmamıştır.²¹⁶

Bu görüşe göre eşini bir defa boşayan pişman olmaz, nedamet getirmez hükmü ortaya çıkıyor ki burası tartışılabilir. Eşini bir defa boşayan da nedamet getirebilir, eşine dönebilir ve Allah kendileri hakkında daha güzel bir şey karşılına çıkarabilir. Bir musibetten ders alan eşler daha dikkatli bir şekilde evliliklerine devam edebilirler.

Uveymir Aclâni, -karısını bir başkasıyla bulduğu için- Resulullah (s.a.v.)’in huzurunda yemin ile te’kidli mülââne yapmışlardı. Karı ile kocadan her biri teklif edilen yemin ile müekked şهادeti yaparak suçu üzerinden attı. Bunun üzerine Uveymir Aclâni: “*Ya Resulallah! Eğer onu nikahım altında tutarsam onun üzerine yalan söyledim -ona zina isnadında iftira attım- demektir.*” dedi. Sonra da Resulullah kendisine emretmeden önce “*O üç talak boştur*” diyerek karısını talakı selase ile boşadı.²¹⁷

Görülüyor ki Resul-i Ekrem (sav)’in huzurunda Uveymir, üç talakı birden verdiği halde Resulullah onu imza ve tahrir buyurmuş, bir inkâr ve itiraz da bulunmamıştır. Eğer vaki ve caiz olmasaydı nasıl sükût edip tahrir buyururlardı?²¹⁸

Bu hadis-i şerifte, yukarıda zikredilen “*Allah Resulü birden verilen üç talakı bazen bir talak bazen de üç talak olarak onaylamıştır.*” görüşüne destek teşkil etmektedir. Allah Resulü birden üç talakla verilen boşamaları, içinde bulunulan şartlara göre bir boşama veya üç boşama şeklinde onayladığı görülmektedir.

²¹⁵ Talak, 65/1

²¹⁶ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 172.

²¹⁷ Buhari, Talak 30.

²¹⁸ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 173.

Kurazi Rifaa'nın karısı Temime Resulullah (s.a.v.)'e gelip; *"Ya Resulallah! Zevcim Rifaa beni boşadı ve -üç talak ile boşayarak- talakımı kestirip attı"* demişti. Bu hadiste geçen; *"zevcim beni boşadı ve talakımı kestirip attı"* lafzı, üç talakı bir defada verdi, manasına muhtemeldir. Şahid mahalli de burasıdır. Onun içindir ki İmam Buhari bu hadisle istidlal edip bir lafz ile verilen üç talakın tahakkuk edeceğini ispat ederek cumhur-u ulemayı müdafaa etmiştir.²¹⁹

Hiz. Aişe (r. anha) demiştir ki; bir adam karısını üç talak boşadı, kadında -başka bir erkekle- evlendi. Sonra evlenmiş olduğu kocası da onu boşadı. Peygamber (s.a.v.)'e *"Bu kadın önceki kocasına helal olur mu"* diye soruldu. *"Hayır ikinci kocasıyla da birinci kocası gibi cinsel birliktelik yaşamadan helal olmaz"* cevabını verdi. Burada geçen *"bir adam karısını üç talakla boşadı."* Cümlesi de bu üç talakın toptan vaki olduğuna delildir.²²⁰

Abdullah İbn-i Ömer'e, bir boşama hadisesi hakkında sorulduğunda boşayan kişiye dedi ki; *"Sen karını bir veya iki talak boşadığın için bu ric'at mümkündür. Çünkü Allah Resulü (s.a.v.) bana işte bunu emretti. Ve eğer onu üç talakla boşamış olsaydın senden başka biriyle evlenmedikçe o kadın sana helal olmazdı."*²²¹ Görülüyor ki bu hadis-i şerif; üç talakın vuku bulacağına delildir.

Daha evvel de zikri geçen bir hadis-i şerifte Rükane eşi Süheyme'yi üç talakla boşamıştı da Allah Resulü'ne gidip niyetinin bir boşama olduğunu ifade etmişti. Ardından Allah Resulü (s.a.v.), ona yemin ettirmiş ve yemini akabinde eşini iade etmiş (geri vermiş)ti. Görüldüğü üzere bu hadis de, bir kelime ile yapılan üç talakın, üç talak sayılacağına delildir. Burada koca kinayeli lafız kullandığı (elbette) için, Resulullah (s.a.v.) kişinin niyetini sormuştur. Demekki kinayeli lafızlarda niyet devreye girmektedir.²²²

Bir kişi, Abdullah İbn-i Abbas'a gelip eşini üç talakla boşadığını söyledi. İbn-i Abbas kişiye şu cevabı verdi: *"Biriniz gider, hamakate biner, sonra da Ey İbn-i Abbas, Ey İbn-i Abbas der. Oysa sen Allah'tan korkmamışsın. Binaenaleyh ben sana çıkış yolu bulamadım, sen, -karını birden üç talakla boşayarak- Rabbine asi oldun ve senden bain (kesinlikle boş) olmuştur"*. Muvatta'ın rivâyetinde o kişi, *"Benim onu üç talak*

²¹⁹ Aynî, *Umdetü'l-Kaari*, c. 9, s. 537.

²²⁰ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 174.

²²¹ Ebu Davud, *Talâk* 2/257.

²²² Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 176.

boşamam bir kelime ile vakidir” dedi. İbn-i Abbas; “Şüphesiz sen, sana ait olan fazla hakkı, elinden birden salıvermişsin”²²³ cevabını verdi.

İmam-ı Malik’in Muvatta’ında sabit olduğu üzere; bir adam Abdullah İbn-i Abbas’a “*Ben karımı yüz talak ile boşadım, benim hakkımda re’yin ne olur*” diye sordu. İbn-i Abbas (r.a.): “*Karın senden üç talak boş olmuştur. Doksan yedisi ile de sen Allah’ın sabit hükümlerini eğlence yerine tutmuşsun*”²²⁴ cevabını verdi.

Müellif sadece bir kısmının zikredildiği bu delillerden sonra şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Burada sunulan delillerden anlaşılmuştur ki, Sahabe ve Tabiun’un cumhurunun ve dört mezhep imamlarının kail olduğu: “Bir kimse karısını bir lafzile, birden üç talakla boşarsa, o üç talak vaki olur yolundaki hüküm hakkın ta kendisidir.*²²⁵ *İbn-i Teymiyye ve onunla aynı görüşte olanların en kuvvetli delilleri olan hadisin ravisi İbn-i Abbas (r.a.), birçok hadisede karısını üç talakla boşayan, birden bir ağızla boşayan ve kendisine bunun hükmünü soran kimselere, üç talak ilzam edip; karısının üç talak-ı bainle boş olacağı ve binaenaleyh bir başka koca ile evlenmedikçe kendisine kat’iyetle haram olduğu yolunda fetvalar vermiştir.*”²²⁶. Bahse konu olan hadis şu şekildedir: *Resulullah (s.a.v.) ile Ebu Bekir (r.a.) döneminde ve Hz. Ömer (r.a.)’ın halifeliğinin ilk zamanlarında bir kişi eşiyle cinsel münasebette bulunmadan (bir defada) üç talakla boşarsa, bu boşamasını bir boşama sayarlardı. Fakat Ömer (r.a.) halk arasında bu uygulamanın çoğaldığını ve uzun bir zaman sürecinde yapılması gerekeni aceleye getirdiklerini görünce, onların aleyhine olarak (bu şekilde verilen üç talakın) üçünü de geçerli kıldı.*²²⁷

Cumhurun bahsi geçen hadis-i şerif hakkındaki yapmış olduğu yorumlar şunlardır: Birinci grup görüş sahiplerine göre üç talak Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bir müddet, bir talak olarak itibar edilmiş, bilahare yine Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde bu hüküm neshedilmiştir. İş bu nesh haberi, kendilerine ulaşmayanlar, bilhassa uzak yerlerde bulunanlar üç talakı bir kabul etmeye devam etmişlerdir. Nihâyet Hz. Ömer (r.a.), sahabe-i kiramla bu konuda istişarede bulunmuş, bunun neticesinde, böyle üç talakın bir talak olarak itibar edildiğine dair hükmün, bilahare

²²³ Ebû Dâvud, Talak 10; İmam Muhammed Bin Muhammed Bin Süleyman er-Rûdânî, *Cem’ul-Fevâid*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, Hadis No: 4367.

²²⁴ Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Hımyerî, *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Talâk 2.

²²⁵ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 181.

²²⁶ Doğanay, *İslam’da Talak’ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 182.

²²⁷ Müslim, Talâk, 15-17.

zaman-ı nebevide nesholunduğu hakkında delil mevcut olduğu anlaşılmıştır. İş bu nesh eden delil de ya kendisine baliğ olan bir haberdir veya icmadır. İcma da ancak nassa istinad eder. Bunun içindir ki ehli sünnet uleması, bunun üzerine ittifak edip kapanmışlardır. İbn-i Abbas'ın haberi ise, sırf nesheden delilin, Peygamber (s.a.v.)'in vefatından bir müddet geçtikten sonra yaygınlaşıp herkes tarafından bilindiğini izah ve beyan içindir.²²⁸

Boşama sayısı ile ilgili hadislerde nesh olduğunu söylemek çok zorlama bir yorumdur. Böyle önemli bir konuda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in her daim yanbaşı olan Hz. Ömer (r.a.)'ın bundan haberinin olmaması mümkün değildir. Çünkü Hz. Ömer (r.a.)'ın üç talakı üç boşama sayması ile ilgili rivâyetlerin hiçbirinde bu konudaki hükmün Resulullah (s.a.v.) tarafından neshedildiği geçmemektedir. Aksine bu değişikliğin bir nesh sebebiyle değil, zamanın ve şartların değişmesiyle ortaya çıkan bir sorunun çözümü sadedinde yapıldığı açıkça belirtilmiştir. Şöyle ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den daha sonraları tek seferde üç talak verip bunun bir boşama sayılması yaygınlaşmış, Hz. Ömer (r.a.) bu hakkın suistimal edilmeye başlandığını görünce tedbir almıştır. Abdullah İbn-i Abbas bu husustaki düzenlemeyi şu şekilde anlatmaktadır: *“Resulullah (s.a.v.) ile Ebu Bekir (r.a.) döneminde ve Hz. Ömer (r.a.)'ın halifeliğinin ilk zamanlarında bir kişi eşiyle cinsel münasebette bulunmadan (bir defada) üç talakla boşarsa, bu boşamasını bir boşama sayarlardı. Fakat Ömer (r.a.) halk arasında bu uygulamanın çoğaldığını ve uzun bir zaman sürecinde yapılması gerekeni aceleyle getirdiklerini görünce, onların aleyhine olarak (bu şekilde verilen üç talakın) üçünü de geçerli kıldı.”*²²⁹ Müellifin konu ile ilgili eserinde bu rivâyet ayrıntılı bir şekilde verilmiş,²³⁰ net olarak herhangi bir nesh ifadesi görülmemiş, aksine Hz. Ömer (r.a.)'ın bu içtihadının çıkış sebebi açık bir şekilde (toplumda oluşan gevşekliğin önüne geçmek şeklinde) açıklanmıştır.

Yine müellifin de içinde bulunduğu görüş sahiplerine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde üç talakın bir sayılması, talak ile ilgili âyetin gelmesinden önceydi.²³¹ O zamanlar boşamada sınır yoktu. Koca karısını istediği kadar boşayabiliyor, sonra tekrar rücu edip o kadını nikahında tutabiliyordu. Daha sonraları bu neshedildi ve talakın üç ile tahdid edilmesi ile aile hukukuna düzen ve hayatna -

²²⁸ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 184.

²²⁹ Müslim, *Talâk*, 15-17.

²³⁰ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 156-157.

²³¹ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükmü ve Hikmetleri*, s. 185.

kalıcı prensiplerle- huzur getirildi. Şu kadar ki bunun mensuh olduğu, Ashabın cümlesi tarafından, ancak Hz. Ömer (r.a.) zamanında malum oldu! Bundan dolayı Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında sabit olan bir hükmü kendi re'yi ile değiştirmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanından beri cari olan; birden verilen üç talakın vaki olacağı ve bununla kat'i ayrılık meydana geleceği hükmünü geçmişte olduğu gibi devam ettirmiştir. Bu görüş de kendi içerisinde tutarsızdır. Zira boşamada sayının olmadığı bir dönemde üç talaktan bahsedilmesi ve bunun bir sayılması muhaldir. Bahsi geçen dönemde, yani talak âyetinin inmesinden önce boşamada sayı yoktu. İsteyen istediği kadar boşama hakkı kullanıyor, istediği zaman eşine rücu ediyor ve bu durum kadınlar aleyhine mağduriyet oluşturuyordu. Bu yüzden talak âyetleri indi.²³²

İbn-i Abbas hadisi ile ilgili bir görüş de şöyledir: İbn-i Abbas hadisi medhulün-biha olmayan (kendisiyle cinsel birleşme vuku bulmayan) kadının talakı hakkındadır. Nitekim Nesai Sünen'inde "*Zevceye duhülden önce verilen üç talak babı*" diye bir bölüm açmış ve burada Ebu's-Sahba'nın İbn-i Abbas'tan rivâyet ettiği mezkûr hadisi zikrelemiştir. Nesai bu terceme ile İbn-i Abbas hadisindeki üç talakın, medhulün-biha olmayan kadın için ayrı ayrı verilen üç talaka hamledilmekle te'vil edileceğine işaret etmiştir. Zira bir kimse kendisine hiç yaklaşmadığı zevcesini, "*sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun*" diye ayrı ayrı üç talakla boşadığı zaman, birinci talak vaki olur. İkinci ve üçüncü talaklar ise lağvolur. Medhulün-biha olmayan kadın hakkında iddet lazım gelmeyeceğinden, birinci boşama ile kadın dinen boş olur. Artık talaka mahalliyet kalmadığı, o kadın onun nikahlısı olmaktan çıktığı için diğer iki talakın hükmü kalmamıştır. (Bu mesele, Hanefiler ile İmam Şafi'ye, İmam Ahmed'e ve Süfyan Sevri'ye göredir.)²³³

Özetle bu görüş sahiplerine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Ebu Bekir (r.a.) zamanlarında, bir kabul edilen üç talak, medhulun biha olmayan (cinsel birleşme olmamış) zevceler hakkında, bir mecliste ayrı ayrı verilen üç talaktır. "*Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde üç talak, bir sayılırdı*" sözünün manası işte budur. Hz. Ömer (r.a.)'ın imza ve takrir eylediği üç talak ise, medhulün biha olan zevceler hakkındaki üç talaktan ibarettir. Bu manaya göre, cumhurdan bu müşkil giderilmiş ve İbn-i Abbas

²³² Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Saray Matbaacılık, Ankara 2007, c. 1, s. 365.

²³³ Bilmen, "*Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye*" *Kamusu*, s. 205.

hadisi ile üç talakın vukuuna iktiza eden deliller arasında tevfik (uyum) sağlanmış demektir. Bu nazik bir te'vildir.²³⁴

Nesai'nin işaret ettiği bu mana, Ebu Davud'un Sünen'inde (2199 numara ile) tahriç edilen hadiste sarahatle zikredilmiştir. Tavus'tan rivâyet edildiğine göre Ebu's-Sahba denilen bir adam, İbn-i Abbas'a çok soru sorardı. (Bir defasında) dedi ki: *"Bilmez misin; bir kimse karısını ona duhülden (yaklaşmadan) evvel üç talak boşadığı zaman, Resulullah (s.a.v.) ile Ebu Bekir (r.a.)'in zamanlarında ve Hz. Ömer(r.a.)'in hilafetinin (iki veya üç sene kadar) başında onu bir talak kabul ediyordu."* Buna cevaben İbn-i Abbas: *"Evet bir adam zevcesini onunla mücamaattan evvel boşadığı vakit, halk bunu (üç talak) Resulullah (s.a.v.)'in ve Ebu Bekir (r.a.)'in zamanlarında; Hz. Ömer(r.a.)'in hilafetinin başında bir talak sayarlardı. Fakat Hz. Ömer (r.a.), halkın acele edip çok talak yaptığını (bu hususta şerre düşüp sonunu düşünmediklerini) gördü, bunları (üç talak) onlar aleyhine caiz kıyorum (veya caiz kılınız)" dedi.*²³⁵

Bir defada üç talak ile boşama hakkında buraya kadar ifade edilen görüşler ve gerekçeleri incelendiğinde göze çarpan hususlar özellikle şunlardır: Bir defada üç talak ile boşama, sünnete uygun değildir, bid'i boşamadır fakat geçerlidir. Bir defada üç talakla boşamanın üç talak mı, yoksa bir talak mı sayılacağı hususunda, bu uygulamanın Allah Resulü döneminde bazı durumlarda bir talak, bazı durumlarda da üç talak sayıldığı ortadadır. Burada belirleyici unsurun boşama hadisesinin durumu olduğu açıktır. Yani vakıaya muvafık fetva verilmiştir, doğrusunun da bu olduğu görülmektedir.

Hz. Ömer döneminden itibaren Allah Resulü'nün konuyla ilgili birbirinden farklı iki uygulamasından bir defada verilen üç talakın üç talak sayılacağı yönündeki uygulaması esas alınmış, bu yapılırken mevcut şartlar etken olmuştur. Yani yine vakıaya muvafık hareket edilmiştir.

Günümüz İslam hukukçularından. Abdulkerim Zeydan ve Nihat Dalgın da bir anda kullanılan üç boşama hakkının tek ric'î talak sayılması gerektiği görüşündedir.²³⁶

Bugün gelinen nokta da bir defa da üç talakla boşama durumunda, bunun bir veya üç talak sayılması yine vakıaya göre belirlenmesi uygun gözükebilir. Şöyle ki,

²³⁴ Doğanay, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, s. 188.

²³⁵ Rûdânî, *Cem'ul-Fevâid*, Hadis No: 4383.

²³⁶ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Konular*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013. s. 368.

boşama vakalarında evliliğin devamında maslahat görülmesi durumunda tıpkı Allah Resulü (s.a.v.)'in yaptığı gibi üç talak bir sayılabilir ve yeni bir nikahla evliliğin devamına hükmedilebilir. Şâyet boşama vakasında evliliğin devamında maslahat görülmez ise mesela kocanın evini ihmal etmesi, içki ve kumar gibi kötü alışkanlıkları sebebiyle ev halkına zulmetmesi vb. durumlarda, bir defada söylenen üç boşamanın beynunet-i kübra olduğuna hükmedilebilir. Bu şekilde hüküm verilirken de fetva veren kişinin şahsi kanaatinden daha fazla Allah Resulü'nün benzer durumlarda verdiği hükümler baz alınmalıdır.

2.4. Tesettür ve Zina Hakkındaki Fıkhî Görüşleri

Bu bölümde, Ekrem Doğanay Hoca Efendinin 1983 yılında yayımlanan “İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükümü” isimli eserinde temas ettiği fıkhî meseleler ile sunulan çözüm yolları hakkında bilgiler verilecek, farklı görüşlerle kıyaslanarak değerlendirilecektir.

Zina, İslam toplumunu derinden sarsan, bu toplumun en küçük birimi olan aileyi felakete sürükleyen, nesli tehlikeye atan ahlakî rezilliktir. O halde nesepleri karıştıran, nesilleri yozlaştıran ve zürriyetleri soysuzlaştıran bu kötü fiilin gerçekleşmesine mâni olmak ve meydan vermemek, bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için zarurettir. Bu hususta duyarlı olan kişilerin meşru mücadeleyi ihmal etmemeleri ve mukaddes bir vazife telakki etmeleri elzemdir. Çünkü bir toplumda zina tehlike görülmez, yayılmasına mâni olunmaz ise vahim neticeler kaçınılmaz olur.

2.4.1. Zinanın Feci Akıbetleri

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin bu eserinde, fıkhî hükümlerini etraflıca ortaya koyduğu ilk konu; zina eden erkeğin muhsan bir kadınla veya zina eden kadının muhsan bir erkekle evlenip evlenemeyeceği meselesidir.

Herşeyden evvel zina, faillerini, nikahın feyz-ü bereketinden mahrum eder. Nikâhta hayatın bir feyzi, bereketi vardır. Çünkü nikâh, Allah'ın emri, Hz. Peygamberin sünneti olması hasebiyle ibadettir. Zinada ise hayatı heder etmek, ahireti berbat etmek vardır. Zina, ahlak ve faziletin amansız hasmıdır ki, haya ve iffeti kökünden söküp atar. Bu meş'um fiili işleyenlerde, cinsiyeti ne olursa olsun, zerre miktarınca ar, haya duygusu kalmaz. Zina ırz ve namusu yaralar, kirletir. Çünkü zina, faillerinin itibar ve haysiyetini yok eder. Onlara asla üzerlerinden çıkaramayacakları

bir ar ve mahcubiyet libası giydirir. Zina fiiline karışan kişilerle, ehli namus kişiler arasında bağlar kopar ve münasebetler kesilir. Zira, zinakar bir erkekle kimse evlenmek istemez, yine aynı şekilde zina eden bir kadını kimse nikahı altına almak istemez. Erkek veya kadın zina edenin ancak kendisi gibi zina eden biriyle veya bir müşrikle evleneceği Kur'an'da²³⁷ net bir şekilde ifade buyrulmuştur.

Fukahadan İmam Ali, İbn-i Mes'ud, Bera İbn-i Azib ve Aişe (r. anhüm) Nur sûresindeki, "*Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır*"²³⁸ âyetinin zahirine bakarak bir müslimin bir müşrike ile, veya bir müslime kadının bir müşrik erkek ile evlenmesi caiz olmadığı gibi, iffetli ve namuslu erkek ile kadınların da, zani ve zaniyeler ile nikahlanmalarının caiz olmayacağına kail olmuşlar, bunlarla akdedilecek nikahın -tevbe etmedikleri sûrece- sahih olmayacağına hükmedip şöyle demişlerdir: "*Bu âyet-i kerimenin zahiri haberdir, hakikati ise nehiydir (zaniyeyi, ancak zani veya müşrik erkek nikah etsin demektir.)*" ve âyetin sonundaki; "*Ve bu mü'minler üzerine haram kılınmıştır*" fıkrası, zani ve zaniye ile evlenmenin haram olduğuna delildir. Binaenaleyh ehli namus bir erkeğin fahişe bir kadına kıyacağı nikah sahih değildir. Keza iffetli bir kadının, zinakar bir erkekle evlenmesi de caiz değildir. Meğer ki tövbekâr olmuş bulunsunlar, o takdirde caiz olur. İbn-i Kesir (ö. 774/1373) tefsirinde İmam Ahmed'in de bu görüşte olduğunu bildirmiştir.²³⁹ Bu görüş sahiplerinin bahsi geçen âyet dışında başka delilleri de vardır. Bunlardan birisi, zikri geçen Nur Sûresi 3. Âyet-i kerimesinin nüzul sebebi olan hadisedir. İlgili rivâyeti Ebu Davud 2051, Tirmizi 3177 numara ile "*hadis hasendir*" diyerek, Hâkim'in, "*Sahih*" olduğuna hükmederek, Beyhaki ve daha başkaları rivâyet etmiştir.²⁴⁰ Bu hadisede geçtiği üzere özetle sahabeden Mersed, cahiliyye döneminde fuhuş yaptığı bir kadınla Müslüman olup da Medine'ye hicret ettikten sonra evlenmek istemiştir. Bu niyetini Allah Resulü'ne açmış. Resulullah sesini çıkarmamış, bu hadise üzerine Nur Sûresi 3. Âyet-i kerimesi nazil olmuştur.²⁴¹

Cumhur ulema ve dört mezhep imamları bu kısmın (zina eden kişilerin) nikahının caiz ve mün'akid olduğuna, fakat tahrimen mekruhluğuna hükmetmişlerdir.

²³⁷ Nur, 24/3

²³⁸ Nur, 24/3

²³⁹ İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut 1983, c. 6, s. 8.

²⁴⁰ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 28.

²⁴¹ Ebû Dâvûd Nikâh 4; Tirmizî Tefsir 24; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Müctebâ, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Nikâh 12.

Ebu Hanife, Malik, Şafi (hatta Ahmed b. Hanbel) hazeratının kavli budur. Delilleri ise şunlardır; Allah’u Teâlâ Nisa Sûresinde “*Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah’ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir ile) istemeniz size helâl kılındı*”²⁴²buyurmuş ve nikahı haram kılınanları açıkladıktan sonra bunların dışındakilerle nikahın helal olduğunu bildirmiştir. Burada nikahı haram kılınanlar arasında zina edenler yoktur. Resulullah (s.a.v.)’e bir kadınla zina yapan ve sonra onunla evlenmek isteyen kişinin hükmü soruldu Allah Resülü (s.a.v.): “*Evveli siah (zina) dır, âhiri nikahtır. Haram fiil helali tahrir etmez*” buyurdu. Kurtubi ve İbn-i Abbas (r. anhüma)’nın tefsirlerinde bu şekilde hüküm verdikleri görülmüştür.²⁴³ Müellife göre bir kaide-i külliyye teşkil eden bu hadisten anlaşılıyor ki, gayri meşru olan bir iş, meşru olan bir şeyi, meşru olmaktan çıkarmaz. Binaenaleyh zina nikahı haram kılmaz.²⁴⁴

Abdullah İbn-i Ömer (r.a.)’dan rivâyet olunmuştur ki bir adam mescide geldi ve tam anaşılmayan bir söz söyledi. Hz. Ebubekir, Ömer (r.a.)’e git şu adama bir bak, şüphesiz bu adamın bir derdi var dedi. Hz. Ömer (r.a.) da adama derdini sordu. Adam evinde bir adamın kızıyla zina yaptığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer adamın göğsüne vurdu ve “*Allah seni takbih eylesin, kızının ayıbını örtseydin ya*” dedi ve zina yapanlara yüzer değnek vuruldu, sonra bunları birbiri ile evlendirdi.²⁴⁵

Cumhur ulema bahsi geçen ve zina eden birinin muhsan biriyle evlenemeyeceğini bildiren âyet-i kerimeyi yasak şeklinde değil de layık değildir şeklinde yorumlamışlardır. Yine onlara göre “*Zinakar kişilerin nikahı mü’minlere haram kılındı*” derken de bir yasaklama değil bir sakındırma söz konusu edilmiştir.²⁴⁶

Müellif konu hakkındaki görüşleri ve bu görüşler hakkındaki cevapları zikretmiş, devamında kendi görüşlerini serdetmiştir. Ona göre zina büyük günahlardandır. Büyük bir günahı, haramlığına itikad ederek işleyen kişi fasık olursa da kafir olmaz, yani yine mü’mindir. Ehl-i imanın nikahı ise sahihtir. Bir mü’min,

²⁴² Nisa, 4/24.

²⁴³ Karaman- Çağrıncı- Dönmez- Gümüş, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 4, s. 51-52.

²⁴⁴ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 31.

²⁴⁵ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 32.

²⁴⁶ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 34.

sakinilmesi lazım gelen böyle haram veya tahrimen mekruh olan bir nikahı bilfarz tesir altında kalarak- irtikab etmiş olursa cumhur ulemaya göre bu nikah sahihtir.²⁴⁷

Tartışmaların odaklandığı ve âlimler tarafından hakkında farklı yorumlar getirildiği Nur Sûresi 3. Âyet-i kerimesinin nasıl anlaşıldığı ile ilgili tefsirlerde yapılan değerlendirmelerde şu hususlar dikkate çarpmaktadır: Kişi bu çirkin işi gerçekleştirirken karşısındaki kişi de aynı konumdadır. Bu kişiler yaptıkları çirkin fiili alışkanlık haline getirmeleri durumunda ve bu fiilde sakınca görmemeleri halinde iman dairesinden çıkmış olurlar. Yapılan çirkin iş, Yahudilik ve Hristiyanlıkta da yasak bulunduğundan dolayı, bu failerin başka herhangi bir semavi dine mensubiyetlerinden de söz edilemez. Geriye bu kişiler için sadece bir sıfat kalıyor ki o da müşrik olmalarıdır. Nikah terimine bir akid değil de cinsel birliktelik manası verilen bu yorumda yapılan tespitten sonra zinanın haramlığı ifade edilmiştir. Konu ile ilgili diğer görüş sahipleri nikâh kelimesini Kur'an'da geçen manası ile anlamışlar ve bir akid olarak görmüşlerdir. Onlardan bazılarına göre bu çirkin işi işlemiş kişi ile mü'minin nikahı caiz değildir, evlenirse bu nikah feshedilir. Çalışmada ifade edilen görüşlerden birinci gruba dahil olan bazı müctehidlere nazaran sayıları daha fazla olan diğer âlimlere göre bu âyetin hükmü sûrenin devamında gelen 32. âyet ile neshedilmiştir. Onlara göre iş haram, fakat akit feshedilemez. Yani bir zani ile nikahlanmak haram ama feshi mümkün değildir.

İlgili âyetteki nikah kelimesini yine Kur'an'daki manası üzere değerlendiren bir başka gruba göre ise âyet hakkında nesh söz konusu değildir. Bu çirkin işi işleyen fakat akabinde günahından rücu edip tevbede bulunan bir mü'mine zinakar denilmesi uygun değildir, dolayısıyla bu kişi ile nikahlanmanın önünde de herhangi engel bulunmamaktadır. Âyette zikri geçen zaniden maksat bu çirkin fiili adet haline getirenlerdir ve salih bir kişinin bunlarla evlenmesi ona yakışmaz, bu ancak müşriklere yaraşır.²⁴⁸

Burada bahsi geçen zina eden erkek veya kadın, başından hiç sahîh evlilik geçmemiş olan bekar oldukları halde zina yapan erkek ve kadınlardır. Yoksa evlenmiş, başından sahîh nikah geçmiş bulunan erkek veya kadın dul dahi olup da zina yapmış olsa ve bu suçları sabit olsa onların cezası recmdir.²⁴⁹

²⁴⁷ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 35.

²⁴⁸ Karaman- Çağrı- Dönmez- Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 4, s. 51.

²⁴⁹ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 41.

Zinanın ahlakî ve ailevi zararlarından biri de zinakar kişilerin fuhşiyata düşkünlüğü nisbetinde zevcesi ve mahremleri hakkında kıskanma duygusunun cidden zayıflamış olması veya tamamen yok olmasıdır.

Müellif, eserinde, bu madde altında mü'minin kıskanç olması gerektiği hakkında değerlendirmelerde bulunmuş ve konu ile ilgili bazı hadis-i şerifleri zikretmiştir. Bunlardan birinde bir sahabi *“eşimi başka bir erkekle görürsem onu kılıcım ile öldürürüm”* demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.); *“Sa'd'ın bu kıskançlığına hayret mi ediyorsunuz, ben ondan daha kıskancım, Allah ise muhakkak benden daha kıskançtır”*²⁵⁰ buyurmuştur.

Bu hadiste vurgulanmak istenen düşünce kıskançlığın belli bir ölçü dahilinde mü'mine ait güzel bir vasıf olduğudur. Yoksa eşini uygunsuz yakalayan kişinin eşini öldürebileceğine delil sadedinde asla anlaşılmalıdır. Bu hususta ileride ayrıntılı bilgi verilecektir.

Zina, mezniyeyi (zina edilen kadını) ve dolayısıyla onun hısımları ile akrabalarını rezil rüsvay etmiş olacağından, zani ile kadının ailesi ve akrabaları arasında düşmanlık duyguları başgösterir, cinâyetlere kadar varan hadiselerin ortaya çıkmasına sebep olur. Zina fiilinin yaygınlaştığı toplumlar ilahi azaba hazır olmalıdır. O beldelerde bereket de olmaz. Zinanın meydana aldığı çevrelerde korkunç hastalıklar başgösterir. Ayrıca zinada adam öldürme manası da vardır. Çünkü zina fiili kötü neticeler doğurup, insanların birbirlerini öldürmelerine yol açabilir. İkinci olarak; zina fiilinde bir hayat maddesi olan suyu (nutfeyi) gayri meşru surette akıtmakla heder etmek vardır. Halbuki bu büyük bir hata ve günahdır. Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Allah Teâlâ katında şirkten sonra, bir erkeğin nutfesini kendisine helal olmayan bir rahime koymasından daha büyük bir günah yoktur.”* Üçüncü olarak; nutfeyi gayri meşru yerlere sarfetmeyi normal görmeye sebep olan zina fiilini daha nice elim hadiseler takip edebilmektedir. Zinadan hamile kalan kadın kürtaj cinâyetine başvurabilmektedir.²⁵¹

2.4.2. Zinaya Giden Yollar ve Sürükleyen Amiller

Bu bölümde Ekrem Doğanay Hoca Efendinin işaret ettiği zinaya götüren sebepler üzerinde durulmuştur. Müellif öncelikle hemen tüm kötülüklerin baş sebebi olarak iman zafiyetini gösterir. Bu bağlamda zinanın da asıl sebebi; iman zaafı ve

²⁵⁰ Buhârî, Nikâh 36.

²⁵¹ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 51.

sinelerde Allah korkusunun kalmamasıdır. İman zaafi ve Allah korkusunun kalmaması gibi ana sebeplerden sonra kişiyi zinaya sevkeden tali sebepleri de şöyle sıralar: Zinaya götüren sebeplerden biri evliliklerin maddi külfetler sebebiyle zorlaşması ve düğünlerin büyük meblağları gerektiren ağır masraflara yükselmiş bulunmasıdır. İnsanlar kültürel yozlaşmanın da etkisiyle düğünleri gençlerin önüne bir dağ olarak çıkarmaktadırlar. Müellif bu başlık altında güncel meselelerden biri olan başlık parası ve meşruiyetine değinmiştir. Fitne devri olarak isimlendirdiği yaşadığı dönemde insanların, imanlarının da zayıflamasıyla düğünlerde yaptıkları israfların, gereksiz harcamaların her geçen gün artmakta olduğunu, evlenen gençten alınan haksız paraların sürekli çoğaldığını ifade etmiştir. Bu durum nikahın azalmasına ve dolayısıyla da zinanın çoğalmasına sebep olmuştur. Düğünlerde -kadının meşru hakkı olan mehir-den başka, ana-baba parası, kardeş-dayı parası, delikanlı-dua parası adı ile alınması caiz olan hiçbirşey yoktur. Bunları almak için meşru hiçbir sebep yoktur. Konunun devamında müellif kızından başlık parası alan babaya şöyle bir seslenişte bulunur: *“Ey kerimesini, cariyeler gibi birkaç kuruşa satan aç gözlü, insafsız insan! Bil ki Rûz-i cezada hasmın Kahhar Zü'l-Celal'dir. Ne cevap verecek ve dest-i kahr-ı kudretten kendini nasıl kurtaracaksın? Bunu hiç düşündün mü?”*²⁵²

Zinaya götüren sebeplerden bir diğeri, erkekler ile kadınların ihtilat halinde (bir arada) bulunmalarıdır ki bu üç şekilde olur. Birincisi, bir kadın mahremi olmayan yabancı erkekle başbaşa kalırsa bunun neticesi faciadır. Çok iyi bilinmelidir ki meleki sıfatları haiz olan insanların behimi (hayvani) sıfatları da vardır. Bundan dolayıdır ki, mahremi olmayan bir kadın, bir kızla halvet yapan, yalnız kalan bir kimse -Allah muhafaza- kendini, zinayı irtikab etmekten veya en azından zina ile itham edilmekten kurtarmış olamaz. Yüce dinimiz İslam bu tehlikeye karşı müntesiplerini uyarılmış ve nâmahremle halvet anlamına gelebilecek durumlara karşı tedbirli olunmasını istemiştir. Müellif burada mahremiyet ile ilgili birtakım bilgilendirmeler de yapmıştır. Kısaca değinmek gerekirse, İslam Dininde, kardeş karısı, amca ve dayı karısı ile baldızlar gibi bir dereceye kadar akrabadan olan kadınlarla yalnız kalınmak veya yalnız olduklarında yanlarına girmek caiz olmaz. Hal böyleyken nasıl olur da aralarında bir akrabalık bulunmayan erkekle yabancı kadın yapayalnız bir arada kalması asla caiz değildir. İkincisi ise; kadının yalnız başına en az sefer mesafesi bir

²⁵² Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 130.

yolculuğa çıkmış olmasıdır. Bundan doğabilecek birçok tehlike sebebiyle âlimler kadının, kocası veya nikahı ebediyen haram olan babası, oğlu, kardeşi, amcası gibi bir mahremi olmadan sefer mesafesi bir yolculuğa çıkmasını uygun bulmazlar. Çalışmanın seferîlikle ilgili hükümler bölümünde bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir.²⁵³

Birbirlerine yabancı olan kadın ve erkeklerin bir arada bulunabileceği üçüncü durum, resmi veya gayri resmi işyerlerinde beraber aynı ortamı paylaşmaları, fitneye müsait mekanlarda yabancılarla karışık halde bulunmalarıdır. Bu ortamlara bir de kadının cazibesini artıran süs, parfüm vb. unsurlar ile sùrekli şehevi duyguları tetikleyen sokaklar, medya unsurları gibi negatif etmenler de eklenince işin ehemmiyeti bir kat daha artmaktadır.

Zinaya götüren sebeplerden birisi de tesettür konusundaki zafiyettir. Müellif, İslam dininde ahlak ve iffet bakımından ehemmiyeti çok büyük olan ve zamanımızda kat kat daha fazla mühim hale gelen tesettür hakkında, özellikle de kadınların kılık kıyafetleri hususunda etraflı bir açıklamaya ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Gerek namaz kılarken ve gerekse namaz dışında bir kişinin mahremi olmayan kişilerin yanında örtülü bulunması gereken yerlere avret mahalli denir. Avret yerinin açılması da insanın en büyük ayıbıdır. O zaman avret yerlerinin nereler olduğu mutlaka bilinmelidir.²⁵⁴

Erkeklerin avret mahalli, göbek altından diz kapaklarına kadar olan yerdir. Cumhurun görüşü de budur. Delilleri ise; Allah Resulu'nün konuya dair açıklamalarıdır. Hadis-i şeriflerde “*Göbeğe diz kapağı arası avrettir*”²⁵⁵, “*Uyluk şüphesiz avrettir*”²⁵⁶ buyrulmuştur. Müellife göre bu hadis-i şerifler, diz kapaklarının yukarı kısmı demek olan uylukları avret olduğunu, buraları açmanın veya o kısma bakmanın caiz olmayıp haram olduğunu açıkça ifade etmektedir. Sahabenin ve onlardan sonrakilerin cumhuru ile Hanefiler ve Şafiler bu görüştedirler. İmam-ı Malik ve İmam-ı Ahmed'in iki görüşü de bu yöndedir. İmam-ı Şafi'ye göre göbek ve diz kapağı avret değildir.²⁵⁷ Diz kapağı ihtiyaten Hanefilerce avretten sayılmıştır.²⁵⁸

Kadınların kadınlara karşı avret mahalli tıpkı erkeklerinki gibidir. Yani Müslüman kadın bir başka Müslüman kadının göbek altından diz kapağı altına kadar

²⁵³ Doğanay, *Müsaafirin Namazı ve Sefer ile İlgili Fıkhi Hükümler*, s. 34.

²⁵⁴ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 163.

²⁵⁵ Ebu Davud, Libas 37.

²⁵⁶ Buhari, Salat 12.

²⁵⁷ Duman, *Âyet ve Hadislerle Şafii İbadetler İlmihali*, s. 258.

²⁵⁸ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 166.

olan yerlerine bakamaz. Gayri müslim kadınlara karşı ise farklılıklar bulunmaktadır.²⁵⁹Kadınların erkeklere karşı avret yerleri konusunda Şafi ve Hanbelilere göre hür kadının vücudunun tamamı avrettir.²⁶⁰ Ebu Hanife ile İmam-ı Malik ise kadının vücudunun tamamının avret olduğuna, ancak bileklerine kadar ellerinin ve yüzlerinin müstesna olduğuna hükmetmişlerdir.²⁶¹

2.4.3. Zinayı Önleyici Tedbirler ve Koruyucu Prensipler

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, zinaya götüren birtakım sebeplerden bahsettikten sonra bu hususta tehlikenin önüne geçmek için yapılması gerekenleri şöyle sıralamıştır:

Hiç şüphe yok ki, vuku bulan her kötülüğün ilk sebebi iman zaafiyeti ve bir nevi oto kontrol mekanizması vazifesi gören Allah korkusunun kaybolmasıdır. İman, değil zina gibi basit ve hayvani zevki, tüm dünyayı insanın gözüne hakir gösterir. Rabbinin rızasına erme arzusu veya Rabbinin gazabına muhatap olma endişesi insanı kötülüklerden ve dolayısıyla zina gibi çirkin bir fiilden koruyacaktır.

Bu hususta ikinci tedbir nikahtır ve Hakk'ın büyük bir nimetidir. Zinadan korunmak için en sağlam kalkan, iffet ve namusu saklamak için de en muhkem kale evliliklerdir. Bu yüzden gerek Allah Teâlâ ve gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.) evliliği teşvik etmiştir. Kendisine zina için izin verilmesini talep eden gence Hz. Peygamber (s.a.v.) gücü yetiyorsa evlenmesini, eğer buna gücü yetmiyorsa oruç tutmasını tavsiye etmiştir.²⁶²

Fukaha-i kiram evlenmenin hükmüne dair şu mühim açıklamaları yapmışlardır:

Birincisi, tevekan halinde, yani zinaya düşeceğinden korkulacak derecede şehvete galeyan ve nefiste şiddetli iştihak, arzu bulunduğu zaman evlenmek vaciptir. Keza evlenmediği takdirde, na-mahreme bakmak gibi günahlardan kendisini menedemeyecekse, zina tehlikesi olmasa bile evlenmek vacip olur. İkincisi, evlenmediği takdirde zinaya gideceği muhakkaksa, zinadan kendini alamayacağı kat'iyetle belli ise, o zaman nikahtan başka yolu olmadığı için evlenmek farz-ı ayn olur. Şu var ki evleneceği kişinin mehrini ve nafakasını temine muktedir olması lazımdır. Aksi halde nikah farz-vacip olmaz. Üçüncüsü, umumi surette, itidal halinde, yani her bakımdan kocalık vazifesini yerine getirmeğe muktedir olmakla beraber,

²⁵⁹ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1985, c. 12, s. 233.

²⁶⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmu'*, Daru'l-fikr, Beyrut 1996, c. 3, s. 167.

²⁶¹ Mavsîlî, *el-İhtiyar li-Ta'lîl'l-Muhtar*, c. 1, s. 48.

²⁶² Buhârî, Nikâh 2.

kendisini zinaya sürükleyecek şekilde zinaya bir meyil, aşırı bir arzu hissetmediği zaman nikah sünnet-i müekkededir. Dördüncüsü, eşine zulüm ve eziyet yapacağından korkulan kimseler hakkında evlenmek tahrimen mekruhtur. Beşincisi, zevcesine eza ve cefa yapacağı kesinlikle belli ise o takdirde haramdır.²⁶³

Zinayı önleyici tedbirlerden üçüncüsü taaddud-i zevcat yani birden fazla evlilik. Birden fazla eş ile evlilik, kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Bu meşruluğun dörde kadar olması, eşlerin aralarında adaletin sağlanması vb. gibi şartları bulunmaktadır. Şu unutulmamalıdır ki birden fazla eşle evlilik mutlaka yapılması gereken bir şey değildir. Sadece bu kapı açık olmalıdır ki ihtiyaç olduğunda istifade edilebilsin. Dördüncü tedbir kendi evi dışındaki evlere veya başkalarına ait herhangi bir mekâna izinsiz girilmemesidir. Hasılı, meskenler her türlü fitne ve fesattan emin ve edepsizlikten uzak tutulmalı, hiç kimsenin meskeninde emniyet ihlal edilmemeli ve huzuru kaçırılmamalıdır. Beşinci tedbir, İslam'ın kadın erkek herkese emrettiği gözün harama bakmaktan sakındırılmasıdır. Tesettür konusunda dikkatli olunmalı örtülü veya örtüsüz çıplaklıktan sakınılmalıdır.²⁶⁴

2.4.4. Hadd-i Zina

Had, lügatte “*men etmek*” manasındadır. İslam hukukunda bir kısım cezalara hadler denilmiştir. Hadd, Allah/kamu haklarını ihlal eden ve naslarla belirlenmiş suçları hem de bunların yine naslarla belirlenmiş cezalarını birlikte ifade etmek üzere kullanılır.²⁶⁵ Hadd-i zina, yani zina fiilinin cezası iki nevidir; muhsan ve muhsane olan (evli erkek ve evli kadın) lar hakkında recmdir, muhsan olmayanlar hakkında da celde (değnek) tir.

Bir fiilin zina sayılabilmesi için birtakım şartların bulunması lazımdır. Zina edenin akıl baliğ olması gereklidir. Mükellef olmayanın zina etmesi hadd-i icap etmez. Fiili işleyenin dili konuşan olmalıdır, ahrasın yani dilsizin zinası hariç bırakılmıştır. Bunun sebebi, kendisini savunmaktan aciz olmasıdır, konuşsa belki kendini kurtaracak meşru bir mazeret beyan edecektir. A'ma böyle değildir. Fiilin isteyerek olması lazımdır. Zinaya zorlanana hadd uygulanmaz. İki taraftan biri isteyerek, diğeri de zorlanarak bu çirkin işi işlese, isteyerek yapana hadd uygulanır, zorlanarak bu fiili işleyene uygulanmaz. Fiilin hadd-i icap etmesi için tenasül uzvundan yapılmış olması

²⁶³ İbn-i Abidin, *Reddü'l-Muhtar*, c. 2, s. 358.

²⁶⁴ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 298.

²⁶⁵ Ahmet Yaman, Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 167.

lazımdır. Dübürden mücamaat hadd için yeterli değildir. Geçmişte ve kendisine şehvet duyulan biriyle gerçekleşmiş olması lazımdır. Küçük çocukla, ölüyle veya hayvanla işlenen fiil hadd-i gerektirmez denmiştir. Nikâh ve mülk şüphesi olmamalıdır. Hadd-i gerektirmesi nikah ve mülk-i yemin ile malik olmak şüphesinden uzak olmasıylaadır. Zira şüphe hadd-i, cezayı def'eder, kaldırır. Hanefilere göre şüphe üç çeşittir: Birincisi, fiilde şüphedir. Mesela eşini üç talakla boşayan, fakat nikahının devam ettiğini düşünen kişiye hadd uygulanmaz. İkincisi; mahalde şüphedir. Talak-ı kinaye ile boşadığı eşine yaklaşmak böyledir. Hadd uygulanmaz. Üçüncüsü ise, akd şüphesidir ki buna nikah şüphesi de denir. Mesela birisi şahidsiz olarak nikahladığı kadına yaklaşırsa hadd uygulanmaz. Hadd uygulanması için fiilin dar-ı İslam'da gerçekleşmesi lazımdır. Fiili işleyen kişinin bu işin haramlığını bilecek halde olması lazımdır. İslamı sonradan kabul eden birisi henüz ahkama vakıf olmadan bu fiili işlese hadd uygulanmaz. Bir kişi evlenmesi kendisine hala, teyze gibi neseb yoluyla, süt kardeşi gibi rada (emmek) veya kayınvalidesi gibi sıhriyyet yoluyla haram olan biriyle evlense ve ilişkiye girse ona hadd uygulanmaz. Bu görüş Ebu Hanife, Süfyan-ı Sevri ve İmam Züfer'e göredir.²⁶⁶

2.4.5. Livatanın Cezası

Livata erkek erkeğe ilişki demektir. Fukaha livatanın cezası konusunda üç gruba ayrılmışlardır. Ebu Hanife'ye göre bu çirkin fiili işleyene hadd uygulanmaz. Ta'zir cezası uygulanır. Bu da ölünceye veya tevbe edinceye kadar hapsolunmasıdır. Eğer bu fiili alışkanlık haline getirirse öldürülür. Livata ne zinadır ne de zina manasındadır. Sahabe nasıl öldürüleceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu husus livatanın zina olmadığına delildir, zira zina olmuş olsaydı sahabe verilecek ceza konusunda ihtilfa düşmezdi. Çünkü bunda nesillerin zayi olması ve neseblerin karışması gibi bir şey söz konusu değildir. Resulullah (s.a.v.) tarafından verilen "*Failini de mefulün-bihi de öldürün*" emri, *veliyü'l-emr siyaseten lüzum görürse her ikisini de öldürebilir*" manasında yorumlanmıştır.²⁶⁷

İmam-ı Azam hazretlerine göre böyle kimseye hadd-i zina cezası ikame edilmemesi hafif suç olduğu için değil, doğrusu tağliz (kabalaştırma, kaba söyleme) ve teşdid (cezayı en üst sınırdan vermek) içindir. Çünkü livatanın haramlığı, zinanın haramlığından çok daha şiddetlidir. İmameyne, İmam Şafi'ye ve bir kavilde İmam Ahmed'e göre hadd uygulanır. Çünkü bu fiil, gayri meşru bir mücamaat olmak,

²⁶⁶ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 317.

²⁶⁷ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 323.

şehveti, sırf suyu akıtmak kastiyle tam bir şekilde arzu ile yerine getirilmiş olması hasebiyle tam bir zinadır. Resulullah (s.a.v.): “*Erkek erkeğe ilişkide bulunduğu zaman her ikisi de zanidir*” buyurmuştur.²⁶⁸

İmam-ı Malik’e göre failini öldürmek bu fena işin tek karşılığıdır. Müellife göre günahlar içinde zararı bundan daha büyük bir cinâyet yoktur. Çünkü Allah Teâlâ bu işi yapanları helak etmiş, Allah Resulü de “Bunu yapanı da yaptıranı da öldürün”²⁶⁹ demiştir.²⁷⁰

Ekrem Doğanay Hoca Efendi bu hususta ayrıca hayvanlarla temas edenlerin durumuna da değinmiştir. Müellife göre, nasıl ölü bir kadınla münasebet hadd-i zinayı gerektirmiyorsa, hayvanla ilişki de böyledir. Hadd-i zina uygulanmaz. Selim fitrat, bundan nefret edip men eylediği için, böyle bir cürümden dolayı had cezası ön görülmemiştir. Böyle bir çirkin fiili işleyen şahıs hakkında ta’zir cezası tatbik edilir. Hatta bazı fukaha, “*kılıçla katli gerekir*” demiştir. Konu ile ilgili birbirleriyle çelişen rivâyetler mevcuttur. İlişkiye giren kişinin ve hayvanın öldürüleceğinin bildiren rivâyetler zayıftır. Kuvvetli olanlar had cezasının uygulanmayacağını ifade eder.²⁷¹

Kendisine yanaşılan hayvan hakkında da müellif şu görüşleri serdetmiştir: Eğer bu hayvan, eti yenilmeyen cinsten ise kesilir ve sonra yakılır. Bu behime (hayvan) dan diri veya ölü olarak faydalanmak mekruhtur. Eğer hayvan başkasının ise suçlu bedelini öder. Şâyet eti yenen hayvanlardan ise ve başkasına aitse bedeli ödenip kesilir. Ebu Hanife’ye göre eti yenir, İmameyne göre yenilmez, yakılır.²⁷²

Burada hayvanın kesilip de yakılması her durumda vacip değildir. Bu muamele, hadisenin kapanması, bu hayvan ne zaman görülürse yapılacak dedikodunun kesilmesi ve ilgili şahsın daima tağyir (başkalaştırma, dışlama) ve takbih edilmemesi içindir. Yoksa faili, daima rahatsız edilir. Bir de bu muamele ile bu rezaleti irtikab etmek niyetinde olanlara mesaj verilmiş olur.²⁷³

2.4.6. Zina Suçunun Sabit Olma Yolları

Zina suçu, ya suçlunun, suçunu usulü dairesinde ikrar etmesiyle, ya da hususi şart ve vasıfları haiz dört erkeğin şahidlik yapmasıyla sabit olur. Zina hakkında

²⁶⁸ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 324.

²⁶⁹ Tirmizî, Hudud 24; Ebû Dâvud, Hudud 29.

²⁷⁰ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 325.

²⁷¹ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 326.

²⁷² Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 325.

²⁷³ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 339.

şahadet, mahkemede hâkimin huzurunda toplanan dört şahidin, bir mecliste (ayrı ayrı şahitlik yapsalar kabul edilmez) bir mükellef erkek veya kadın aleyhinde, görmelerine dayanarak zina ettiğine, “zina” lafzıyla müttefikan şahitlik yapmalarından ibarettir.²⁷⁴

Bu babda yapılan şahitliğin kabul görnesi için birtakım şartları haiz bulunması lazımdır ki bu şartlar şunlardır: Şahidlerin en az dört, hür, gözü gören, erkek, adil, müslüman ve mükellef kişiler olması lazımdır. Şahitlerin hepsi de ittifak halinde toplanıp bir mecliste şahadet etmelidirler. Şahitler zinayı gözleri ile görmüş, açıkça ifade etmiş yani erkeğin cinsel organının kadının cinsel organına girdiğini serahaten beyan etmiş olmaları gerekmektedir.²⁷⁵

Müellif konu hakkında görüşlerini beyan ettikten sonra şu değerlendirmede bulunmuştur; “Hz. Allah, mü'minlere, -günahkâr olsalar bile- çok merhametli ve çok lütuftardır. Zira zina gibi şenî fiilleri irtikab eden canilerin cezasını kalı kırk yararak öyle ağır şartlara ta'lik etmiş, bu suçun sübutunu öylesine ince esaslara bağlamış ki, bu şerait tahtında o suçun sübut ve tahakkuku âdeten muhaldir, imkân haricidir.”²⁷⁶

Suçun sabit olması ve haddin uygulanabilmesi için istenilen şartların bir araya gelmesi neredeyse imkânsız gibidir. Ayrıyeten bir zina olayına şahitlik yapma girişimi sergileyipte ispatlayamayanlar hakkında kazf (zina iftirası) haddinin bulunması da ayrı bir engelleyici husustur. Buna rağmen yine de haddi gerektirecek durumlar ortaya çıkabilir. Bunlar da ancak bu çirkin işi alışkanlık haline getiren kötü huylu insanlardan sadır olur.

Suçun sabit olma yollarından birisi de ikrardır. Müellif bu kısımda ikrar konusuna değinmiş örnek vak'alarla şartlarını etraflıca açıklamıştır. Zinaya dair ikrar, zina eden kişinin bu cürmünü hâkimin huzurunda ayrı ayrı dört meclis (celse) de dört defa itiraf etmesi ile tahakkuk eder. İmam Malik ile İmam Şafî; bir kere ikrarın kâfi geleceğine hükmetmişlerdir ve Buhari, Müslim'in de rivâyet ettiği; “Asif: Irgad, çırak” hadisi ile delil getirmişlerdir. Bu hadisin son kısmında Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Haydi ya Üneys! Bunun karısına kadar git! Şâyet suçunu itiraf ederse onu recmet.” Bunun üzerine Üneys o kadına gitti. O da suçunu itiraf etti. Resulullah (s.a.v.) de recmedilmesini emretti ve kadın recmedildi.²⁷⁷

²⁷⁴ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 340.

²⁷⁵ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, s. 481.

²⁷⁶ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 344.

²⁷⁷ Tirmizi, Hudud 8, Ebu Davud, Hudud 24, Buhari, Hudud 30, Müslim, Hudud 25.

Bu rivâyette recm cezasının uygulanabilmesi için dört defa ikrar şart koşulmamıştır. Bundan dolayı İmam Malik ve İmam Şafi ikrarda dört tekrarı şart koşmamışlardır. Ebu Hanife ve İmam Ahmed gibi birçok fukaha; dört kere ikrarın şart olduğuna kail olmuşlar ve ileride zikredilecek olan “*Maiz*” hadisi²⁷⁸ ile delil getirip, Allah Resulü’nün, Maiz’in cezasını infaz etmeyi, dört mecliste dört defa ikrarı tamam oluncaya kadar tehir etmiştir, eğer daha az ikrar ile suç sabit olsaydı elbette tehir eylemezdi, demişlerdir.²⁷⁹

Müellif konu ile ilgili mezhep âlimlerinin görüşlerini ve delillerini zikrettikten sonra kendi görüşlerini eklemiş ve ikinci görüşün kendisi tarafından muteber bulunduğunu kanaati olarak ifade etmiştir. Ona göre bu cürmün sübutunda şahidlerin sayısı artırılmıştır. Zina hadisesinde son derece vahim bir vak’a olduğunu bildirmek ve suç setr (örtmek) manasını gerçekleştirmek için ikrar da böyle olmalı, ayrı ayrı dört mecliste dört defa vuku bulmalıdır.²⁸⁰

Eğer suçlu kişi, cezası infaz olunmazdan evvel veya infaz sırasında ikrarından rücu edip kaçarsa veya cayarsa serbest bırakılır. İkrarını inkâr etmenin de bir rücu olduğuna hükmedilir. Hâkimin bütün uyardılarına rağmen ikrar eden kimse, uhrevi azabın daha şiddetli olduğunu düşünerek, Rabbinin de korkusuyla cezasını bu dünyada çekmek ister ve bu davranışıyla günahından kurtulmayı yeğlerse, hakkında uygulanacak olan cezayı ikrarıyla kabul eyler veya dört şahitle durum ıspatlanırsa artık hâkim suçlunun durumuna göre celde veya recm olarak hadd-i zina cezasının infazına hükmeder. Burada ifade edilmesi gereken bir husus; had cezaları uhrevi cezayı kaldırır mı sorusudur. Müellif bu konuda da görüşlerini beyan etmiştir. Şöyle ki; Buhari, Müslim ve İbn-i Mace’nin kitaplarında yer verdikleri ve hatta “*Kitabu’l-Hudud*”da: “*Hudud (cezalar cinâyetlere) kefarettir*” başlığını koymuşlar, bu babda şu hadis-i şerifi nakletmişlerdir: “... Bir kişi işlediği cürüm sebebiyle dünyada cezalandırılırsa bu ukubet de ona kefarettir.”²⁸¹ Bu ve benzeri hadis-işerifleri dikkate alan ulemanın birçoğu hududun günahlara keffaret olacağına, herhangi bir suç işleyipte dünyada iken cezasını çekmiş olan kimselerin ahiret azabından kurtulacağına ve o günah sebebiyle bir daha mes’ul olmayacağına kanaat getirmişlerdir.²⁸²

²⁷⁸ Müslim, Hudud 22.

²⁷⁹ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 352.

²⁸⁰ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 353.

²⁸¹ Müslim, Hudud 10.

²⁸² Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 400.

Hanefiler bu konuda farklı düşünürler. Onlara göre hakkullah olarak sabit olan hadlerin, günahlara keffaret olmayacağına, suçluları günahtan ancak tevbe ve nedametini yani pişmanlığın temizleyeceğine kanaat getirmişler ve Maide Sûresinin 34. âyeti kerimesini delil olarak göstermişlerdir. İlgili âyetten bir önceki âyette Alah’u Teâlâ fıkihta “*hurabe*”²⁸³ diye geçen eşkıyanın, yani Allah’a ve Resulü’ne savaş açanların nasıl cezalandırılması gerektiğinden bahseder. Âyete göre yol kesen, böylelikle yeryüzünde fesat çıkaranların öldürülmek, asılmak, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya hapsolunması gibi münasib cezalarının tatbiki emredilmiş, devamında da cezalandırılmalarının onlar için dünyada bir rezillik olduğu, ahirette ise bu cezaların daha büyüğüyle cezalandırılacakları bildirilmiştir.²⁸⁴ Konunun devamında, 34. âyette ise şâyet ele geçirilmeden tevbe etmeleri halinde müstesna olacakları²⁸⁵, Allah’ın çok bağışlayıcı olduğu zikredilmiştir.

Fiillerin cezasının hem dünyevi hem de uhrevi cezası bulunduğu bildirilmiş, dünyadaki cezadan başka ahirette de büyük bir azaba düşer olacakları, ancak bundan tevbe edenlerin müstesna olduğu ifade edilmiştir. Âlimler sabit olan bir haddin tevbe ile düşmeyeceği hususunda icma etmişlerdir. Kabul olunan bir tevbe ise uhrevi cezayı kaldırır ve kişi ahiret azabından kurtulur. Müellif burada şöyle bir yorumda bulunur; binaenaleyh İbn-i Hüman’ın dediği gibi, konu hakkındaki hadisleri: “*Dünyada cezalarını çekmekle beraber tevbe ettikleri zaman*” diye te’vil etmek icap eder. Zira zahir olan budur ki; (mesela) zina edene celde veya recm cezası uygulanması, suçunun acı akıbetini tattığı için tevbe etmesiyle beraber gerçekleşir. Delillerin arasını cem-u te’lif için bu kayda ihtiyaç vardır. Zira kat’i delille muaraza eden zanni delili takyid gerekir. Bundan dolayı müfessir Alusi zikri geçen âyetin tefsirinde, “*Bu âyet; hadlerin, ahiretteki azabı ıskat etmiyeceğine kail olanlar için en kuvvetli delildir*” demiştir. Yine aynı şekilde Alusi, dünyadaki cezanın günaha keffaret olacağını ileri sûrenlerin delili olan hadis-i şerifin ilgili âyet karşısında müşkil olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁶

Ekrem Doğanay Hoca Efendi’ye göre delil-i zanni olan konu ile ilgili hadisler, âyet-i celile ile muaraza ettiğinde onları takyide lüzum hasıl oluyor ve “*Her kim, haddi*

²⁸³ Ali Bardakoğlu, “Eşkîya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yaynevi, 2009), 11:466.

²⁸⁴ Maide, 5/33.

²⁸⁵ Maide, 5/34.

²⁸⁶ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 402.

icab eden bir cürüm işlese de ondan dolayı cezası tatbik edilse (tevbe etmiş olması şartıyla) bu ona keffaret olur” demekle de mütearız olan delillerin araları cem ve te’lif edilmiş oluyor. Nitekim Maiz ve Gamidiyye kıssaları da bunu teyit eder. Halk, Maiz recmolunduktan sonra ikiye bölünmüştü, kimisi helak olduğunu söylerken, kimi de tevbesinin efdal olduğunu düşünüyordu, çünkü o Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelerek *“Beni taşlarla öldür”* demişti. Yine Gamidiyye hakkında Hz. Ömer (r.a.) *“Onun cenaze namazını kaldıracak mısınız ya Nebiyyallah? Halbuki o zina etmiştir.”* demişti. Her ikisi hakkında Resul-i Ekrem (s.a.v.) *“Onların cezaları infaz edildi, bu onların günahlarına keffaret oldu, binaenleyh ahirette onlara azab yoktur”* demeyip: *“And olsun öyle ciddi bir tevbe etti(ler) ki...”*²⁸⁷ buyurmuş; samimi tevbelerinin kurtuluşlarına sebep olduğuna dikkatleri celbelemiştir.²⁸⁸

Müellifin bu konu ile ilgili görüşlerini beyan ettiği bir başka önemli husus; Hududda (cezaları kaldırmak konusunda) şefaatin haramlığıdır. Hudud hakkında cezaları affettirmek veya fidye mukabilinde, keffaretle suçluyu kurtarmak için şefaatchi olmak caiz değildir. İmam Ahmed, Ebu Davud ve Hakim’in Abdullah İbn-i Ömer (r.a.)’dan rivâyet ettikleri hadiste Muhammed Mustafa (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Her kim ki onun şefaati, Allah’ın hadlerinden bir haddin önüne getirilir (infazına mâni olur) sa o kimse, hükmünde Allah’a muhalefet etmiştir.”*²⁸⁹ Bu hüküm fiil hâkime ulaştıktan sonradır. Yoksa, hadise hâkime ulaşmadan şefaet caizdir. Bir hadiste Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Hududu (şer’î cezaları) kendi aranızda affediniz (silip gizleyiniz. Fakat) bana ulaşan bir had ise artık (onun ifası) vacip olmuştur.”*²⁹⁰

Müntesiplerinin haklarını koruma hususunda son derece titiz davranan İslam dini, suçlunun muhakemesi esnasında dışarıdan müdehaleyi yasaklamıştır. Çünkü hadisenin hüküm aşamasına gelmesi demek, mağdurun hâkimin takdirinden başka bir çözümü kabul etmediğinin göstergesidir. İslam dışındaki beşerî sistemlerin bu konuda getirmiş olduğu para karşılığı suçlunun affedilmesi veya bunun benzeri farklı uygulamalar, toplumda huzurdan çok huzursuzluğa, adalete olan güvenin sarsılmasına sebebiyet vermektedir.

²⁸⁷ Müslim, Hudud 22.

²⁸⁸ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 403

²⁸⁹ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 403

²⁹⁰ Muvatta, Hudud 2.

2.4.7. Kazif (Zina İftirasında Bulunma) Haddi

“Kazif” kelimesinin hukuktaki anlamı, zina iftirasında bulunmak, yani bir kişiye belirli koşullarla zina isnadıdır.²⁹¹ Başkasına zina isnad eden şahsa “Kaazif”, kendisine zina isnad edilene “Makzûf” ve zina isnadında kullanılan söze de “Makzûfün-bih” denir. Kazife verilecek cezaya da hadd-i kazf denilir ki miktarı hürler hakkında seksen, köleler hakkında kırk değnek (celde) den ibarettir.

Kazif, Kur’an, Sünnet ve İcma’ı Ümmetle büyük günahlardandır. Allah’u Teâlâ Nur Sûresi 23. âyetinde şöyle buyurmaktadır: “İmanlı, saf ve namuslu kadınlara iftira atanlar dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır.”²⁹² Yine bir hadis-i şerifte Allah Resulu (s.a.v.) helak edici olan yedi büyük günahın birinin zinadan beri olup hatırından bile geçmeyen namuslu Müslüman kadınlara kazf (zina isnadı) etmek olduğunu²⁹³ bildirmiştir.

Hadd-i kazfin yerine getirilmesi için, makzûf hayatta ise bizzat kendisinin, eğer ölmüşse, usûl veya fûruundan birinin şahsi davada bulunması lazımdır. Zira hadd-i kazifte hem Allah hakkı hem de kul hakkı bulunduğundan şahsi davaya ihtiyaç vardır.

Müellif bahsi geçen eserinde kazif suçunu ve cezasını anlatırken eşler arasındaki vukuuna temas etmemiştir. Kazif suçunun eşler arasında vuku bulmasında durum biraz farklıdır. Kişinin hanımına zina suçlamasında bulunması önceleri yabancı bir kadına zina suçlamasında bulunma durumunda olduğu gibi kazif cezası gerektiriyordu. Bu hüküm Nur Sûresi 24. âyet-i kerimesine dayanıyordu. Daha sonra bu hüküm lian âyetinin inmesiyle değişti. Konunun sünnetten delili şu şekildedir: Bir rivâyette İbn-i Mes’ud (r.a.) şöyle demiştir: “Biz bir cuma gecesini mescidde oturuyorduk. Aniden Ensardan bir adam gelerek şöyle dedi: Ya Resulallah şuna ne dersiniz? Bir adam hanımıyla beraber birini yakalasa; öldürse onu -kıyasen- öldürürsünüz. Gördüğünü söylese -iftira diye- sopaya çekersiniz. Söylemese kalbinde bir kin düğümünü kalır. Allah’ım bunu aç!” diye dua etti. Bunun üzerine lian âyeti indi.²⁹⁴

Bu rivâyetlerden anlaşılmaktadır ki, kişinin eşine zina suçlamasında bulunması daha önceden kazif cezasını gerektiriyordu. Sonra bu hüküm lian âyeti ile eşler

²⁹¹ Abdulkerim Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, Kayhan Yayınları, İstanbul 2012, s. 549.

²⁹² Nur, 24/23.

²⁹³ Buhârî, Vasâyâ 23, Tıbb 48; Müslim, İmân 144.

²⁹⁴ Müslim, Lian 10, Ebu Davud, Talak 26.

hakkında kaldırıldı. Bundan böyle kişinin eşine zina suçlamasında bulunmasının gereği belli koşullar dahilinde lian oldu.²⁹⁵

Şafii (r.a.) a göre kişinin eşine zina suçlamasında bulunmasının karşılığı, cezadır. Ancak kişi lian yapmak suretiyle kendisinden bu cezayı düşürebilir. Koca lian yapmaktan kaçınırsa kendisine kazif haddi uygulanır. Hanefilere göre lian yapmaktan kaçınan koca razı oluncaya kadar hapsedilir.²⁹⁶

İmam Serahsi (ö. 1090)'ye göre koca hanımına hitaben “*sen üç talakla boşsun ey zinakar kadın*” dese kendisine kazif haddi gerekir. Çünkü kadın üç talakla bain olarak boşanmıştır. Koca boşamadan sonra ona zina suçlamasında bulunmuştur. Bu nedenle de kendisine had gerekir. Fakat koca, “*Ey zinakar kadın sen üç talakla boşsun dese*”, kendisine ceza da lian da gerekmez. Çünkü koca, kadın kendisinin nikahlısı iken ona zina suçlamasında bulunmuş sonra da onu üç talakla bain olarak boşamıştır. Koca hanımına zina suçlamasında bulduktan sonra onu bain olarak boşarsa kendisine ceza da lian da gerekmez. Bunun nedeni şudur: Koca sözünü nida/çağırma şeklinde söylerse bununla hanımını zinayla ilgilendirmiş olur. Çünkü nida/çağırma belirtmek (çağrılan kişiyi belirlemek) içindir. Kocanın kadını bu nitelikle (zinakar diye) belirtmesi kadını en üst derecede zinayla ilgilendirmek anlamına gelir.²⁹⁷

Koca hanımına birden fazla zina suçlamasında bulursa bir kere lian yapması gerekir. Çünkü lian, eşlere zina suçlamasında bulunmasının gereği olması bakımından, yabancı kadınlara zina suçlamasında bulunmanın gereği olan ceza gibidir. Bir kişiye birden fazla zina suçlamasında bulunduğu da ceza tekrarlanmaz.²⁹⁸

Müellifin eserinde değindiği konulardan birisi de “*ta'zir*”dir. İşlenen suçlar karşılığında kesilen cezalar infaz edilirken veya suç tespit edilirken ortaya çıkan en küçük bir şüphe bile o haddin uygulanmasını engellemektedir. Fakat haddin uygulanmaması demek o suçun cezasız kalacağı anlamını taşımıyordu. İşte tam burada ta'zir cezaları devreye girmektedir. Ta'zir; lügatte men, redd manalarına gelir. İstilahta ise “*Hakkında muayyen (miktarı belli) bir hadd-i şer'i bulunmayan cürümlerden dolayı tatbik edilecek terbiye cezası*” demektir.²⁹⁹ Diyanet İslam Ansiklopedisindeki tanıma göre sözlükte “*engellemek, te'dib etmek; desteklemek,*

²⁹⁵ Serahsi, *Mebcut*, c. 7, s. 39.

²⁹⁶ M. Akif Aydın, “Liân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2009), 27:172.

²⁹⁷ Serahsi, *Mebcut*, c. 7, s. 50.

²⁹⁸ Serahsi, *Mebcut*, c. 7, s. 49.

²⁹⁹ Doğanay, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, s. 417.

saygı göstermek” mânalarında karşıt anlamlı kelimelerden (ezdâd) olan ta‘zîr fıkıhta had suçları ve cinayetlerdeki gibi belirli cezası bulunmayan suçlara verilecek, miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları ifade eder.³⁰⁰

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, konunun özeti sadedinde şu görüşleri serdetmiştir: “Cemiyet hayatında, pek çok cürümler, masiyetler, çeşitli fenalıklar husûle gelmektedir. Bunların bir kısmı hakkında muayyen bir ceza yoktur, hâkimin re‘yine muhavveldir. Bir kısmı hakkındaki şer‘î cezalar da bazı şartların noksan olması sebebiyle sukût etmektedir. Halbuki herhangi bir cürmün, zararlı bir hareketin karşısında ceza gibi bir manianın bulunmaması ve o cürmün faillerinin cezalandırılmaması, ictimai maslahata ters düşmüş ve bir meleke halini alarak tedricen arta arta gâyet çirkin ve son derece zararlı neticeler tevlid etmiş olacak, suçun faillerine dahi büyük zararları dokunacaktır. Binaenaleyh İslam Ceza Hukuku; bu husustaki pek geniş olan ceza ahkâmını “Ta‘zir” namı altında ihtiva etmiş ve bunun ta‘yin (takdir) ve tatbikini Ulü‘l-Emre ve onların naibi olan hakimler gibi salahiyyetli devlet ricalinin re‘y ve ictihadlarına havale eylemiştir.”³⁰¹

Ekrem Doğanay Hoca Efendi *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü* isimli eserinin son kısmında zina fiilinin çirkinliğinden, oluşturduğu tahribattan bahsederek İslam’ın bu tehlikeye karşı özellikle dinin temel prensipleri olan aklı, nesli, canı, malı ve dini muhafaza etmeye yönelik hükümlerinin önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca bu mukaddes mefhumları muhafaza uğrunda ölenin şehid olduğunu hadis-i şeriflerden delillerle ifade etmiştir.³⁰²

Burada bir cevazdan da bahsedilmiştir ki, bu kısım getireceği maslahatın yanında birçok faciaya da sebep olabilecek tehlikeli bir görüştür. Müellif eserinde şu ifadeye yer vermiştir: “Kanını heder edecek azim bir cinâyet olduğu içindir ki; ırz ve namus düşmanlarının -suçüstü yakalanmaları halinde- ırzına kastedilen kimse tarafından öldürülmesine ruhsat verilmiş, fıkıh kitaplarında şöyle denilmiştir.³⁰³ Karısı ile veya mahremlerinden biriyle bir adamı zina halinde gören bir kimse; -eğer her ikisi de isteyerek yapıyorsa- erkeği, kadını; ikisini birden öldürebilir”³⁰⁴

³⁰⁰ Tuncay Başoğlu, “Ta‘zir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2011), 40:198.

³⁰¹ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 419.

³⁰² Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 423.

³⁰³ Doğanay, *İslam’da Tesettür ve Zinanın Hükmü*, s. 424.

³⁰⁴ Molla Hüsrev, *Dürerü‘l-Hükkam*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2012, c. 2, s. 77.

İlk önce şunu net olarak belirtmek gerekir ki, müellifin kendi eseri de dahil olmak üzere, hiçbir fıkıh eserinde zina suçunun cezası olarak şahsın zina edeni öldürmesi yoktur. Bu konu âyet ve hadislerle sabittir ki zina eden eden kişinin bu çirkin fiili dört şahitle veya dört defa farklı ortamlarda, kendi ikrarıyla sabit olduğunda kendisine had uygulanır. Ayrıca İslam hukukunda infazı yani cezanın uygulanmasını şahıs değil devlet yapar.

Lian âyetinin sebab-i nüzûlü olan hadise konu ile yakından ilgilidir, Bir rivâyette İbn-i Mes'ud (r.a.) şöyle demiştir: “Biz bir cuma gecesi mescidde oturuyorduk. Aniden Ensardan bir adam gelerek şöyle dedi: Ya Resulallah şuna ne dersiniz? Bir adam hanımıyla beraber birini yakalasa; öldürse onu -kısasen- öldürürsünüz. Gördüğünü söylese -iftira diye- sopaya çekersiniz. Söylemese kalbinde bir kin düğümünü kalır. Allah'ım bunu aç!” diye dua etti. Bunun üzerine lian âyeti indi.³⁰⁵

Fıkıh âlimlerimiz eşini bir başkasıyla yakalayan kişi için öldürebilir dememişlerdir. Öldürürse (bu fiili kendinden geçmiş bir halde) işlediğinden dolayı kısas gerekmez demişlerdir. Lakin yukarıda verdiğimiz örnekte böyle bir durumda kısas uygulandığı ortadadır. Ayrıca günümüz koşullarında bu fiili yapan yani eşini öldüren kişi yıllarca hapislerde çürüyecek, çocukları rezil olacaktır. Bundan dolayı Müellifin eserinin bu kısmında herhangi bir açıklama yapmadan ve hatta övgü ile bu öldürme işini güzel göstermesi biraz dikkatleri celbetmiştir.

2.5. “Yaşar Nuri Öztürk’ün “Kur’an’daki İslam Anlayışı”na Reddiye” İsimli Eserinde Yer Alan Fıkhî Görüşleri

Müellif, kendi zamanının mühim meselelerine hiçbir zaman kayıtsız kalmamış, bu meseleler hakkında bazen yazılı (kitap şeklinde), bazen de sözlü (sohbet, seminer, konferans gibi) görüşlerini beyan etmiştir. Özellikle devrindeki genç nesli “İslam’ın sinsî düşmanları”³⁰⁶ diye nitelendirdiği grubun başlattığı mezhepsizlik cereyanına karşı uyarmıştır. Devrinde ortaya çıktığını düşündüğü ve “fitne” olarak değerlendirdiği bu meselelerden birisi de Yaşar Nuri Öztürk’ün “Kur’an’daki İslam Anlayışı” isimli eserinde dile getirdiği görüşleridir. Çalışmanın bu bölümünde Ekrem Doğanay Hoca Efendinin, Yaşar Nuri Öztürk’ün eserinde öne sürdüğü görüşlere verdiği cevaplar ile bahsi geçen konu hakkındaki diğer âlimlerin görüşleri incelenecektir.

³⁰⁵ Müslim, Lian 10, Ebu Davud, Talak 26.

³⁰⁶ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk’ün “Kur’an’daki İslam Anlayışı” na Reddiye, s. 6.

2.5.1. Hadislerin Kaynak Değeri ile İlgili Görüşleri

Yaşar Nuri Öztürk, eserinde hadislerin yazıya geçirilmesi ile alakalı, hadislerin yazılmasının Hz. Peygamber tarafından yasaklandığından, daha sonra bu yasağı kaldırdığı konusundaki rivâyetlerin de uydurma olduğundan bahseder.³⁰⁷

Müellif eserinde ilk önce bu konuyu ele almıştır. Bu görüşün hadisleri devreden çıkarmak için ortaya atıldığını ifade ederek, Yaşar Nuri Öztürk'ün iddiasının birinci kısmının doğru olduğunu belirtmiştir.³⁰⁸ Bu görüşü destekleyen hadis-i şerifte, Allah Resulü (s.a.v.) *“Benim ağzımdan bir şey yazmayın. Her kim Kur'an'dan başka bir şeyi benden alarak yazdıysa onu silsin. Ancak yazmaksızın benden dilediğiniz gibi rivâyet ediniz.”*³⁰⁹ buyurmuştur.

Bu hadis-i şerifin kendisine delil teşkil ettiğini düşünen Yaşar Nuri Öztürk, burada bir konuyu atlamıştır. Bu hadiste Allah Resulü (s.a.v.) hadislerin yazılmasını yasaklamış, sözlü olarak rivâyet edilmesini ise yasaklamadığı gibi bilakis teşvik etmiştir. Müellif, Yaşar Nuri Öztürk'ün bunu kasıtlı yaptığını, bu şekilde hareket ederek hadisin bu yönünü, gözlerden kaçırmak istediğini ifade etmiştir.³¹⁰

Ayrıca hadislerin yazılmasının yasaklanması geçici bir durum olduğu söylenebilir. İlk dönem, yazının fazla gelişmemiş olması, yazacak malzeme yokluğu, yazılı metin olarak âyet ve hadislerin birbirine karışma endişesi bu yasağın sebeplerindendir. İlerleyen yıllarda bu sebepler ortadan kalkınca Resulullah (sav), hadislerin yazılmasını serbest bırakmış ve hatta hadisleri yazmak üzere görevlendirdiği sahabeler olmuştur. Eserinde bu konuda net açıklamalarda bulunan müellif görüşlerinin delili olarak sunduğu hadis-i şeriflerden bir tanesinde, Allah Resulü (sav) şöyle buyurmuştur: *“... İştiklerini yaz, canım yed-i tasarrufunda olan Zat-ı Zül-Celal'e yemin ederim ki; benden hak sözden başkası çıkmaz.”*³¹¹

Bu görüş özellikle sünnetin kaynak değerini hafife alan gruplar tarafından, iddialarına gerekçe olarak gösterilen hususlardan birisidir ve çok yaygındır. Onlara göre hadisler Resulullah (s.a.v.) zamanında yazılmamıştır. Yazılmama sebebi de bunu bizzat Allah Resulü'nün (s.a.v.) yasaklamasıdır. Buradan yola çıkarak hadislerin daha sonraları yazıya geçirildiği, hatta hicri ikinci asırdan itibaren yazıldığı şeklinde bir

³⁰⁷ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk'ün *“Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye*, s. 11.

³⁰⁸ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk'ün *“Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye*, s. 11.

³⁰⁹ Müslim, Zühd, 72.

³¹⁰ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk'ün *“Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye*, s. 12.

³¹¹ Ebu Davud, İlim, 3646, Ahmed bin Hanbel, Müsned, 6511.

görüş ve akabinde bu görüşe dayandırılarak hadislerin güvenilir kaynak olmadığı neticesine ulaşma gayreti olarak özetliyebileceğimiz bu akımın taraftarları azımsanamayacak kadar çoktur.

Şer'î kaynakların ikincisinin sünnet olduğu hususunda icma vardır. İcma da sünnet gibi kat'i delillerdendir. Yaşar Nuri Öztürk, burada bahsedilen görüşü ile icmaa muhalefet etmiştir. Sonuç olarak O'nun bu fiilinin açıklaması, müellifin ifadesiyle “*O halde bu, -istemeyerek söylüyorum- onun, (küfrünü mucib yanlıs bir çıkıştır.*”³¹² denilebilir.

Konu ile alakalı Yaşar Nuri Öztürk'ün öne sürdüğü bir başka husus ise sahabenin hadis rivâyetinden Hz. Ömer (r.a.) tarafından menedildiğidir. O'na göre Hz. Ömer (r.a.), Kur'an dışında birşeylerin yazılı metin haline gelmesine karşı tavrını o kadar sertleştirmiştir ki; İbn-i Mes'ud, Ebü'd-Derda ve Ebu Mes'ud el-Ensari gibi büyük sahabileri, hadis rivâyet ediyorlar diye Medine'de göz hapsinde tutmuştur.³¹³

Müellif Yaşar Nuri Öztürk'ün bu görüşüne kaynak gösterdiği Zehebi'nin (ö. 748/1347) eserini³¹⁴ incelemiş ve burada ilgili eserden alıntıda iki büyük hata yapıldığını tespit etmiştir. Bunlardan birincisi terceme hatasıdır ki, Hz. Ömer (r.a.) isimleri verilen sahabeyi hadis rivâyet ediyorlar diye değil, Resulullah'tan hadisi “*çok rivâyet ettiniz*” diye göz hapsinde tutmuştur. Bunun da sebebi, Hz. Ömer (r.a.) Kur'an-ı ezberlemenin önüne geçmesin diye hadislerle çok fazla meşgul olunmasına karşı çıkmıştır. Nitekim Zehebi eserinde şu açıklamayı yapmıştır: “*Sahabi Resulullah'a (sav) karşı hata yapabilir diye, bir de insanlar hadisle meşgul olup da Kur'an'ı ezberlemeyi ihmal etmesinler diye Hz. Ömer (r.a.) onlara, Nebilerinden hadis rivâyetini az yapmalarını emrediyordu.*”³¹⁵

Burada dikkatlerden kaçmayan bir husus bulunmaktadır. Gerek konunun baş tarafında verilen hadis-i şerifin yorumlanmasında ve gerekse Zehebi'nin eserinden alıntı yapılmasında kasıtlı veya değil büyük hatalar mevcuttur. Bir konuda hüküm beyan edebilmek için, o konu hakkındaki bütün delillerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekirken, araştırmacının görüşünü desteklediği ve kaynak olarak gösterdiği bir hadis-i şerifi dahi eksik alması, hadisin devamını dikkate almaması

³¹² Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk'ün “Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye, s. 24.

³¹³ Muhammed b. Ahmed ez-Zehebi, Tezkiretu'l-Huffaz, Daru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1956, c. 1, s. 7.

³¹⁴ Zehebi, Tezkiretu'l-Huffaz, c. 1, s. 79.

³¹⁵ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk'ün “Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye, s. 32.

masum bir hata değildir. Zira Allah Resulü (sav) bahsi geçen hadisin baş tarafında “Benim ağzımdan bir şey yazmayın. Her kim Kur’an’dan başka bir şeyi benden alarak yazdıysa onu silsin.” Derken hadisin devamında da: “Ancak yazmaksızın benden dilediğiniz gibi rivâyet ediniz.”³¹⁶ buyurmuştur. Yani sadece bu hadis bile rivâyete değil -o an için- yazılmasına yasak geldiğine delildir.

İkinci büyük hata da Yaşar Nuri Öztürk’ün, Zehebi’nin görüşünü kaynak olarak gösterirken, aynı kişinin konunun devamında yaptığı açıklamayı görmemesi yine masum bir hata değildir. Çünkü -kasıtlı veya kasıtsız- nakilde yapılan terceme hatası, basit bir şey değildir. Siz görüşleriniz ile Asr-ı saadetten günümüze kadar gelip geçen, içlerinde sahabe ve tabiununda bulunduğu sayısı tespit dahi edilemeyecek âlim ve müçtehide yalan isnad ediyor ve Din-i İslam’ın dallarından birini koparmaya çalışıyorsanız, bu sıradan bir hata değildir. TDV İslam Ansiklopedisi’nin “Sahabe” maddesini yazan Mehmed Efendioğlu, şu ifadelerle yer vermiştir: “Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, hadislerle meşgul olanların hataya düşmesi ve Kur’an’ın ihmal edilmesi endişesiyle hadislerle daha az meşgul olmaya teşvik etmiş, Hz. Osman çok hadis rivâyet edenleri uyarmış, Hz. Ali ise bazı râvilere yemin ettirmiştir. Sahâbenin bu konudaki ihtiyatı daha sonra gelen nesilleri de dikkatli davranmaya sevk etmiştir.”³¹⁷

Ayrıca bahsi geçen nakilde Hz. Ömer’in (r.a.) göz hapsinde tuttuğu bildirilen sahabeler hadis rivâyetinde -rivâyet ettiği hadis sayısı bakımından- önde olan sahabeler değildir. Çünkü kaynaklarda bildirildiğine en fazla, Ebû Hüreyre mükerrerleriyle birlikte 5374, Abdullah b. Ömer 2630, Enes b. Mâlik 2286, Hz. Âişe 2210, Abdullah b. Abbas 1660, Câbir b. Abdullah 1540, Ebû Saîd el-Hudrî 1170 hadis rivâyet etmiştir.³¹⁸ Görüldüğü üzere Hz. Ömer (r.a.)’ın çok hadis rivâyet ediyorlar diye Medine’de göz hapsinde tuttuğu sahabilerden hiçbiri, en çok hadis rivâyet eden sahabeler arasında yoktur. Bu da bize Hz. Ömer’in tavrının bir fiili tamamen engellemek değil, o iş yapılırken bazı hassasiyetlerin gözden kaçırılmamasına dikkat çekmek için olduğunu göstermektedir.

Günümüzde bu sapık fikirlerin insanlar arasında yaygın olması, taraftar bulması, Ekrem Doğanay Hoca Efendinin yıllar önce bu konuyla ilgilenmesinin ve

³¹⁶ Müslim, Zühhd 72.

³¹⁷ Mehmet Efendioğlu, “Sahabe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1998), 35:491.

³¹⁸ Efendioğlu, “Sahabe”, 35:491.

sahih bilgiyle döneminin gençlerini bilinçlendirmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

2.5.2. Bilerek Bozulan Orucun Keffareti ile İlgili Görüşleri

Yaşar Nuri Öztürk; bahsi geçen eserinde “*Kur’an’da bilerek bozulan oruç için bir keffaret ön görülmemiştir. Ramazan’da orucunu tutmamış olanlar veya bozmuş olanlar başka zamanda tutarlar, Kur’an’ın söylediği budur. Esasen böyle bir şey Kur’an’ın tanıttığı Allah’ın tavrına da uygun düşmez*”³¹⁹ demiştir. Ayrıca orucun keffareti ile ilgili görüşleri fakihlerin anlam kaydırmalarına bağlamıştır. Ona göre fakihler başka hükümlerdeki keffareti anlam kaydırması ile oruca tatbik etmişlerdir. Yine onun tabiriyle burada fakihlerin yaptığı Allah adına hüküm koymanın ötesinde Allah adına ceza kesmektir.³²⁰

Bu konuya birkaç aşamalı cevap verilmelidir. Bunlardan birincisi, bilerek orucunu bozan kişiye ne lazım geleceği ile alakalı Kur’an’da bir şey yoktur. Bu konuda Yaşar Nuri Öztürk haklıdır. Lakin fukahaya göre hükümlerin tek kaynağı Kur’an değildir. Kur’an’dan sonra en sahih kaynak sünnettir. Bu konu nasslarla sabittir. Bunlardan sadece birini zikredecek olursak, Allah’u Teâlâ Kur’an’da Resulullah’ın (s.a.v.) verdiği hükmün bağlayıcılığını net olarak ifade ettiği âyette, “*Hayır, rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*”³²¹ buyurmaktadır. Bunun gibi daha birçok âyette Allah Resulü’nün hüküm verme yetkisi net bir şekilde ifade edilmişken, hüküm verme konusunda “*sadece Kur’an’da bulduğumuzu alırız*” düşüncesinin bir neticesi olarak delili sünnet olan oruç keffareti Yaşar Nuri Öztürk tarafından inkâr edilmiştir. Müellifin de ifade ettiği gibi meşru bir mazereti olmadığı halde kasten oruç bozmak Şehr-i Ramazan’a karşı işlenmiş bir suç, azim bir cinâyettir. Binaenaleyh böyle başladığı orucu keyfi bozanlara caydırıcı ve engelleyici ceza olmak üzere keffaret gereklidir.³²² Meşru mazerete binaen oruç bozanla (tutmayanla), niyetlendiği halde gündüz orucunu keyfi olarak bozan suçlular arasındaki farkı belirtmek gerekmektedir. Ebu Hureyre (r.a.) ’nın rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: Bir adam Resulullah’a (sav) geldi ve oruçlu iken eşiyle cinsel ilişkiye

³¹⁹ Öztürk, *Kur’an’daki İslam Anlayışı*, s. 415.

³²⁰ Doğanay, *Yaşar Nuri Öztürk’ün “Kur’an’daki İslam Anlayışı” na Reddiye*, s. 89.

³²¹ Nisa, 4/65.

³²² Doğanay, *Yaşar Nuri Öztürk’ün “Kur’an’daki İslam Anlayışı” na Reddiye*, s. 90.

girdiğini söyledi. Allah Resulü (s.a.v.) de ona sırasıyla köle azadı, imkân bulamazsa iki ay peşpeşe oruç, buna da imkân bulamazsa altmış fakiri doyurma emrini verdi.³²³

İkinci Olarak Yaşar Nuri Öztürk, yukarıdaki ifadesinde fakihleri anlam kaydırmayla suçlamıştır. Bunda kastı, oruç keffareti olarak kaynaklarda yerini bulan rivâyet aslında zıhar keffaretidir. Dolayısıyla bilerek orucu bozmanın keffareti yoktur, bunu iddia edenler Allah adına ceza kesmişlerdir. Bu iddia sadece Yaşar Nuri Öztürk'e ait değildir. Carullah ve Hüseyin Atay da aynı görüşü savunmuşlardır. Lakin bunların savunmaları ilmî olmaktan uzaktır. Oruç keffareti ile ilgili hadis bir tane de değildir. Bu konu ile ilgili hadislerin geniş tahlilinin yapıldığı bir makale kaleme alınmıştır.³²⁴ Makalede konu hakkında ilmî tetkikler yapılmış ve deliller ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Burada birkaç cümle ile sadece özetinin verileceği makalede ayrıntılı bilgi bulunabilir. Oruç keffareti ile ilgili birden çok hadis bulunmaktadır ve bu hadisler Yaşar Nuri Öztürk'ün iddia ettiği gibi uydurma değil bilakis başta Buhari ve Müslim gibi birçok muhaddis otorite tarafından “*merfu*” ve “*sahih*” olarak Ebu Hureyre ve Hz. Aişe'den rivâyet edilmiştir. Ayrıca Carullah ve Hüseyin Atay'ın iddia ettiği gibi zıhar keffaretine delil gösterilen hadis, oruç keffaretine delil gösterilen hadis ile aynı değil, farklı hadislerdir. Şimdi bu neticeye göre, asr-ı saadetten günümüze oruç keffaretini delilleriyle ortaya koyan fukaha Allah adına ceza kesmemiştir, ilmî kaliteden yoksun görüş sahipleri, dinin net bir hükmünü inkâr etmişlerdir, denilebilir.

Üçüncü olarak, Yaşar Nuri Öztürk yukarıda konu hakkında görüşlerini sunarken şu ifadeye yer vermiştir: “*Ramazan'da orucunu tutmamış olanlar veya bozmuş olanlar başka zamanda tutarlar, Kur'an'ın söylediği budur.*” Bahsi geçen âyette, “*Kim Ramazan'da hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun.*”³²⁵Görüldüğü üzere kaza tutma imkânı hasta ve yolculara verilmiştir. Burada kasten orucu bozanlar geçmemektedir. Âyette geçmeyen bir hususu “*Kur'an böyle söylüyor*” demek büyük bir vebaldir.

³²³ Buhari, Savm, 29, 31, Hibe, 20, Nafahat, 13, Edeb, 68, 95, Keffaretu'l- Eymân, 3, 4, Hudud, 26; Müslim, Sıyâm, 81; Muvatta, Sıyâm, 28; Ebu Davud, Savm 37; Tirmizi, Savm 28.

³²⁴ Abdullah Çolak, *Oruç Kefaretinin Dayandığı Hadislerin Tahlili*, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:9 Sayı: 23 (Bahar 2005)

³²⁵ Bakara, 2/185.

Hülasa, Müellifin ifadesiyle “*Kur’an’da; oruca başlayıp sonra kasten bozanlarla ilgili bir hüküm yoktur. Bu hüküm sünnette açıklanmıştır ve dört mezhebin icma-ı ile de müeyyedir. Bunu mü’min olan herkes kabul etmektedir.*”³²⁶

2.5.3. Hayız Halindeki Kadının İbadetleri ile İlgili Görüşleri

Yaşar Nuri Öztürk’e göre fıkıh kitaplarında yer alan ve kadının hayız halinde yapamayacağı işleri ifade eden hükümlerin (namaz, oruç, hac, Kur’an okuma ve camiye girme yasağı) dinsel bir bağlayıcılığı yoktur. Yani burada bir yasak değil kadınlar için bir ruhsat söz konusudur. Öztürk konuya ait görüşlerini açıkladığı “*Kur’an’daki İslam Anlayışı*” adlı eserinde en son “*Hayızlı kadınların bu hallerinde abdestlerini alıp namazlarını kılabilmeleri gerekmektedir*”³²⁷ demiştir.

Müellif, Öztürk’e yazdığı reddiyenin bu bölümüne bir düzeltme ile başlamıştır. Fıkıh kitaplarında Öztürk’ün dediği gibi hayızlı kadına hac yapma yasağı yoktur. Sadece tavaf yapmalarına engel vardır, bunun sebebi de o hallerinde mescide girememeleridir.³²⁸

Bu konunun iyi anlaşılması için ilk önce kadınların hayız halinden bahseden âyetin bilinmesi gerekir. Allah’u Teâlâ âyette; hayızın bir eza ve pislik olduğunu ifade etmiştir.³²⁹ Namaz kılmak, Kur’an okumak ve Mescide girmek için de temiz olmak şart olduğu için kadınlar bu hallerinde sayılan işlerden menedilmiştir. Hadis-i şeriflerde ve fıkıh kitaplarında bu yasaklar net bir şekilde açıklanmıştır. Müellif deliller konusunda çok ayrıntıya girmemiş okuyucuyu fıkıh kitaplarına yönlendirmiştir.

Kadınların hayızlı iken namaz kılmamaları, oruç tutmamaları, Kur’an’a dokunmamaları ve mescitlere girmemeleri konusunda Kur’an’da direk bir delil yoktur. Konu hadislerle açıklığa kavuşturulmuştur. Bu hadislerden birinde Peygamber hanımlarının “*Biz hayızlı iken namaz kılmaz, oruç tutmazdık, yalnızca oruçları kaza etmekle emrolunurduk*”³³⁰ anlamında rivâyetler bulunmaktadır. Bunun gibi daha birçok hadis-i şerif ve konu hakkında ilk dönemden itibaren fukaha arasında segilenen görüş birliği mevcuttur. Karşı görüş sahiplerinin delillerinin daha çok ilmî verilerden yoksun sadece akli çıkarımlardan ibaret olduğu ortadadır.

³²⁶ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk’ün “*Kur’an’daki İslam Anlayışı*” na Reddiye, s. 91.

³²⁷ Öztürk, *Kur’an’daki İslam Anlayışı*, s. 429.

³²⁸ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk’ün “*Kur’an’daki İslam Anlayışı*” na Reddiye, s. 107.

³²⁹ Bakara, 2/222.

³³⁰ Buhari, Hayz 20; Ebu Davud, Tahare 104.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, hayızlı kadın İslam’da, diğer bazı toplumlarda olduğu gibi necis sayılmamış, sadece belirli ibadetleri ifa dışında kendilerine herhangi bir yasak getirilmemiştir. Hayız hali, bir çeşit abdestsizlik yani hükmi kirlilik olduğundan, kadının bu halinden (abdestsiz) dolayı veya mazeret olarak değerlendirildiği için namaz, oruç, Kabe’yi tavaf, Kur’an okuma gibi belirli ibadetleri ifa konusunda engel görülmemiştir.

Hayz halindeki kadının namazlarını kılamayacağı ve oruçlarını tutamayacağı, hayız sûresince kılınamayan namazların daha sonra kaza edilmesinin gerekmediği, tutulamayan oruçların ise kaza edileceği yönünde âlimler görüş birliği içindedir.³³¹

Hayızlı kadının hac ibadetini eda ederken tavaf dışındaki görevlerini yerine getirebileceği konusunda da âlimler arasında görüş birliği mevcuttur.³³² Hayızlı kadın mushafa ve üzerinde Kur’an dan tam bir âyetin bulunduğu kâğıda dokunamaz. Allah’u Teâlâ “*Ona ancak temizlenenler dokunabilir*”³³³ buyurmuştur. Bu âyette geçen “*mutahharun*” kelimesini, “*Kur’an’ı ancak değerli ve güvenilir elçiler indirir*”³³⁴ ayetinde geçtiği gibi “*melekler*” olarak yorumlayanlar olmuşsa da doğrusu; âyet, temiz olmayan kişinin Kur’an’a dokunmayacağını ifade etmektedir. Bir hadis-i şerifte de “*Kur’an’a hayızlı ve cünup kimse dokunamaz*”³³⁵ buyrulmuştur.³³⁶ Kur’an okuma hususunda ise ihtilaf vardır. Malikiler dışındaki üç mezhebe göre haram iken Malikiler ile İbn Hazm ve diğer bazı âlimler okuyabilir demişlerdir. Mushaf’a dokunma konusunda da cumhurun görüşü, haramlığı istikametindedir.³³⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu da mütalaasında kadınların hayız hallerinde, cinsel ilişkide bulunamayacaklarını, namaz ve oruç ibadetlerini yapamayacaklarını, Kabe’yi tavaf edemeyeceklerini, mescitlere mecbur kalmadıkça girmemeleri gerektiğini, Kur’an okuma konusunda ise âlimler arasında görüş ayrılıklarının bulunduğunu açıklamıştır.³³⁸

³³¹ Yunus Vehbi Yavuz, “Hayız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınevi, 1998), 17:51.

³³² Serahsi, *Mebcut*, c. 3, s. 153.

³³³ Vakıa, 56/79.

³³⁴ Abese, 80/15-16.

³³⁵ Muvatta, Kur’an 1.

³³⁶ Serahsi, *Mebcut*, c. 3, s. 240.

³³⁷ Yavuz, “Hayız”, 17:53.

³³⁸ Martı, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s. 101.

2.5.4. Cuma Namazı ile İlgili Görüşleri

Yaşar Nuri Öztürk'ün bu konu ile alakalı ilk iddiası cuma namazının kadınlara da tıpkı erkekler gibi farz olduğudur. Müellife göre Öztürk'ün böyle bir iddiada bulunması, hadis-i şerifleri ve mezhepleri reddetmesinin meş'um bir neticesidir.³³⁹

Bu konuda Yaşar Nuri Öztürk ve onunla aynı görüşte olanların “*Kadınlara da cuma namazı farzdır*” şeklindeki fetvalarına delil olarak, cuma namazının farzıyeti ile alakalı âyette³⁴⁰ hitabın kadın-erkek herkese olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre Allah'ı Teâlâ “*Ey iman edenler.*” derken ayırım yapmadan herkese cumayı emretmiştir. Öne sürülen bu delil veya bu tarz bakış açısı son derece sıkıntılıdır. Çünkü gâyet açıktır ki Kur'an'da “*Ey iman edenler*” hitabı bazen kadın-erkek herkes hakkında kullanılmış, bazen ise sadece erkekler hakkında kullanılmıştır. Eğer siz Kur'an âyetlerine mana verirken sünneti devre dışı bırakırsanız, sadece kelime manasına bakarak “*Âmenu*” kelimesi kadın-erkek herkesi içine alan bir hitaptır, cuma namazının farz kılındığı âyette “*Âmenu*” diye hitap edilmektedir, dolayısıyla cuma namazı kadın-erkek herkese farzdır dersiniz. Fakat gerekli araştırmayı yaptığımızda bu kişiler bazı âyetlerde “*Ey iman edenler*” hitabına mecburen “*Ey iman eden erkekler*” manası vermişlerdir. Ahzab sûresinde Allah'ı Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellikle boşayınız.*”³⁴¹ Buradaki “*Ey iman edenler*” hitabı kadın erkek herkesi kapsar denilmesi yanlış olacaktır.

Netice olarak Kur'an âyetlerine meal verilirken sadece lafız üzerinden gidilirse, âyetin öncesi ve sonrası arasındaki bağlantıya dikkat edimezse, âyet ile ilgili hadisler devre dışı bırakılırsa, yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi haddi aşan hükümler verilebilir. Ayrıca cuma namazının erkeklere farzıyeti ile ilgili âyetin devamında “*Namazı kıldığınızda yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan ihsan ettiği rızınızı arayın.*”³⁴² denilmektedir. İslam'da rızık aramak, temin etmek öncelikle erkeğin görevidir. Bu gerçek Bakara sûresinde net bir şekilde vurgulanmıştır; “*Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisi için doğurulanın*

³³⁹ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk'ün “*Kur'an'daki İslam Anlayışı*” na Reddiye, s. 117.

³⁴⁰ Cuma, 62/9.

³⁴¹ Ahzab, 33/49.

³⁴² Cuma, 62/10.

(babanın) borcudur.”³⁴³ O yüzden cuma sûresinde, “*dağılın*”, “*arayın*” kelimeleri hep erkeklere yönelik zamir kalıplarıyla kullanılmıştır.

Müellif, cuma namazının sadece erkeklere farz olduğu hakkında icma bulunduğunu, dört mezheb fukahasının da bu görüşte olduğunu nakletmiş, delil olarak da “*Misafire, kadına, hastaya, köleye ve âmâyâ cuma namazı farz olmaz.*”³⁴⁴ hadis-i şerifini zikretmiştir:

Burada şunu da belirtmeliyiz; kadınlara cuma namazı konusunda herhangi bir engel yoktur. Cuma namazını kılmaları durumunda bu namaz sahihtir ve o gün ayrıca öğle namazı kılmaları gerekmez. Günümüzde kadınların cuma namazı için camilere gitmeleri yönünde birtakım yönlendirmeler yapılmakta fakat bazı mahzurları göz ardı edilmektedir. Bunlardan birincisi mahremiyettir. Bugün camilerimizin birçoğunda kadın-erkek girişi tek kapıdan sağlanmaktadır ve namaz giriş çıkışlarında kadınların erkekler arasında kalmaları ve bundan rahatsızlık hissetmeleri kaçınılmazdır. Kadınlar için bu konuda gerekli tedbirler alınmalı giriş çıkışlar konusunda düzenleme yapılmalıdır. Fiziki mekanlar da yeterli değildir, bugün şehirlerde birçok camide, cemaat yollara taşmaktadır. Kadınların da cuma namazlarına gelmeleri durumunda kendisine farz olmayan kadınlar cuma namazını kılarlarken, kendilerine cuma namazı farz olan erkeklerin yer bulamadıkları için bu namazı kılamamaları farzı yerine getirememesi anlamında mahzurlar doğuracaktır. Camilerimiz kadın-erkek kalabalık cemaati alabilecek büyüklükte olur ve gerekli fiziki düzenlemeler yapılırsa, kadınlar da cuma namazlarına gelebilir ve hatta bu güzel ve faydalı da olur. Kadınların camilere gelmesi durumunda, mahremiyet ihlali tehlikesi hususunda birtakım zevat mantık hatası yapmaktadır. Şöyle ki, “*günümüzde kadın hayatın her aşamasında yerini almıştır, çarşı, pazar, iş hayatı vs. kadına yasak olmazken niye camiye gelmeleri fitne oluşturuyor*” diye bir görüş ileri sürülmektedir. Evvela şunu belirtmek icabeder; yanlışın üzerine doğru bina edilmez. Mesela bir şey almak için faizli kredi çekmek isteyen birisine haram dediğiniz de o kişi, “*bugün herkes kredi çekiyor, araba için kredi çekmek haram olmuyor da bu iş için çekmek mi haram oluyor dese*” bu geçersiz bir çıkarımdır. Günümüz toplumunda kadının alabildiğince sosyal hayatın her aşamasında yerini alması neticesinde, saymaya gücümüzün yetmeyeceği mahzurlar

³⁴³ Bakara, 2/233.

³⁴⁴ Ebû Dâvûd, Salât, 217.

doğmuştur. Özetle bugün, kültürel yozlaşmanın etkisiyle toplumda kadına biçilen rol İslami kimliği açısından birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Kadın istihdamının artırılması yönündeki politikaların neticeleri ortadadır.

Yaşar Nuri Öztürk, eserinde³⁴⁵ cuma namazı ile ilgili farzdan sonra kılınan namazlara gerek olmadığı doğrultusunda görüşler serdetmiştir. Fakat bu görüşler de ilmî yeterlilikten uzak, heva pınarından sudur olmuş düşüncelerdir. Bu konuda çalışmanın “*cuma namazı*” ile ilgili bölümünde yeterli bilgiler verilmiştir.³⁴⁶

2.5.5. Tesettür ile İlgili Görüşleri

Yaşar Nuri Öztürk Nur Sûresi 31. âyeti kerimesini yorumlarken, “*zinatlerinin açılacak kısmı müstesna*” ifadesinin, “*O halde dirseklere kadar kollar, ayaklar, yüz ve başın abdestte meshe esas olacak kısmı serbesttir*” hükmünü kastettiğini iddia etmiştir. Abdest alırken yıkanan ve mesh edilen yerlerin tesettür kapsamında olmadığını, bununla birlikte zikredilen yerleri de örtenlere saygı duyulması gerektiği, kapatmayanların ise hor görülemeyeceğini ifade etmiştir. İşin asıl ilginç tarafı da Öztürk’ün bu görüşünü dayandırdığı delildir. O bu kanaatini bir hadis-i şerife dayandırmaktadır. Ekrem Doğanay Hoca Efendinin de ifade ettiği gibi, Öztürk’ün şimdiye kadar burada zikredilen birçok konuda hadisleri görmezden gelirken bu hususta bir hadisi şerifi delil göstermesi şaşırtıcıdır.³⁴⁷

Yaşar Nuri Öztürk başta olmak üzere, hadislere karşı alayvari tabirlerle mesafeli duran, kadim geleneğimizin eli öpülesi âlimlerimizi, her fırsatta aşağılayan bu grubun eserleri incelendiğinde, net olarak gözümüze çarpmaktadır ki, bu kişiler hevalarına mesnet teşkil ettiğini düşündükleri hadisleri, âlimlerin görüşlerini, fukahanın ictehadlarını kolaylıkla delil olarak gösterebilmektedirler. Bu kişilerin herhangi bir eserinin sadece dipnotlarına bakılması bu konuda yeterli olacaktır.

Öztürk, Nur Sûresi 31. âyeti kerimesini yorumlarken bir hadis-i şerifi kaynak göstermektedir. İlgili hadis-i şerifte “*kadın ve erkek aynı kaba ellerimizi daldırıp abdest alırdık*”³⁴⁸ denilmekte, kadın ve erkeklerin aynı kaptan abdest aldıkları bildirilmektedir. Bu rivâyetinde, asrı saadet döneminde kadınların erkekler yanında abdest uzuvlarını açmalarının serbest olduğunu işaret ettiği ifade edilmiştir.

³⁴⁵ Öztürk, *Kur'an'daki İslam Anlayışı*, s. 516.

³⁴⁶ Doğanay, *İslam'ın Şiari Cuma Namazı ve Hükümleri*, s. 289.

³⁴⁷ Doğanay, *Yaşar Nuri Öztürk'ün "Kur'an'daki İslam Anlayışı" na Reddiye*, s. 123.

³⁴⁸ Buhari, Vudu 43, Ebu Davud, Taharet 39.

Müellife göre bu hadisle ilgili âyeti takyid mümkün olmadığı içindir ki hadis bilginleri bir kaptan abdest almalar, hicab (örtünme) âyeti inmezden önceydi demişlerdir. Cahiliye döneminde kadınlarda hiç baş örtüsü yok değildi. Fakat yalnız enselerine bağlar veya arkalarına bırakırlardı, yakaları önden açılır, gerdanları ve ziynetleri görünürdü. İslam bu şekildeki açıklığı reddedip, baş örtüsünün yakalar üzerine sınımsız vurulmasını emrederek, tesettürü farz kılmıştır. Ayrıca zikri geçen hadiste kadınların mahremleriyle aynı kaptan abdest alıyor olmaları da mümkündür. Fıkhî kaide olarak da ihtimalin sabit olduğu yerde istidlal sakıt olur.³⁴⁹

Yaşar Nuri Öztürk'ün bu konu ile alakalı değindiği bir başka husus cilbab âyeti olarak da bilinen Ahzab Sûresi 59. âyeti kerimesidir. Öztürk bahsi geçen eserinde³⁵⁰ *“cilbab âyetiyle ilgili beyanı Hayreddin Karaman çok güzel açıklamıştır”* demiş ve Karaman'ın mütalaasını nakletmiştir. Yazının özü şöyledir: *“Ahzab Sûresi'nin 59. âyeti kerimesinin sonunda yer alan ve gerekçeyi açıklayan kısmı, bu konudaki şüpheleri ortadan kaldırmaktadır. Şu hâlde tarihi şartlar değişip toplumda cariyeye kalmadığından, cilbab emri bağlayıcı olmaktan çıkacaktır.”*³⁵¹ Âyeti kerimede *“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır...”*³⁵² buyurulmaktadır. Müellifin de ifade ettiği gibi buradaki illet hali hazırda geçerliliğini korumaktadır. Cariye kalmamış olması durumu değiştirmez. Bugün sokaklarda örtülü olmayan kadınların, örtüsünü üzerine almış kadınlara nazaran tacize uğrama oranlarındaki fazlalık net bir şekilde ortadadır. Tecavüz olaylarının çokluğu, cezaevlerindeki cinsel suçtan yatan mahkumların sayısının azımsanamayacak kadar çok olması, bu suçun çocuk denilebilecek yaşlarda dahi işlenir olması, bahsi geçen âyetteki sakıncaların halihazırda geçerliliğini koruduğunun göstergesidir. Bu âyette illet açıklık sebebiyle ezaya, tacize uğramamaktır ve bu illet bugün de geçerliliğini korumaktadır.

Örtüsüz gezen kadınların şekli ve cazip kıyafeti meydanda olduğu için, kalbinde fitne-fesat illeti olan feseka güruhu tamâha gelip o hanımların arkasına düşebiliyor, iffetini ihlal etmiş şüpheli kadın zannıyla eza cefada bulunabiliyorlar.

³⁴⁹ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk'ün *“Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye*, s. 126.

³⁵⁰ Öztürk, *Kur'an'daki İslam Anlayışı*, s. 529.

³⁵¹ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk'ün *“Kur'an'daki İslam Anlayışı” na Reddiye*, s. 127.

³⁵² Ahzab, 33/59.

Ancak iffetin ifadesi demek olan cilbabına bürünüp dış giysisini üzerlerine tepeden tırnağa kadar çeken kadınlara, böyle bir sataşmanın vaki olduğu işitilmemiştir.³⁵³

İnsanlarda şehvi duygularını kontrol edebilecek güç olan Allah korkusunun zayıflamış olması konunun önemini bir kat daha artırmaktadır. Farklı kültürlerin sebep olduğu ahlakî yozlaşmanın önünde durabilmek için tesettüre, ilgili âyetlerin indiği zamanki kadar ihtiyaç duyulmaktadır.

³⁵³ Doğanay, Yaşar Nuri Öztürk'ün "Kur'an'daki İslam Anlayışı" na Reddiye, s. 128.

SONUÇ

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, XX. Yüzyılda, Bolu'da yaşamış, fıkıh ve hadis alanında ün yapmış bir âlimdir. Güncel meseleleri etraflıca ele almış, ilgili görüşleri delilleriyle birlikte incelemiştir. Müellif, ekseriyeti fıkıh alanında olmak üzere on dört eser kaleme almış, bu eserlerinde, sohbetlerinde, verdiği konferans ve seminerlerinde, insanların zihinlerini meşgul eden tartışmalı konular hakkında görüşler beyan etmiştir.

Çalışmada bir kısmı verilen fikhî görüşleri incelendiğinde görülmektedir ki Doğanay, ehl-i sünnet âlimlerinin çizgisinde, Kur'an ve sünnet bütünlüğü içinde hadiseleri yorumlayan, dört mezhebe, özellikle de Hanefi mezhebine son derece hâkim ve bağlı olan bir âlimdir.

Yaşadığı toplumda ortaya çıkan fikhî meseleler konusunda ana kaynakların ışığında görüşler beyan eden müellifin ilk ele aldığı konu cuma namazı ve hükümleridir. Özellikle İran devriminden sonra gençler arasında yayılan, ülkenin daru'l harb olduğu düşüncesiyle cuma namazlarının kılınmaması gerektiği fikrinin yanlışlığını delilleriyle ortaya koymuştur. Ona göre her ne kadar İslami hükümlerle yönetilmiyor olsa da ülke içerisinde yaşayan müslümanlara cuma namazı farzdır.

Müellifin görüşleri incelendiğinde özellikle seferîlik, cuma namazı ile ilgili tartışmalar ve bir defada verilen üç talak ile boşamanın kaç talak sayılacağı konularında, dört mezheb âlimlerinin icthadlarına sıkı bir şekilde bağlı olduğu göze çarpmaktadır. Ekrem Doğanay Hoca Efendi bahsi geçen konuların, zamanın değişmesiyle hükümlerin değişebileceği meseleler kapsamında olmadığını savunmuştur. Fakat Diyanet İşleri Başkanlığının fetvaları ile beraber incelendiğinde, günümüz koşullarında uygulama imkânı kalmayan birtakım meseleler ile ilgili hükümlerin, şartların (illetlerin) değişmesiyle yeniden yorumlanmasının zarureti kaçınılmazdır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe dönemi de dahil olmak üzere kadim kültürümüzde örnekler mevcuttur.

Çalışmada etraflıca işlenen konulardan biri olan, bir defada verilen üç talakla boşamanın kaç talak sayılacağı hususu yukarıda ifade edilen durumun en bariz örneğidir. Bu konudaki görüşler incelendiğinde dört mezheb âlimine göre, bir defada verilen üç talakla boşamanın üç boşama sayılacağı hükmü müellif tarafından da aynı şekilde savunulmuştur. Fakat konu ile ilgili rivayetler incelendiğinde Allah Resulü ve sahabe döneminde farklı uygulamaların mevcut olduğu görülmektedir. Bunun sebebi

de vakıa hakkında içinde bulunulan şartlara göre yorumların yapılmasıdır. Çalışmanın en önemli bölümünü oluşturan, bir defada verilen üç talakın kaç talak sayılacağı konusunda varılan sonuç, tıpkı Allah Resulü döneminde olduğu gibi vakıaya muvafık olarak yani illete bağlı olarak kişilerin içinde buldukları şartlar ve niyetleri dikkate alınarak bir talak veya üç talak şeklinde hüküm verilebileceğidir. Günümüzde de ağırlıklı olarak böyle durumlarda bir defada verilen üç talakın bir talak sayılacağı fetvası verilmektedir.

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, hadis ilmine de vakıf olduğu için meseleleri yorumlarken ayet ve hadis bütünlüğünü görüşlerine yansıtmıştır. Yaşadığı dönemin sorunlarını fitne olarak değerlendirmiş, meselelerin temel çıkış sebebinin sünneti hafife alma olduğunu belirtmiştir. Özellikle tesettür ve zina fiili ile bu fiillere verilecek cezalar konusu başta olmak üzere, hadisleri yok sayarak yapılan yorumların isabetsizliği yanında, aynı zamanda fitne sebebi de olduğunu ifade etmiştir. “*Yaşar Nuri Öztürk’ün Kur’an’daki İslam Anlayışına Reddiye*” isimli eserinde, hadislerden bağımsız olarak sadece Kur’an’daki açıklamalarla hadiseleri yorumlamanın zararlarını delilleriyle ortaya koymuştur.

Ekrem Doğanay Hoca Efendi, hadislerin teşrideki rolünü hafife almanın veya yok saymanın nasıl bir tahrifata neden olabileceğini delilleriyle ifade etmiştir. Bu konuda gerekli araştırma yapıldığında, hadislere karşı bir itibarsızlaştırma çabası içerisinde bulunanların görüşlerinde samimiyetten uzak tavırları göze çarpmaktadır. Bu kişilerin eserleri incelendiğinde, bazı durumlarda görüşlerine mesnet teşkil ettiğini düşündükleri hadisleri delil olarak gösterirken aynı zamanda bir başka yerde sıhhat derecesi aynı veya daha kuvvetli olan hadislerle verilen birtakım hükümleri uydurulmuş din olarak ifade etmeleri samimiyetle bağdaşmayan bir tavidir. Burada hadisleri yorumlamada sıhhatine göre seçici davrandıkları savunması yapılabilirse de gerekli ilmî tetkikler, bu yorumların ilmî verilerden uzak olduğunu göstermektedir. Ekrem Doğanay Hoca Efendinin konu ile ilgili ortaya koyduğu deliller ve bu delillere dayanarak yaptığı yorumlar incelendiğinde sünnetin kaynak değeri inkâr edilemeyecek bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Oruç keffareti, kadınların hayız hallerindeki özel durumları ile tesettür hakkındaki müellifin görüşleri de dört mezheb âlimlerinin, özellikle de Hanefi âlimlerin icthadları istikametindedir. Bu konularda Yaşar Nuri Öztürk’ün görüşleri incelenmiş, yaptığı yorumlardaki hatalarının temel sebebinin, hadislerin teşrideki

rolünün inkâr veya hafife almadan kaynaklandığı delilleriyle ortaya konmuştur. Ayrıca oruç keffareti konusunda başlanılmış ramazan orucunu mazeretsiz olarak bozan kişiye gereken iki ay peş peşe oruç tutma cezası ile ilgili görüşler incelendiğinde, ilmî yeterliliğin önemi bir kez daha göze çarpmaktadır. Zikri geçen konuda Yaşar Nuri Öztürk ve onun gibi düşünen kişiler, âlimlerin hata yaptığını, zihar keffareti ile oruç keffaretinin karıştırıldığını ileri sürmüşlerdir. Fakat konu ile ilgili deliller incelendiğinde hatanın âlimler tarafından değil, Yaşar Nuri Öztürk ve onun gibi düşünenler tarafından yapıldığı net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu da ilmî yeterliliğin önemini ifade etme hususunda açık bir örnektir.

Ekrem Doğanay Hoca Efendinin eserleri ve fıkhi görüşlerinin incelendiği bu çalışma, günümüz toplumunun, karşılaştığı fıkhi meselelerde nasıl bir tavır takınması gerektiği hususunda yol göstericidir. Fıkhın temel kaynaklarının Kitap, sünnet, icma ve kıyas olduğu, özellikle sünnetin teşrideki rolünün çok önemli olduğu gözlerden kaçırılmamalıdır. Her konuda olduğu gibi fıkhi meselelerde de ilmî yeterliliğin önemi çok büyüktür. Bir konuda görüş beyan etmeden önce tıpkı Ekrem Doğanay Hoca Efendinin yaptığı gibi o konu hakkındaki deliller etraflıca incelenmeli, âlimlerin görüşleri gözden geçirilmelidir. Fıkhi konulardaki ihtilafların da doğal karşılanması, hatta “*Ümmetimin ihtilafı rahmettir*” hadisi şerifi gereği bir zenginlik olarak görülmesi gerekmektedir. Din alanında toplumda var olan bilgi kirliliğine karşı dikkatli olunması, özellikle genç kesimin bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir. Sahih bilgiye ulaşma yolunda Ekrem Doğanay Hoca Efendi gibi rol kişiliklerin, fıkhen donanımlı âlimlerin eserlerinde ifade ettiği görüşlerinden istifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Atar, Fahrettin, “*Sefer*” Maddesi, DİA, İstanbul 2009.
- Acar, Halil İbrahim, “*Talak*” Maddesi, DİA, İstanbul 2009.
- Aydın, Mehmet Akif, “*Liân*” Maddesi, DİA, İstanbul 2009.
- Bardakoğlu, Ali, “*Eşkîya*” Maddesi, DİA, İstanbul 2009.
- Başoğlu, Tuncay, “*Ta'zir*” Maddesi, DİA, İstanbul 2011.
- Bayraktar, Mehmet Faruk, “Geredeli Hacı Emin ve Ahmet Kemaleddin Efendi”, *Bolu'nun Değerleri*, ed. Osman Mutluel, Cemalettin Şen, 153-155. Bolu: AİBÜ Basımevi, 2015.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, “*Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye*” Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1968.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Karaca Yayınevi, İstanbul 2011.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Çolak, Abdullah, Oruç Kefaretinin Dayandığı Hadislerin Tahlili, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:9 Sayı: 23 (Bahar 2005)
- Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Konular*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- Doğanay, Ekrem, *Çok Mühim Mevzular Hakkında Geniş İzahlı Hadis-i Şerifler*, Gümüş Matbaacılık, Ankara 1993.
- Doğanay, Ekrem, *Çok Mühim Mevzular Hakkında 105 Hadis-i Şerif*, Elif Matbaası, Ankara 1988.
- Doğanay, Ekrem, *En Büyük Saadet Kaynağımız Namazın Sosyal Hayatımızdaki Yeri ve Olumlu Tesirleri*, Elif Matbaası, Ankara 1985.
- Doğanay, Ekrem, *Fitneler Devrinde mi Yaşıyoruz?* MGV Yayınları, Ankara 2008.
- Doğanay, Ekrem, *Huzur ve Saadetin Kaynağı İslam'dır*, Gümüş Matbaacılık, Ankara 2000.
- Doğanay, Ekrem, *Huzur ve Saadetin Yegâne Kaynağı İslam 2*, Gümüş Matbaacılık, Ankara 1992.
- Doğanay, Ekrem, *İslam'ın Şiarı Cuma Namazı ve Hükümleri*, Elif Matbaacılık, Ankara 1986.
- Doğanay, Ekrem, *İki Mesele: Sabah Namazının Vakti, Namazların Birleştirilmesi*, Bahar Yayınevi, İstanbul 1983.

- Doğanay, Ekrem, *İmanın Etrafındaki Afetler*, Barış Yayınları, İstanbul 2008.
- Doğanay, Ekrem, *İslam'da Talak'ın Hükümü ve Hikmetleri*, Gonca Yayınları, İstanbul 1984.
- Doğanay, Ekrem, *İslam'da Tesettür ve Zinanın Hükümü*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1984.
- Doğanay, Ekrem, *İslam'ın Şiarı Cuma Namazı ve Hükümleri*, Gonca Yayınları, İstanbul 1982.
- Doğanay, Ekrem, *Müsafirin Namazı ve Sefer ile İlgili Fıkhî Hükümler*, Elif Matbaası, Ankara 1984.
- Doğanay, Ekrem, *Selef Müdafası*, Ravza Yayınları, İstanbul 1997.
- Doğanay, Ekrem, *Yaşar Nuri Öztürk'ün "Kur'an'daki İslam Anlayışı"na Reddiye*, Prestij Matbaacılık, İstanbul 1998.
- Duman, Soner, *Âyet ve Hadislerle Şafii İbadetler İlmihali*, Mirac Yayınları, İstanbul 2013.
- Efendioğlu, Mehmet, *"Sahabe" Maddesi*, DİA, İstanbul 1998.
- El-Aynî, Bedreddin, *Umdetü'l-Kaari*, Darut-Tıbaat-il Amire, İstanbul 1308,
- el-Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübra*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- El-Kudûrî, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Muhtasaru'l-Kudûrî*. Trc. Soner Duman-Osman Güman, Beka Yayıncılık, İstanbul 2015.
- el-Mavsılî, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li-Ta'lîl el-Muhtâr*, Daru'l-Hayr, Beyrut 1998.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Mecmu'*, Daru'l-fikr, Beyrut 1996.
- er-Rûdânî, İmam Muhammed Bin Muhammed Bin Süleyman, *Cem'ul-Fevâid*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011
- Erul, Bünyamin, "Ekrem Doğanay", *Bolu'nun Değerleri*, ed. Osman Mutluel, Cemalettin Şen, 131-133. Bolu: AİBÜ Basımevi, 2015.
- ed-Darimi, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- el-Kardavi, Yusuf, *Fetâvâ Mu'âşıra*, Kuveyt 1990.
- es-Serahsi, Ahmed, *Mebsut*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1324.
- eş-Şevkânî, Muhammed, *Neylü'l-Evtar*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 2000.
- eş-Şirbînî, Hatîb, *Muğni'l Muhtac*, Daru'l-Hadis, Kahire 2006.

- et-Turi, Muhammed b. Hüseyin b. Ali, *Tekmiletü'l-Bahr*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Tezkiretu'l-Huffaz*, Daru'l-Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1956.
- Hüseyin, Robin, *Mu'cemü'n Nefâis el-Medârisî*, Dârü'n Nefâis, Beyrut 2009.
- Hüsrev, Molla, *Düererü'l-Hükkam*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2012.
- İbn-i Abidin, Seyyid Muhammed bin Ömer bin Aldülaziz, (*İbn Âbidîn*) *Reddü'l-Muhtâr*, Osmaniye Matbaası, İstanbul 1324.
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbni Hişâm, Abdülmelik, es-Sîretü'n-nebeviye (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Kahire 1355/1936.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut 1983.
- İbn-i Kudâme, Muhammed, *İbn-i Kudame*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, es-Sünen, Çağrı Yayınları İstanbul 1981.
- İbn-i Nüceym, Zeynüddin İbrahim, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik*, Matbaa-ı İlmiyye, Mısır 1334.
- İbn-i Rüşd, Ebu'l-Velid Muḥammed ibn Aḥmed ibn Muḥammed, *Mukaddemat-ı İbn-i Rüşd Ala Müdevvenetül'l-Kübra*, El-Mektebetü't-Tevfikıyye, Kahire 1324.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Kerem Matbaacılık, İstanbul 1996.
- Karaman, Hayreddin- Çağrı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kâfi- Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Saray Matbaacılık, Ankara 2007.
- Keleş, İdris- Doğanay, İsmail, *Ekrem Doğanay Hayatı ve Eserleri*, Tahlil Yayınları, İstanbul 2011.
- Keskin, Mehmet, *Şafii Fıkhı*, DİB Yayınları, Ankara 2016.
- Köse, Saffet, "*Hiyel*" Maddesi, DİA, İstanbul 1998.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-Aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, Beyrut 1985
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî, *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Martı, Huriye, *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, DİB Yayınları, Çağlayan Matbaacılık, İzmir 2018.

- Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Müctebâ, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Oral, Rıfat, *Bulûğu'l-Meram Şerhi*, Esra Yayınları, Konya 2015.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslam Anlayışı*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 2000.
- Parlak, Ali Osman – Özalpdemir, Ramazan, *Cezaevlerinde Sıkça Sorulan Sorular*, DİB Yayınları, İstanbul 2014.
- Parlıyan, Abdullah, *Sünen-i Ebu Davud Tercemesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984.
- Sarı, Hüseyin, *Milli Mücadele'de Bolu*, Kemal Matbaacılık, Bolu 1995.
- Süme, Mehmet, “Türklerde Yer Adı Verme Geleneği ve Oğuz Boylarının Bolu'daki İzleri”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18/1 (2018).
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Üstün, Ahmed Kemaleddin, *Elli Dört Farz Şerhi*, Bedir Yayınları, İstanbul 2013.
- Vanlıoğlu, Hüsamettin, *Tam Kayıtlı Halebi Sağır ve Tercemesi*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Yaman, Ahmet-Çalış, Halit, *İslam Hukukuna Giriş*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.
- Yavuz, Yunus Vehbi, “Hayız” Maddesi, DİA, İstanbul 1998.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Çelik-Şura, İstanbul 1993
- Zeydan, Abdülkerim, *İslâm Hukukuna Giriş*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2012.
- Zuhayli, Vehbe, *El Fikhü'l İslami ve Edilletuhu*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2006.

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Kocaeli ili, Kandıra ilçesinde doğdu. 1999 yılında 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2000 – 2014 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda İmam Hatip olarak, 2014 yılından beri Bolu Cezaevi Vaizi olarak görev yapmaktadır.

